

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER ANABİLİM DALI

TÜRKÇE EĞİTİMİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**DUYGU KONULU ATASÖZLERİNİN İNSAN
BEDENİYLE İLİŞKİSİNE YÖNELİK EDİMBİLİMSEL BİR
ANALİZ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Goncagül KAŞAVEKLİOĞLU

TOKAT

Şubat, 2021

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜEĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

TÜRKÇE EĞİTİMİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**DUYGU KONULU ATASÖZLERİNİN İNSAN
BEDENİYLE İLİŞKİSİNE YÖNELİK EDİMBİLİMSEL BİR
ANALİZ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Goncagül KAŞAVEKLİOĞLU

Danışman: Doç. Dr. Behice VARIŞOĞLU

TOKAT

Şubat, 2021

ETİK SÖZLEŞME

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgi toplama ve raporlaştırma sürecinin Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'ne, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzuna, genel akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak gerçekleştirildiğini; bu tez çalışmasının “intihal engelleme” programı ile tarandığını, bana ait olmayan tüm bilgi, düşünce ve bulgulara atıf yaptığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan eder, sorumluluğun tarafıma ait olduğunu kabul ederim.

Tarih:/...../.....

Goncagül KAŞAVEKLİOĞLU

İmza

JÜRİ ONAY SAYFASI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Goncagül KAŞAVEKLİOĞLU'nun Duygu Konulu Atasözlerinin İnsan Bedeniyle İlişkisine Yönelik Edimbilimsel Bir Analiz adlı çalışması 25 Aralık 2020 tarihinde jürimiz tarafından Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Adı Soyadı

İmza

Başkan: Doç. Dr. Oğuzhan SEVİM

.....

Üye (Tez Danışmanı): Doç. Dr. Behice VARIŞOĞLU

.....

Üye : Doç. Dr. Mehmet Celal VARIŞOĞLU

.....

Onay

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2021

.....

Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Tez konumun belirlenmesi ile başlayıp tezimin hazırlanması, sunulması hususundaki tüm süreçlerde ilgi ve özverisiyle hep yanımda olan, kıymetli bilgilerinden ve fikirlerinden faydalandığım değerli danışmanım Doç. Dr. Behice VARIŞOĞLU'na minnet ve şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca tezime değerli fikirleriyle katkı sağlayan ve tez savunma jürisinde yer alan hocalarım Doç. Dr. Oğuzhan SEVİM ve Doç. Dr. M. Celal VARIŞOĞLU'na teşekkür ediyorum.

Tez yazım sürecim dâhil olmak üzere hayatımın her önemli anında destekleriyle yanımda olan değerli eşime, anneme ve güzel oğlum Muhammed Ali'ye sevginin güzel harfleriyle...

ÖNSÖZ

Söz edimleri kuramı temelinde “bir şey söyleyen aynı zamanda bir şey yapmış olur” söylemi vardır. Bu söylem ekseninde dile getirilen her düşüncenin dinleyen veya okuyanın düşünce dünyasında birtakım değişiklikler olduğu öngörülür. Atasözleri de az sözle çok şey söylemek, anlatmak özelliklerine sahip dil unsurlarıdır. Bu noktada edimbilim ve atasözlerinin yansıma alanları örtüşmektedir. Bu bağlamda duygu konusunun atasözlerinde insan bedeniyle nasıl ilişkilendirildiğinin edimbilimsel açıdan incelenmeye alındığı bu çalışmanın birinci bölümünde araştırmanın problem durumu, problem cümlesi, araştırmanın amacı, araştırmanın önemi, sayılıtlar, sınırlılıklar ve tanımlara yer verilmiştir.

İkinci bölümünde edimbilimin tanımıyla beraber söz edimleri kuramı hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bölümde atasözlerinin tanımı, özellikleri, sınıflandırılması, işlevleri, kaynakları ve çalışmada incelenmek üzere tespit edilen insan bedeniyle ilişkili konusu duygu olan atasözlerinin işlendiği tablo hakkında bilgiler yer almaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde araştırma yapılırken kullanılan yöntem, araştırmanın modeli, evren ve örneklem, veri toplama aracı ve araştırma süreci hakkında açıklamalar bulunmaktadır. Çalışmanın dördüncü bölümünde elde edilen bulgular, bulgulara ait tablolar ve yorumlara yer verilmiştir. Beşinci ve son bölümde ise elde edilen bulguların konuyla ilgili önceden yapılmış araştırmalarla karşılaştırılarak bulguların örtüştüğü ve farklılaştığı noktalarla beraber ulaşılan genel sonuçların somut ifadelerine yer verilerek araştırma sonlandırılmıştır.

ÖZET

DUYGU KONULU ATASÖZLERİNİN İNSAN BEDENİYLE İLİŞKİSİNE YÖNELİK

EDİMBİLİMSEL BİR ANALİZ

KAŞAVEKLİOĞLU, Goncagül

Yüksek Lisans, Türkçe Eğitimi Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Behice VARİŞOĞLU

Şubat 2021 + 113 sayfa

Çalışmada duygu konulu atasözlerinin insan bedeniyle ilişkisinin edimbilimsel açıdan analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini Metin Yurtbaşı'nın (2001) Sınıflandırılmış Atasözleri sözlüğü oluşturmaktadır. Analiz yapmak amacıyla atasözleri; konusu, duygu çağrışımı, beden ilişkisi, isim türü, kullanılan toplam kelime sayısı, cümle yapısı, cümle türü, duygusal sıfatlar, eylem çatısı, vurgulanan öge başlıkları altında incelenmiştir. Araştırma sonucunda 170 adet duygu konulu atasözü ve bu atasözlerinde 23 farklı duygu konusunun yer aldığı tespit edilmiştir. Duygu konulu atasözleri oluşturulurken 30 adet insan bedenine ait unsur kullanılmıştır. Duyguların ifade ettiği duygusal sıfat sayısı 68'dir. Olumlu atasözü sayısı 65, olumsuz atasözü sayısı 105'tir. Atasözleri oluşturulurken 356 somut, 78 soyut isim kullanılmıştır. Atasözlerinin 158'inde etken çatılı fiil, 11'inde edilgen çatılı fiil ve 1'inde oldurgan çatılı fiil kullanılmıştır. İncelenen duygu konulu atasözleri 154 kurallı, 14 devrik ve 2 adet eksilteli cümleden oluşmaktadır. Araştırma kapsamında bulunan atasözlerinin 96'sında cümlenin nesne ögesine, 38'inde cümlenin öznesine, 34'ünde ise cümlenin tümleç ögesine vurgu yapıldığı tespit edilmiştir. Atasözlerinde kullanılan organ isimlerinin büyük bir kısmını bedenin dışında bulunan organlar oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Atasözü, Edimbilim, Söz Eylem, Duygu

ABSTRACT

THE PRAGMATICAL RELATIONSHIP OF PROVERBS ON EMOTION WITH THE HUMAN BODY

KAŞAVEKLİOĞLU, Goncagül

Master's Thesis, Division of Turkish Education

Advisor: Doç. Dr. Behice VARIŞOĞLU

February 2021 + 113 pages

In the study, it is aimed to analyze the relationship between the proverbs on emotion and the human body in terms of pragmatics. For this purpose, document analysis, one of the qualitative research methods, was used in the study. The universe of the research is Metin Yurtbaşı's (2001) Classified Proverbs dictionary. Proverbs for analysis; The subject is examined under the headings of emotion association, body relation, noun type, total number of words used, sentence structure, sentence type, emotional adjectives, verb frame, emphasized element. As a result of the research, it was determined that there are 170 proverbs about emotion and 23 different emotional themes in these proverbs. While forming proverbs on emotion, 30 human body elements were used. The number of emotional adjectives expressed by emotions is 68. The number of positive proverbs is 65 and the number of negative proverbs is 105. 356 concrete and 78 abstract names were used while forming proverbs. In 158 of the proverbs, the active verb is used, in 11, the passive verb and in 1, the verb with the lethal voice is used. The examined proverbs on emotion consist of 154 regular, 14 inverted and 2 elliptical sentences. It was determined that 96 of the proverbs included in the study emphasized the object element of the sentence, the subject of the sentence in 38, and the complement element of the sentence in 34. Most of the limbs' names used in proverbs are limbs located outside of the body.

Keywords: Proverb, Pragmatics, Word Action, Emotion

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ETİK SÖZLEŞME	i
JÜRİ ONAY SAYFASI	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLO LİSTESİ	x
ŞEKİL LİSTESİ	xi
KISALTMALAR ve SİMGELER	xii
BÖLÜM I	1
GİRİŞ	1
Problem	1
Amaç	3
Önem	3
Sayıtlılar	3
Sınırlılıklar	4
Tanımlar	4
BÖLÜM II	5
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	5
Edimbilim	5
Söz Edimleri Kuramı	5
Anlam ve Kullanım	8
Anlam, Kullanma ve Kullanım İlişkisi	10
Söz Edimleri Sınıflaması	10
Düzsöz Edimi, Edimsöz Edimi ve Etkisöz Edimi İlişkisi	10
İfade Edimi, Önerme Edimi ve Edimsöz Edimi İlişkisi	16
Edimsöz Gücünün Sınıflandırılması	18
Söz Edimlerini Yöneten Kurallar	22
Atasözleri Hakkında	23
Atasözü Tanımları	23
Atasözlerinin Özellikleri	25

Biçim Özellikleri	26
Anlam Özellikleri	27
Atasözlerinin Cümle Yapıları	29
Atasözlerinin Sınıflandırılması	30
Kullanılan Yere ve Zamana Göre Sınıflandırma	30
Konusuna Göre Sınıflandırma	31
Atasözlerini Farklı Özelliklere Göre Sınıflandırma	32
Yapı Bakımından Sınıflandırma	32
Anlam Bakımından Sınıflandırma	33
Dil Becerileri Bakımından Sınıflandırma	33
Atasözlerinin İşlevi	34
İletişim İşlevi	34
Kültür Aktarım İşlevi	34
Eğitim İşlevi	35
Atasözlerinin Ortaya Çıkışı	38
Türk Atasözlerinin Kaynakları	39
Ortak Kaynaklar	39
Türkiye Türkçesi Atasözlerinin Kaynakları	42
Edebiyatımızda Atasözleri: Dehri Dilçin tarafından 1945'te İstanbul'da yayımlanan bu eserde atasözü ve deyim ihtiva eden 833 adet beyite yer verilmiştir. Bu beyitlerden büyük kısmı Divan Edebiyatı şairlerine, diğer kısmı ise Halk Edebiyatı şairlerine aittir (Gürsu, 2009: 31).	44
BÖLÜM III	47
YÖNTEM	47
Araştırma Modeli	47
Araştırmanın Kapsamı	47
Veri Toplama Süreci	47
Verilerin Analizi	49
BÖLÜM IV	50
BULGULAR ve YORUM	50
BÖLÜM V	87
SONUÇ ve TARTIŞMA	87
KAYNAKÇA	93
EKLER	102
EK 1: Duygu Konusunun İnsan Bedeniyle İlişkilendirildiği Atasözlerinin Analizi	102

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Kullanılan Atasözleri	50
Tablo 2. Duygusal yönden atasözlerinin konuları	53
Tablo 3. Atasözlerinde vurgulanan beden unsurları	58
Tablo 4. Duygusal sıfatlar bakımından atasözlerinin gruplandırılması	64
Tablo 5. Atasözlerinin olumluluk ve olumsuzluk bakımından gruplandırılması	68
Tablo 6. Atasözlerinde isimlerin kullanımı	70
Tablo 7.1 Atasözlerindeki somut isimler	70
Tablo 8. Atasözlerinde fiillerin çatısı	77
Tablo 9. Atasözlerinde Cümle Yapısı	79
Tablo 10. Atasözlerinde Cümle Türü	81
Tablo 11. Atasözlerinde Vurgulanan Öge	84

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Duygu konulu atasözlerinde en çok kullanılan beden unsurları

60

KISALTMALAR ve SİMGELER

AH	: Atabetü'l-Hakayık
Çev	: Çeviren
DLT	: Dîvânu Lugâti't-Türk
KB	: Kutadgu Bilig
M	: Mısra
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TT	: Türkiye Türkçesi
Vb	: ve benzeri

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bu bölümde araştırma problemi, araştırmanın amacı, araştırmanın önemi, sayıtlar, araştırmanın sınırlılıkları ve tanımlar hakkında bilgiler verilmiştir.

Problem

Dil ve kültür birbirine bağlı iki önemli kavramdır. Bu bağlamda atasözleri, bir toplumun duygu ve düşünce dünyasını yansıtan en önemli kültür ve dil unsurlarıdır. Kişisel tecrübeler sonucu oluşturulan genelleyici bir üsluba sahip olan atasözleri, yaşanan deneyimlerden sonra oluşturulmuş olması sebebiyle kişilerin duygu deneyimlerini de aktarmaktadır. Bu bağlamda atasözleri sözdizimleriyle, kullanılan sözcük seçimleriyle ve içerdikleri derin anlam sebebiyle çeşitli veriler sunabilmektedir. Atasözlerini oluşturan yapı, anlam ve sözlük unsurları bu sözlerin gönderimlerini bizlere aktaran söz unsurlarıdır. Atasözleri kültür aktarıcısı olduğu gibi duygu aktarımı da yapmaktadır. Atasözleri içeriklerinde bulan duygular ve bu duygular dile getirilirken kullanılan sözcükler, oluşturulan cümle yapıları ve dinleyici üzerinde yarattığı duygu çağrışımı sebebiyle söz edimleri açısından bilgiler taşımaktadır.

Söz edimleri kuramının temelinde “bir şey söylerken aynı zamanda bir şey yapmak” vardır. Her bir ifade dinleyici ya da okuyucunun duygu ve düşünce dünyasında değişiklikler oluşturur. Bu bağlamda yoğun anlam taşıyan atasözleri az sözle çok şey anlatan dil öğeleri olması sebebiyle edimbilimsel açıdan incelenmesi yerinde olacaktır. Geçmişten günümüze atasözleri ile ilgili pek çok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalardan bazıları şu şekildedir:

Tat ve Gürel (2012), çalışmalarında dinleme temalı atasözleri ve deyimler üzerine bir içerik analizi yapmayı amaçlamış ve araştırma sonucunda; dinleme eylemi ve bu eylemle ilgili kavramların atasözleri ve deyimlerde yoğun olarak konu edildiği sonucuna ulaşmışlardır.

Bulut (2013), Türkçe eğitim ve öğretiminde dil ve kültür aktarım aracı olarak atasözlerinin önemini araştırdığı çalışmasında atasözü ve deyimlerin bireyin topluma uyum sağlaması ve sosyalleşmesinin, kültürel kalıtımın aktarılması , topluma uyum sağlanması ve toplum devamlılığının sağlanması bakımından önemli işlevleri olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Tuğluk (2018), çalışmasında atasözlerini cümle türleri açısından incelemiş ve atasözlerinin genel olarak basit, kurallı, olumlu ve sıralı cümlelerden oluştuğu sonucuna varmıştır.

Hirik (2018)'de ele aldığı çalışmasında atasözleri ve deyimlerde geçen toplum/topluluk adları ve duygu değerlerini söz edimleri kuramında ele almış ve araştırma sonucunda Türkiye Türkçesinde var olan atasözü deyimlerin toplum adlarının çoğunluğunun olumsuz duygu değerine sahip olduğunu tespit etmiştir.

Yine Gürel ve Tat (2019), “Türkçede Beden Olgusu: Atasözleri ve Deyimler Üzerine Bir İçerik Analizi” adlı çalışmalarında Türkçedeki beden olgusunu atasözleri ve deyimler üzerinden incelemeyi amaçlamışlardır. Araştırmanın sonucunda Türkçe atasözü ve deyimlerde beden olgusuna çokça yer verildiğine ulaşarak bu bulguyu Türk kültüründe beden olgusunun önemsendiği düşüncesiyle açıklamışlardır.

Atasözleri ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde bu çalışmaların genel olarak atasözlerinin söz varlığı, başka kültürlerdeki atasözleri ile karşılaştırılması ya da atasözlerinin dil bilgisel özellikleri ile ilgili oldukları görülmektedir. Alanyazında atasözlerindeki duygu temasıyla ve bu temanın ne şekilde işlendiğiyle ilgili bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu sebeple çalışmamızın alanyazındaki bu boşluğu dolduracağını ve daha sonra yapılacak olan çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu bağlamda duygu konulu atasözlerinin insan bedeniyle ilintisini edimbilimsel bir yaklaşımla analiz etmek ve atasözlerindeki duygu ve hislerin insan bedeniyle ilişkilendirilme durumlarını betimlemek bu çalışmanın temel problem durumunu oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada aşağıda belirtilen sorulara yanıt aranacaktır:

Atasözlerinde duygu temasına yer verilmiş midir?

- Duygu temalı atasözlerinin sıklık düzeyleri nedir?
- Duygu temalı atasözlerinin bedenle ilişkilendirilmesi nasıldır?
- Duygu temalı atasözlerinde duygular hangi beden unsurları ile ifade edilmiştir?
- Duygu konulu atasözleri edimbilimsel bağlamda nasıl açıklanabilir?

Amaç

Bu çalışmada duyguların bulunduğu atasözlerinin derlemesi ve bu atasözlerindeki duyguların bedenle olan ilişkisinin edimbilimsel yönden analizinin yapılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla birlikte acı, sevgi, üzüntü, şaşkınlık gibi duyguların atasözlerinde bedenle ilişkilendirilmesinin edimbilimsel açıdan incelenerek kurulan ilişkilerin açıklanması sağlanacaktır.

Atasözleri ile ilgili pek çok çalışma bulunmasına karşın atasözlerinde işlenen duyguların analizine yönelik bir çalışma bulunmamaktadır. Atalarımızın kendi deneyimlerinden yola çıkarak dile getirdikleri kısa ve öz cümleler olarak tanımlanan atasözleri aynı şekilde atalarımızın duygu, düşünce ve hislerinin deneyimlerle harmanlanmış hâlleridir. Bu duyguların bedenimizle ilişkilendiriliş biçimlerini edimbilimsel anlamda açıklamak ve atasözlerinde kullanılan duygu ifadelerinin kullanıldıkları bağlam ve durumlar arasındaki ilişkilerin analizi bakımından önem arz eden bu çalışmanın alan yazına ve araştırmacılara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Önem

Atasözleri; eski nesillerin tecrübe ve deneyimleriyle şekillendirip içeriklerindeki öğüt, tavsiye ve uyarı unsurlarıyla kendilerinden sonraki nesillerle kurdukları iletişim biçimidir. Atasözlerine söz edimleri kuramının eşzamanlılık ve artzamanlılık özellikleri bağlamında bakıldığında bu sözlerin kullanıldığı ortamda konuşmacı ve dinleyici olduğunu ifade etmek mümkündür. Atasözlerinin bir kısmı betimleyici özelliğe sahipken bir kısmı da bu özelliğinin yanında dinleyici üzerinde yarattığı etki nedeniyle didaktiklik de içermektedir. Edimbilim iletişim esnasında oluşturulan edimlerin aşamalarıyla ilgilidir atasözleri söz edimlerinin tüm aşamalarını içeriğinde bulundurması sebebiyle edimbilimin yansıma alanıyla örtüşmektedir. Bu noktada edimbilim bağlamında daha önceki çalışmalarda ele alınmayan duygu konusunun insan bedeniyle ilişkilendirilerek atasözlerinde ne şekilde işlendiği, neden işlendiği ve ne etki oluşturduğu sorularının yanıtlanması önem taşımaktadır.

Sayıtlar

1. Çalışmada kullanılan duygu konulu atasözlerinin yeterli olduğu varsayılmıştır.
2. Çalışmadaki dilsel kullanım alanlarının detayları yeterli kabul edilmiştir.

3. Ek 1’de oluşturulan kategoriler duygu konulu atasözlerinin insan bedeniyle ilişkilendirilişini edimbilimsel anlamda analiz etmek amaçlı gerekli olan genel çerçeveyi oluşturmaktadır.

Sınırlılıklar

Bu çalışma Metin Yurtbaşı’nın (2001) Sınıflandırılmış Türk Atasözleri kitabında yer alan duygu konulu atasözleri ile sınırlıdır. Araştırmanın kısıtı araştırma evrenine dâhil edilmeyen atasözleri sözlükleridir.

Tanımlar

Duygu: Bir kimsenin, olayın veya nesnenin insanın iç dünyasında oluşturduğu tepki, uyandırdığı yankı, izlenim, etki.

Atasözü: Ataların deneyim ve gözlemleri sonucu oluşturduğu öğüt niteliğindeki kalıplaşmış özlü sözlerdir.

Beden: Canlıların maddi bölümü.

Edimbilim: İnsanın dili kullanımını, öteki bilimlerle bağlantılı olarak ele alan dilbilim dalı.

Analiz: Çözümleme.

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Edimbilim

Edimbilim, iletişimin oluşmasında büyük rol oynayan bir bilim alanı olarak konuşmacının gönderimlerinin dinleyici tarafından algılanması sonucu ortaya çıkar. Edimbilimin oluşması dinleyicinin veya alıcının bildirimleri anlamasıyla mümkün olur. Konuşmacı ve dinleyici aynı dilin mensubu olduğu takdirde bildirimler anlam kazanır ve edimsel eylem gerçekleşmiş olur. Edimbilim aynı iletilerin yanlış anlaşılma durumlarını ortadan kaldırdığı gibi gerçekleşen iletişimin de doğru kanallar aracılığıyla yönetilmesini sağlar. Konuşmacı ve Dinleyici arasındaki iletişim ve etkileşim edimbilimin varlığıyla açıklanır (Ayvaz, 2013: 41).

Günay’a göre, edimbilim, gönderimlerin bağlam içerisindeki bağlantıları ve özelliklerini inceler. Dilbilgisi kurallarına uygun bir şekilde üretilen edimlerin konuşma ortamına göre yorumlanmasıdır. Sözcelerin bağlam içerisindeki durumunu açıklar. Yani iletişim edimiyle beraber, iletişimin sağlanması, anlatım şeklinin de anlaşılması gerekir (Günay, 2014).

Edimbilim, genel dilbilim ve dil felsefesi temelinde yer alır. Edimbilim iletişim gerçekleşirken kullanılan dili ve gönderimlerin dinleyici üzerindeki etkilerini dili sosyal bir davranış olarak kabul edip bu yaklaşımla inceleyen bir disiplindir. Temel sorusu iletişimde bulunurken dilin nasıl kullanıldığıdır (Helvacı, 2013).

1960’lı yılların başında Katz ve Fodor (1963) ile başlayan çalışmalar Lakoff’un (1971) dil kullanımı ile söz diziminin birbirinden ayrılmaması gerektiği görüşüyle hız kazanır. Bu noktada edimbilim, “söz”ün yapısal özelliklerini incelemekten ayrılır ve anlam, bağlam ve şekli kapsayan bir disiplin oluşturur. Edimbilimin gerçek anlamda gelişmesini sağlayan başta Austin olmak üzere J. R. Searle ve Paul Grice olmuştur (Leech, 1983: 1-2 akt. Helvacı, 2013).

Söz Edimleri Kuramı

Sözcüklerin ve söz öbeklerinin birlikteliği ile ortaya çıkan yazılı veya sözlü ifadelerin kişi/kişiler üzerindeki etkileri günümüze dek felsefe, dilbilim, psikoloji gibi çok sayıda bilim alanı tarafından araştırılan konulardan birisi olmuştur. Kişiler bir

şeyleri söylemek ve yaptırabilmek için hedef dilin söz dizimi kurallarını bilmenin ötesinde o dil ve kültür ile ilgili uzlaşımların da farkında olmalıdır. Başka bir deyişle belirli bir dilsel üretim uygun bir bağlamda dile getirilmesi durumunda bir değer kazanıp belli bir yaptırım gücüne sahip olabilecektir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda bir sözcük veya cümlenin alıcılar üzerindeki etkilerini kuramsal olarak ilk ele alanların başında John Austin gelmektedir. Austin dilin kullanımından yola çıkılarak anlam sorunlarının çözülmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu görüşünden hareketle ilk olarak 1955 yılında Harvard Üniversitesi'nde vermiş olduğu derslerde ayrıntılı bir şekilde “Söz Edimi Kuramı”nı açıklamıştır (Fidan, 2017: 379-380). Bu kuram Austin’in ölümünün ardından 1962 yılından yayımlanan “How to Do Things with Words” isimli eseriyle bilim dünyasına kazandırılmıştır. Temellerini Austin’in atmış olduğu kuramı öğrencisi John Roger Searle daha kapsamlı hale getirmiştir (Schiffrin, 1994: 49; akt. Yemenici, 1995: 157).

Austin “How to Do Things with Words” adlı kitabında sözceleri “edimseller” (performatives) ve “gözlemleyiciler” (constatives) şeklinde iki gruba ayırır. Gözlemleyici sözceler yalnızca doğruluk değeri verilebilen sözceler iken edimseller ise doğru veya doğru olmayan bir şeyleri belirtmenin dışında bir eylem daha meydana getirirler. Diğer bir ifadeyle sözceler aracılığıyla bir edimler gerçekleştirilmiş olur. Fakat Austin sadece bir şey bildirip başka herhangi bir iş oluşturmaya hiçbir sözün olamayacağı üzerinde de durmaktadır. O halde her iletişimde mutlak surette edimsel içerik söz konusudur. Bir konuşmacı dinleyiciye belirli bir bağlamda sözcelediği her sözcede başka bir işi de yapmış olur. Bunlardan birisi ve zorunlu olanı iletişim kurmaktır (Akşehirli, 2011: 148-149). Başka bir ifadeyle bir söz söyleme eyleminin kendisi de bir edimi meydana getirmektedir. Bunun yanı sıra dile getirilen her sözle o sözü söylemekle birlikte başka bir edim daha gerçekleştirilmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse bir şey sözcelemek aynı zamanda bir şey yapmaktır (Kocaman, 2009: 3-4; akt. Akşehirli, 2011: 149). Bu düşünceden yola çıkarak Austin birine bir şey söylendiği zaman “düz söz edimi”, “edimsöz edimi” ve “etkisöz edimi” şeklinde üç edim oluşturulduğunu ve oluşturulan bu üç edimin de bir araya gelerek söz edimini meydana getirdiğini ifade etmektedir.

Sözel iletişimin önemli bir bölümünü konuşurken aynı zamanda o eylemin yapıldığı ifadeler (teşekkür etmek, özür dilemek, rica etmek gibi) şeklinde tanımlanan “söz edimleri” (performative) meydana getirmektedir. Bunların dışındaki diğer bütün

sözcüler ise “betimleyici” (constative) sözcüler olarak tanımlanmaktadır (Austin, 1962; Searle, 1969). Austin edimsel ve betimleyici sözcüler arasındaki farkı şöyle ifade etmektedir: Betimsel sözcüler doğru olup olmadığı ayırt edilebilecek olay ve durumları betimleyen cümlelerdir. Edimsel sözcüler ise doğru olup olmadığı ayırt edilemeyen şeylerin durumlarını betimlemek yerine bir edim için kullanılmaktadır (Leech, 1983: 134).

Söz edimleri dolaylı veya doğrudan olabilirler. “Şu tuzluğu uzatabilir misin?” ifadesi hem soru sormakta hem de bir rica manasını da içinde barındırmaktadır (Kılıç, 2009: 83).

Austin, bir sözce söyleyen kişinin “düz söz”, “edimsöz” ve “etkisöz” olmak üzere üç farklı eylemden birisini öncelediğini ifade etmiştir. Bunlardan düz söz, anlamlı bir sözcenin üretilmesini içermektedir. Edimsöz, konuşmacının reddetme, rica etme, müsaade isteme gibi bir edimi hem fiil hem de sözce gerçekleştirmesi iken etki söz ise konuşmacının amacına göre dinleyicinin üzerinde etki yaratmaya ilişkin edimi ifade eder (Leech, 1983: 135). “Burası aşırı sıcak” ifadesi dilbilgisi kurallarına göre oluşturulmuş bir “düz söz”dür. Camın açılması konusunda bir rica amacıyla kullanılması halinde “edimsöz”, dinleyicinin camı açması da “etkisöz”dür.

Cümle ve sözce bir tutulmamalıdır. Bir konuşmacının iki duraklama arasında üretmiş olduğu söz birimini ifade eden sözce tek bir sözcükten veya birkaç cümleden meydana gelebilir. Dil becerileri kavramlarından olan soyut cümleye karşılık sözce somut dil kullanımına karşılık gelmektedir (İmer ve ark., 2011:228).

Bir konuşmacı tarafından meydana getirilen sözcüler bağlam ile uyumlu olmalı ve dinleyici tarafından anlaşılmalıdır. Konuşmacı doğru sözce oluştururken iki çeşit edinim gerçekleştirmelidir: iletişimsel edinim, dilsel edinim. Dilsel edinimin esası cümle oluştururken dil dilbilgisi kurallarına uymak ve oluşturulan cümlelerin anlaşılabilir olmasıdır. İletişimsel edinimin esası ise, konuşmacının söylemini dinleyiciye ve sözcelemen genel şartlarına uygun hale getirme becerisidir. Bunların yanında bir de kabul edilebilirlik ölçütü vardır. Kabul edilebilir sözcüler sözcelem durumu ve söylemin genel şartlarına uyumlu olan sözcülerdir. Ancak; bir cümlenin dilbilgisi kurallarına göre oluşturulmuş olması onun kabul edilebilir bir sözce olmasını sağlamamaktadır (Kıran ve Kıran, 2006: 223).

Anlam ve Kullanım

Söz Edimleri Kuramı ile ilgili yukarıdaki değerlendirmelerin ardından bununla ilişkili olan anlam ve kullanım ilişkisi hakkında bilgiler verilmesi konunun daha iyi anlaşılması açısından önemlidir. Sözcük manası o sözcüğün kullanımı olarak anlaşılır ve günlük konuşma dili esas alınır. Artık gerçeklik ve dil arasında bir uyum aramak metafizik olarak nitelendirilir (Soykan, 2006: 95).

Sözün anlamı aynı zamanda o sözün kullanımı da demektir, “bir sözü anlamak”, “onun nasıl kullanıldığını bilmek, onu uygulayabilmek” anlamına gelmektedir. Yani sözü anlamına göre kullanmaktır. Bu sebeple anlam ve kullanım ifadeleri arasında bir ilişkiden söz etmek mümkündür. Sözcükte esas olan, sözcüğün anlamıdır. “Sözcük aynı gösterime sahip başka bir sözcük ile yer değiştirebilir. Böylece cümlede sözcük için bir yer sahiplenilmiş olur. Bu yere aynı gösterimli başka bir sözcük konabilir. Nasıl ki bir sözcüğün anlamı, onun kullanımı ise ve sözcüğün kullanımını anlamak, bazen, cümlede onun yerine gösterimi aynı olan başka bir sözcüğü koymak ise, aynı şekilde cümlelerin anlamı onun kullanımıdır” (Soykan, 2006: 97).

Wittgenstein felsefi sorunları dilin yanlış kullanımına bağlayarak metafizik kuruntular ve kavramsal karışıklıkların da bu yanlış kullanımların birer sonucu olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle dildeki yanlış kullanımları düzelterek metafizik kuruntuların ve kavram karışıklığının oluşmasını önlemek felsefenin görevidir. Bu şekilde; Wittgenstein için felsefi çözümleme, anlatımların ve sözcüklerin yanlış kullanılmasından dolayı oluşan felsefi sorunları çözmek amacıyla anlatımların ve sözcüklerin gündelik kullanımlarını betimlemek olduğunu söylemek doğru olacaktır (Katz, 1966: 76). Wittgenstein, “Philosophical Investigations” adlı eserinde anlamı, sözcüğün kullanımında aramaktadır. Böylece Wittgenstein’in ilgisinin, Tractatus’ta belirtildiği şekliyle, insan yaşamından ve davranışlarından bağımsız, mantık açısından kusursuz bir dil kullanımından, insan yaşamına evrilerek dilin doğasını sorgulamak yerine dilin nasıl kullanıldığının sorgulandığı görülür. (Pears, 1966: 25).

Wittgenstein için artık anlam, sözcüklerin veya anlatımların günlük dil içerisindeki kullanımlarında şekillenecektir. Anlatımların ya da sözcüklerin günlük dil içerisindeki kullanım şekilleri, konuşan kişinin sözcüğü günlük dil içerisindeki kullanma şekilleri yeni anlam öğretisinin temel oluşumunu sağlayacaktır. Yani, bir anlatımın veya sözcüğün anlamı olarak işaret edilebilecek bir dayanağı yoktur. Buna “oyun” sözcüğü örnek olarak gösterilebilir. Wittgenstein’a göre, oyun sözcüğünün

kapsamı içerisinde olan bütün oyunlar tek tek düşünülduğünde bu kapsamın tümüne ortak olarak bir tanımlamanın yapılamayacağı ancak bunlar arasında akrabalık ve benzerlik olduğu görülecektir. Bu sebeple bu kapsam tanımlamasının yerini, sözcüklerin çeşitli kullanımlarının diğer sözcüklerle ilişki içerisinde olduğunu açıklığa kavuşturan “aile benzerliği” ifadesi olacaktır (Katz, 1966: 72).

Wittgenstein, sözcüklerin kullanımlarının bize anlamını öğreteceğini ifade eder. O'na göre sözcükler mutlak geçerliliği olan anlamların açıklayıcıları olmaktan ziyade aynı dili konuşan insanların, anlamların ne şekilde kullanıldığını gösteren referanslardır (Wittgenstein, 2000: 99).

“Anlam” sözcüğünün tanımı şu şekilde yapılabilir: “Bir sözcüğün anlamı, onun dildeki kullanımıdır” (Wittgenstein, 2000: 43) Sözcüklerin günlük konuşma diliyle belli amaçlar için kullandığımız araçlar olarak düşünülduğünde ideal anlamlar barındırdıkları düşüncesinden çıkılabilir. O halde, “bir sözcüğün anlamı, onun kullanımını çevreleyen etkinliklerde, yaşam biçiminde aranmalıdır. Bir ifade, ancak yaşam akışı içerisinde anlama sahiptir. Sözcükler resim değildir, çeşitli dil oyunlarında kullanılan parçalardır” (Altuğ, 2008: 160).

Wittgenstein’a göre, “cümleyi ne zaman anlarız” ifadesi felsefi bir soru olarak algılanmamalıdır. O'nun için, burada söz konusu olan dil değil, bilinç eylemidir. Bazen bir cümleyi anlamak jest ve mimiklerle o cümleyi anlatmakla olur. Bazen de jest ve mimikler cümlelerin içeriğine katılır. Bu şekilde söz, cümle ve işaretin kullanımı aynı olarak görülür. Wittgenstein, doğal işaretleri “anlam-kullanım” kavramı dışında tutar. Wittgenstein’a göre, farklı dilleri konuşan insanların cümlelerini anlayamadığımız gibi o dile mensup insanların el kol hareketleri de sözcükler gibi uzlaşma dayalı olduğu için hareketleri de anlayamayız. (Soykan, 2006: 86). Ona göre, sözcükler günlük konuşma dilinde belli amaçlar doğrultusunda kullanılan araçlar olarak düşünülduğünde, sözcüklerin ideal anlamlar taşıdığı düşüncesinden de çıkılabilir. (Altuğ, 2008: 160). Bu sebeple Wittgenstein’ın kullanım ve anlamı ilişkilendirmiş olması sözcüklerin anlamlarının kullanılma şeklinde görülmesi gerekir (Lugg, 2000: 83).

Wittgenstein, sözcükleri işleyiş bakımından bir alet kutusunda bulunan aletlerle kıyaslar. Kutuda bulunan aletler işlev bakımından ne kadar çeşitli şekillerde kullanılabiliriyorsa sözcükler de o kadar çok çeşitli işlevde kullanılır. (Wittgenstein, 2000:11).

Anlam, Kullanma ve Kullanım İlişkisi

Ryle, anlam, kullanma ve kullanım ilişkisini “Ordinary Language (Gündelik Dil)” makalesinde ele alır ve sözcük kullanma ve bu sözcüğün kullanımıyla ilgili ayrım yapar. O’na göre kullanım bir teknik, kural veya tariftir. (Ryle, 1953a: 167-175).

Ryle, iki kavram arasındaki farkı “kategori” veya “tür ayrımı” kavramlarını kullanarak devam ettirir. Bu durum Ryle’in “ayrıcılık türü kriteri”nden kaynaklanmaktadır. Ryle bunu “Categories in Logic Language” adlı makalesinde; “İki önerme faktörü, örneğin kelime ya da ifadeler farklı kategori ve türlerdir. Bu faktörler için ifadeler aynı boşluk işaretlerini tamamlayıcı alternatifler olarak alınırsa sonuçtaki cümleler bir durumda belirgin, diğer durumda ise karmaşıktır” şeklinde ifade etmektedir (Ryle, 1953b: 65).

Herhangi bir cümlenin kullanılabilmesi için içerikleri geliştirilebilir. Fakat böyle içeriklerin belirtilmesi zor olabilir ki ortaya çıkması da çok olası değildir. Böylelikle oluşan semantik sınıflar oldukça küçük olacaktır. Ancak belirtilen bu durumlar Ryle’in kullanma ve kullanım ayrımının değer üretmediğini göstermez.

Chomsky’e göre söz konusu dilde gramatik kurallara uygun cümleler oluşturmak, o dildeki telaffuzun anlamını açıklamak, vb. genel bir dil kuramı o dilin kullanıcılarının dilbilimsel davranışlarının açıklamasıdır. Böyle bir kurama sahip olmak, bir şeyi nasıl yapacağını bulmaktır (Chomsky, 1957: 59-60).

Söz Edimleri Sınıflaması

Düzsöz Edimi, Edimsöz Edimi ve Etkisöz Edimi İlişkisi

Dilin işlevleri kavramıyla konuşmacıların dili kullanarak neler yaptıkları söz edimleri kuramında açıklanmaya çalışılmıştır. Cümlelerin sözle bir eylem meydana getirdikleri varsayılmaktadır. Başka bir deyişle bütün sözlerin içeriğindeki anlamlar dışında belli güçlerinin olduğu ve bu güçlerle belli eylemler oluşturdukları söylenebilir. Bu noktada, Austin aşağıdaki üç çeşit edimden bahsetmektedir (Levinson, 1992: 236):

Düzsöz edimi: Düzsöz söz oluşturma edimidir. Seslendirme, dillendirme ve anlamlandırma aşamalarından oluşur. Seslendirme edimi, konuşma dilinde bulunan sesleri art arda sıralanmasıdır. “Bugün hava soğuk” diyen bir kişi bu ifadeyi oluşturan bütün sesleri art arda seslendirir. Dillendirme edimi, seslendirme ediminde o dilde bulunan sözcüklerin dilbilgisi kurallarına göre dile getirilmesidir. Anlamlandırma edimi

de seslendirme ve dillendirme edimlerinin sonucu olarak meydana gelen sözün bir anlam teşkil etmesi dışındaki bir olay veya durumu göstermesidir. (Searle 2000:18; akt. Akşehirli, 2011: 149).

Edimsöz edimi: Her düzsöz edimi sonucunda bir edimsöz edimi içeriği oluşmaktadır. Düzsöz ediminde bulunan bir konuşmacı edimsöz edimini de yerine getirmiş olur. Austin bu durumu “söylenen sözün edimsöz gücü” (Illicutinory force) olarak nitelendirmiştir. O’na göre düzsöz ediminde bildirme ve anlam gibi olgular söz konusudur. Ancak edimsöz ediminde edimsözün gücü olarak yerine getirilen iş önem kazanır. (Searle, 2000: 20; akt. Akşehirli, 2011: 149).

Etkisöz edimi: Bir konuşmacının düzsöz ve edimsöz edimlerini gerçekleştirmesi dinleyicinin düşünce, duygu ve eylemlerinde değişikliklerin oluşmasını sağlar. Başka bir ifadeyle sözlerle gönderimlerde bulunmak dinleyiciyi etkiler. Söz ile oluşturulan bu edim “etkisöz edimi”dir. Austin bu edimi “bir şey söylerken bir şey yapma edimi” olarak tanımlamıştır. (Searle, 2000: 23; akt. Akşehirli, 2011: 150).

Kurgusal anlatılarda, metinde bulunan sözlerin dışındaki sözler, varsayımdır ve bunların gerçeklik payı yoktur. Bu bakımdan, kurgusal metinlerde gerçek manada yalnızca anlatıcının söz ediminde bulunduğu söylenebilir. Düzsöz edimiyle beraber roman veya öykülerde anlatıcının temel edimsözleri şunlardır:

- a. Durumları/olayları anlatmak
- b. Karakterleri ve karakterlerin psikolojilerini betimlemek/ zaman-mekan düzlemini betimlemek
- c. Kişileri, olayları ve belirli durumları yorumlamak, açıklama veya eleştiri yapmak
- d. Karakterlerin (veya karakter anlatıcı olarak kendisinin) sözlerini ve düşüncelerini aktarmak

Searle (1979) kurgusal öykülemenin bir söz ediminden ziyade “söz edimi taklidi” olduğu kanaatindedir. Bu kanaatin sebebi söz edimleri kuramının temelinde dil ile dil dışının ilişkili olması ve buna karşılık olarak dil ve dil dışı arasındaki ilişkinin kurgusal metinlerde müphem olmasıyla ilgilidir. Fakat Akşehirli (2011), aynı kanıda olmadığını şu cümlelerle dile getirmiştir; “ister kurgusal anlatıcı ister yazar tarafından gerçekleştirilsin, yukarıdaki dört temel edimin gerçek birer söz edimi olduğu

görüşündeyiz. Kurgusal karakterlerin ise varsayımsal bir söz edimi gerçekleştirdiğini düşünmemiz gerekir. Eğer öyle olmasaydı sadece söz edimleri açısından değil, genel anlamda kurgusal metinlerde bir söz aktarımından bahsedilmezdi. Fakat anlatıcının aksine, karakterlerin edimsözlerinin sayısı, tıpkı gerçek iletişimlerde olduğu gibi çok daha fazladır. Bu edimsözlerin ve hatta etkisözlerin ne olduğu anlatıcının izin verdiği ölçüde öğrenilebilir. Çünkü anlatıcı, karakterlerin düzsöz edimlerini doğrudan ya da dolaylı yoldan aktarsa bile edimsöz ve etkisözleri aktarmayabilir. Daha da önemlisi, anlatıcının dolaylı yoldan düzsöz edimini aktarıp edimsöz içeriğini ayrıca bildirdiği durumlarda gerçekte söylenen sözün ne olduğu tam olarak bilmediği için o sözün edimsöz içeriği konusunda da ancak anlatıcının bildirdikleri ile yetinilir. Burada, anlatıcının gerçekleştirdiği bütün edimlerde olduğu gibi söz aktarım ediminde de bakış açısının önemli bir rolü olduğu anlaşılır. Çünkü anlatıcı, aktardığı sözün edimsözünü kendi bakış açısına göre bildirebilir. Doğrudan aktarılan ve edimsöz içeriği bildirilmeyen sözlerin hangi edimsöz içeriğine sahip oldukları okuyucunun yorumuna kalır. Aktarılan sözlerin etkisöz gücü ise anlatıcının bakış açısından edimsöze göre daha bağımsız bir nitelik taşır. Çünkü sözün etkisöz edimi, tıpkı anlatıdaki diğer olaylar gibidir. Bir olayın ya da bir eylemin bir sözün etkisiyle gerçekleşip gerçekleşmemesi, tüm olayların o anlatıdaki genel ya da egemen bakış açısı ile sunulması bakımından önemli bir ayrım değildir.”

Genel anlamda her düzsöz edimi bir edimsöz edimi doğurmaktadır. “Dolayısıyla, bir düzsöz ediminde bulunurken, bir soru sorar ya da bir soruya yanıt veririz, bir bilgi veririz, bir güvence veririz, bir uyarıda bulunuruz... Bir saptamada bulunuruz, ya da bir betimleme yaparız ve benzeri daha birçok edimde bulunuruz. Bir düzsöz ediminde bulunduğumuzda konuşma yeteneğini kullanırız. Austin, bir edimde bulunmayı, bir “edimsöz” ediminde bulunmak yani bir şey söyleme ediminde bulunmanın karşıtı olarak bir şey söylerken bir edimde bulunmak olarak izah eder. Yerine getirilen edime “edimsöz edimi” adını verir” (Austin, 1962: 98-99)

Edimsöz edimleri, bazı sesler çıkarılırken ve bazı çizgiler çizilirken oluşturulur. Bu özelliği ile diğer edimlerden ayrışır. Sadece çizgiler çizmek ve sesler çıkarmak ile bir edimsöz ediminin yerine getirilmiş olması arasındaki farklardan biri bireyin edimsözü oluştururken çıkan seslerin ve çizilen çizgilerin bir anlam ifade ettiğini dile getirmesi, diğer bir fark ise; bireyin bu ses ve çizgilerle bir şeyler anlatma isteğinin dile getirilmesidir. Bir kişi konuştuğunda yaptığı başka işlerden farklı olarak, söylediği şeyle

bir şey anlatmak ister; kişinin söylediği şeyin, yani çıkardığı ses dizisinin başka şeylerden farklı olarak bir anlamı olduğu söylenir (Searle, 1969: 42-43).

Austin, düzsöz edimini bir şey söylemek, edimsöz edimini ise bir şey yapmak olarak tanımlar. “...bir edimsöz ediminde bulunmak, yani bir şey söyleme ediminde bulunmanın karşıtı olarak bir şey söylerken bir edimde bulunmaktır.” Austin yerine getirilen edime, edimsöz edimi adını verir, dilin burada söz konusu olan farklı türden işlevleriyle ilgili öğretilen edimsöz güçleri öğretisi diye söz eder (Austin, 2009: 1).

Bir şeyi dillendirmek bir düzsöz edimini yerine getirmekle aynı şeydir. Başka bir deyişle düzsöz ediminde bulunmak ile bir şey söylemek eylemleri birbirinden ayrı ve eksik gerçekleştirilemez. Austin, düzsöz edimlerinin birbirleriyle olan bazı ilişkilerini şöyle açıklamaktadır; seslendirme edimi bazı sesleri seslendirme, dillendirme edimi, bir dilin bünyesindeki sözcüklerin dilbilgisi kurallarına uygun bir şekilde ifade etme, anlamlandırma edimi ise, bazı şeyleri anlatarak gönderimde bulunma edimidir.

Dillendirme ediminin oluşması için bir seslendirme ediminin gerçekleşmesi gerekir. Ancak bu durumun tersi doğru olarak kabul edilemez. Austin bu durumu şu şekilde örnekler: “Bir maymun, “gıt” gibi bir ses çıkardığında bu bir dillendirme edimi değildir. Bir dillendirme edimini gerçekleştirmek için belli bir dilin sözlüğünde yer alan sözcükleri, o dilin dilbilgisi kurallarına uygun biçimde ve belirli bir tonlamayla söylemek gerekir. Dillendirme edimi, seslendirme edimi gibi (tonlama, göz kırpması ve diğer jestlerle) taklit edilebilen ve yeniden üretilebilen bir edimdir. Ancak, anlamlandırma edimi yalnızca aktarılabilir” (Austin, 1962: 95-96).

Bir düzsöz ediminde, o sırada da bir edimsöz ediminde bulunmak, başka bir tür edimde daha bulunmak olabilir. Bir konuşmacının bir şeyi dillendirmesi, dinleyici veya başka kişilerin duygu ve düşünceleri üzerinde birtakım etkiler yaratmış olacaktır. Bu, tasarladığımız, niyetinde olduğumuz ya da amaçladığımız bir şey olabilir. Dolayısıyla da, bunu düşünerek, konuşan kişinin, düzsöz ya da edimsöz ediminde bulunmaya ya dolaylı göndermeler yapan ya da hiç gönderme yapmayan bir terminoloji kullanarak bir edimde bulunmuş olduğunu söylenebilir.

İletişimde bulunabilmek için dinleyiciye/okuyucuya karşı anlaşılır olmak bir etki ve tepki gerçekleşmesini sağlamak gerekmektedir. Etkileşim düzeyinde inandırmak ve ikna edebilmek, ifade edilen şeylerin dinleyici/okuyucunun fikrini, bilgisini ve düşünce yapısını değiştirmesi etkisöz edimidir. (Illie, 1994: 37).

Austin, düzsöz ve edimsöz edimlerinin ardından etkisöz edimini açıklar. Etkisöz edimimi şu şekilde tanımlar: “Bir şey söylemek çoğu zaman, konuşan kişinin, dinleyici ya da başka kişilerin duyguları, düşünceleri ya da edimleri üzerinde dolaylı etkiler yaratacaktır. Bu tür bir edimde bulunmaya, bir etkisöz ediminde bulunmak, yerine getirilen edime de, uygun olduğu yerlerde, etkisöz” der. O’na göre, edimsöz ve etkisöz edimleri birbirinden farklıdır. Örneğin, “ona haber verdim” ifadesi, “verdiğim haberle onu durdurdum” ifadesindeki kastedilen etki sözlerin, bir ifadenin bir edimsöz olduğunu söylerken kastedilenlerle farklı olduğu için bir şekilde işin dışında tutulması gerekir (Austin, 1962: 110-122).

Searle için ise etkisöz edimi ile edimsöz edimi bağlantılıdır. Edimsözler dinleyicileri inanç, duygu ve düşünce bakımından etkileyen kavramlardır. Örneğin, karşımızdaki kişilerin düşüncelerini değiştirmeye, korkutarak endişelendirmeye çalışmak veya birinden bir istekte bulunarak onu gerçekleştirmesini beklemek etkisöz edimlerinin içeriğini oluşturmaktadır. (Searle, 1969: 25).

Edimsöz edimi ancak işin içindeki araçların uzlaşımıyla gerçekleşir başka türlü ortada bir edimsöz ediminden söz edilemez; dolayısıyla edimsöz ediminin gerçekleşmesi için kullanılan sözel olmayan araçların da uzlaşım içinde olması gerekmektedir. Aynı şeyleri etkisöz edimleri için söylemek olağan değildir; etkisöz edimleri uzlaşılabilir edimler değildir. Her iki edim de sözel olmayan şekillerde yerine getirilebilir; ancak bu durumda edimsözün edimsöz olabilmesi için o edimin söz-dışı bir edim olması gerekmektedir (Austin, 1962: 119-121).

Austin’e göre edimsözler dilin dışındaki araçlarla oluşturulabilmelerine karşın uzlaşım sal da olmalıdırlar. Bu noktada Searle’ün, Austin’in sınıflandırması hakkındaki düşüncelerine değinecek olursak: Searle, Austin’in yaptığı düzsöz edimi ile edimsöz edimi ayrımı hakkındaki düşüncelere katılmaz. Austin’in düzsöz-edimsöz ayrımı bir cümle nin belli bir güç ve belli bir anlamla ifade edilmesi arasında yapılan ayrımla aynı şeydir. Bu ayrıma göre konuşanın dinleyen karşısında ifadesi, bir teşekkür etme, bir gönderim, bir uyarı niteliği taşıyabilir. Ancak bu cümle nin her iletişim ortamında bir işlemi vardır. Yapmak ile anlatılmak istenen her iletişim ortamında aynıdır. Farklı iletişim ortamlarında göndermesinin de aynı olması yani hepsinde bu sözcüğüyle aynı edime göndermede bulunması koşuluyla, bu cümle nin ifade edildiği her durumda gerçekleştirilen düzsöz edimi de aynı olur. Başka bir deyişle, böyle bir durumda karşımızdaki edim aynı düzsöz ediminin başka bir örneğidir (Searle, 1968: 406-407).

Searle'e göre düzsöz ve edimsöz edimleri tamamıyla birbirinden ayrı gösterilemeyecek edimlerdir. Çünkü bazı cümleler için anlam, Austin'ci anlama göre cümle ifadesinin edimsöz gücünü belirler. Austin belli bir anlamda cümle oluşturmayı düzsöz, belli bir güçle cümle oluşturmayı edimsöz edimi olarak tanımlamaktadır. Fakat Searle iki farklı edimin olmadığını aynı edimlerin farklı adlandırılması olduğunu ifade eder (Searle, 1968: 407).

Searle söz edimini anlam ve gücün temel birimi olarak görür. Bu nedenle söz edimleri hem betimleyicileri hem de edimselleri kapsamaktadır. Bu noktada Austin ile mutabık kalmalarına karşın Searle düzsöz edimi ile edimsöz edimini birbirinden ayırmaz (Halion, 1989: 23).

Austin'in edimsel fiilleri sınıflandırması Searle göre teorik temelinin yetersiz olduğu bir sınıflandırmadır. Teorik temelinin zayıf olmasından dolayı sınıflandırmadaki kategoriler arasında birçok örtüşme mevcuttur. Örneğin, tanımlama fiili hem yargısal hem de açıklayıcı olarak verilmiştir. Searle'e göre, bir kategoride farklı türden fiillerin olması ile birlikte kategoride liste halinde verilen birçok fiil o kategori için verilen tanımlamaları yerine getirmemektedir (Saeed, 2003: 229).

Searle'e göre, Austin'in düzsöz, edimsöz için geçerli olmayan bir sınıflandırma yapmasının sebebi aşağıdaki üç ilkeyi gözden kaçırmış olmasıdır;

- i. Anlatılmak istenen her şeyi dille ifade etmek mümkündür.
- ii. Cümlelerin anlamı, cümlenin bütün anlamlı parçaları ile meydana gelir.
- iii. Sözcelerin edimsöz güçleri aşağı yukarı belli olabilir; edimsöz edimlerinin arasındaki farkları bulmak için uygulanacak yöntemler farklıdır (Tuna, 2006: 9).

Austin dile getirebilirlik ilkesi de diyebileceğimiz birinci ilkeyi gözden kaçırarak düzsöz anlamını ve düzsöz gücünü birbirinden ayırmıştır. Ancak iki kavramın birbirinden farklı sorgulamalar olmadığı cümlelerin örtük veya örtük olmayan edimsöz gücü düşüncesiyle incelendiğinde anlam ve gücün farklı bakış açılarıyla yapılan aynı sorgulama olduğu ortaya çıkar. Bu bakımdan cümlelerin edimsöz anlamı ile düzsöz gücü birbirinden ayrı kavramlar değildir (Searle, 1968: 416).

Bir cümlenin bütün anlamlı parçaları o cümlenin anlamını belirlemektedir. Ancak bu durum bir cümlenin anlamlı parçalarında bulunan sözcüklerle ve bu sözcüklerin sırasıyla dizilmeleri sınırlı değildir. Cümlelerin vurgusu, derin dizimsel yapısı ve tonlaması da anlamlarını belirler. Austin'in ikinci noktayı gözden kaçırmaması

edimsöz gücünün cümle anlamının bir parçası olduğunu görmemesine neden olmuştur. Austin'in, anlamlandırma edimini bir şeyin anlatmaya çalışılıp o şeye göndermede bulunularak ifade edilmesi olarak nitelendirmesi bazı zorluklar oluşturmaktadır. Bu zorluk belli bir şeyi anlatmak için belli bir şeye göndermede bulunmanın sözcüklere veya sözcük gruplarına odaklanılmasından kaynaklanır. Sözdizimsel yapı ve ifadedeki tonlama, vurgu anlamın taşıyıcılarındandır (Searle, 1968: 416-419).

Austin'in üçüncü ilkeyi de gözden kaçırmayıyla birbirinden bir şey isteme veya olup olmadığını sorma gibi düzsöz fiillerinin, bir şeyi açıklama, bir şeyi emretme gibi edimsöz fiillerinin aynı olduğunu görmesine engel olmuştur (Searle, 1968: 417).

Sonuç olarak, birinci ilkeyi gözden kaçırmış olması, cümlelerin edimsöz gücüyle düzsöz anlamını birbirinden ayırmasına, ikinci ilkeyi gözden kaçırarak da edimsöz gücünün cümlelerin anlamının bir parçası olduğu olgusunu fark edememesine neden olmuştur. Anlamlandırma edimini belli bir içerikle ya da bir göndermeyle bir cümle olarak kabul etmesi, cümlelerin taşıdığı edimsöz gücünü ya da taşıyabileceği edimsöz güçlerini belirleyen en önemli öğeleri gözden kaçırmaya yol açmıştır. Cümlelerin anlam sorunu, bir işlem ve gönderme sorunu olarak görüldüğünde, içerik ile gönderme sözcüklere ve betimlere özgü şeyler olarak ele alındığında, betimlerle veya sözcüklerle bağlantısı bulunmayan anlam öğelerinin, dolaylı olarak da çoğu durumlarda edimsöz gücü belirteci olan öğelerin gözden kaçmış olması kaçınılmaz olur. Searle'e göre son ilkeyi de gözden kaçırmış olması Austin'in herhangi bir şekilde olacak şeyi söylemek, yapmasını söylemek olduğunu veya olup olmadığını sormak gibi anlatımların, en az olduğunu bildirmek, yapacağına söz vermek, yapmasını emretmek anlatımları kadar birer edimsöz anlatımı olduğunu görmemesine neden olmuştur (Searle, 1968: 417-419).

İfade Edimi, Önerme Edimi ve Edimsöz Edimi İlişkisi

Bu başlık altında Searle'ün Austin'e karşı alternatif olarak geliştirdiği edimler ve onlar arasındaki ilişkiye değinilmiştir. İlk olarak belirtmek gerekirse, Searle, Austin'in edimsel ve saptayıcı ayrımını ve anlam ve gücün temelinde söz edimlerinin olduğunu kabul eder. Searle'ün de etkisöz edimi anlayışı Austin'den farklı değildir. Ancak edimsöz edimi hususunda Austin'den farklı düşünmektedir. Searle'e göre, düzsöz ve edimsöz edimleri ayrımı gereksizdir; ifade edimi ile edimsöz edimi ve önerme edimleri arasındaki farkların belirlenmesi gerekir.

Searle, yukarıda bahsedilen sorunlardan dolayı, Austin'in yaptığı bu ayrımı yerinde bulmaz ve konuşan kişinin bir cümle ifade ettiğinde aşağıdaki edimlerde bulunduğunu belirtir (Searle, 1969: 23-24):

İfade edimi: Sözcükleri (biçimbirimler, cümleler) ifade etmek. Austin'in seslendirme ve dillendirme edimlerini de içerir.

Önerme edimi: Gönderme yapıp yüklemde bulunmak.

Edimsöz edimi: Bildirmek, soru sormak, emretmek, söz vermek

Etkisöz edimi: Bir şey söyleyen kişinin dinleyenin düşünce, eylem ve inançlarını etkilemesi.

Searle, bu edimleri aynı anda farklı işler yapıyormuş gibi görmez. O'na göre edimsöz ediminde bulunulurken önerme ve ifade edimlerinde de bulunulmaktadır. Ancak ifade edimi ve önerme edimlerinde bulunurken edimsöz ediminin gerçekleşmiş olmadığını da belirtir. (Searle, 1969: 24).

Searle'ün söz edimleri kuramında, yukarıda da belirtildiği gibi, bir söz edimini oluşturan tüm edimler birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Sözgelimi bir önerme ediminde bulunmadan bir ifade ediminde bulunulamamaktadır. Yine bir edimsöz ediminde bulunmadan da bir önerme ediminde bulunulamayacaktır. Dolayısıyla Searle'e göre, bir dili konuşmak demek, temelde bir edimsöz ediminin gerçekleştirildiği bir söz edimi gerçekleştirmek demektir. O'na göre bu edimleri olanaklı hale getiren, dil öğelerini yöneten kuralların olmasıdır. Searle'ün ifade edimi, Austin'in seslendirme ve dillendirme edimlerine karşılık gelmektedir. Buna ek olarak, hala Austin'de olduğu gibi anlamı belirlemez. Gönderme edimi olmadan anlamlı bir şeyler söylenmiş olunmaz. Searle bu iki edimi seslendirme ve dillendirme edimlerini ifade edimine indirger. Searle önerme edimini, Austin'in düzsöz edimi yerine kullanır ve önerme edimi, gönderme edimi ve yükleme ediminden oluşur. Searle'ün ifadelerinden yola çıkıldığında; ifade ediminin belli bir anlam içermeyen söz edimi olduğu sonucuna ulaşılır. Henüz önerme edimi oluşturulmamışken ifade ediminde bulunmak hiçbir şey dile getirmeden kelime ifade etmekle eşdeğerdir. Bu durumda Searle'ün ifade ediminin Austin'in dillendirme edimiyle özdeş olduğu söylenebilir. Austin'in dillendirme edimi belli bir dilin sözcük ve söz dizimsel öğelerini ifade eder. İki edim de dil kullanımının belli bir gönderme ve işlemle oluştuğu kabul edilmekle beraber Searle birbirinden farklı ifade edimlerinin aynı önerme edimlerini kapsadığını savunmaktadır. Ancak Austin'e göre, farklı

dillendirme edimleri aynı anlamlandırma edimlerini meydana getirmez. O'na göre, bazı düzsöz edimleri edimsöz edimiyken düzsöz-edimsöz ayrımı ise geçersizdir. (Searle, 1968: 413).

Searle ve Austin'in söz edimlerinin sınıflandırması şu şekilde tablolaştırılabilir (Searle, 2005: 9):

Austin	Searle
1. Düzsöz Edimi	1. İfade Edimi
a. Seslendirme Edimi	2. Önerme Edimi
b. Dillendirme Edimi	a. Gönderme Edimi
b. Anlamlandırma Edimi	b. Yükleme Edimi
2. Edimsöz Edimi	3. Edimsöz Edimi
3. Etkisöz Edimi	4. Etkisöz Edimi

Searle, edimsöz edimlerini sınıflandırırken Austin'in yapmış olduğu sınıflandırmadan da faydalanmıştır. Searle'e göre, Austin'in en önemli eksiği önerme edimine yer vermemesidir.

Edimsöz Gücünün Sınıflandırılması

Austin'e göre bir dilde beş çeşit edimsöz gerçekleştirilmektedir. Austin'in yapmış olduğu bu kategorileştirme daha sonra öğrencisi olan Searl'un de yapacağı sınıflandırmanın temelini oluşturmuştur. Austin edimsöz gücünü şu şekilde sınıflara ayırmıştır:

Karar belirticiler ya da yargısallar: Resmi veya resmi olmayan bulguların delillerle gerçekliğinin veya değerlerinin ayırdına varıldığı sürece ifade edilişlerinde gerçekleşen edimdir. İnceleme, tutuklama, tahmin etme vb.

Kullanım belirticiler ya da kararlaştırıcılar: “Bu böyledir” yargısından farklı olarak, “bu böyle olmalı şeklinde karar vermek” getirilebilecek açıklayıcı bir örnektir. Austin, atama, tayin etme, işten alma, aday gösterme, reddetme, son verme, başlatma, ilan etme, uyarma, bildirme ve verme gibi kelimeleri de örnek olarak liste halinde verir.

Zorlayıcılar ya da yükleyiciler: Austin “yükleyicinin tüm amacının konuşmacıyı belli bir davranış biçimine hapsetmek” olduğunu söyler. Bu duruma söz vermek, ant içmek taahhüt etmek örnek olarak verilebilir.

Açıklayıcılar ya da davranış belirticiler: Düşüncelerin dile getirilmesi ve bilgilerin izahı ile ilgili eylemlerde kullanılan bir edim gücüdür. Austin onaylama, uygun bulma, itiraz etme gibi örnekler verir.

Serimleyiciler ya da tavır/tutum benimseyiciler: Austin bu kategoriye “şokçu” adını vermiştir. Bu sınıfta bir insanın davranışlarına başka bir bireyin geçmişten gelen alışkanlıklarına karşı sergilenen davranışlar yer almaktadır (Austin, 1962: 151-158).

Hare’e göre Austin, “edimsöz gücü” kavramını söz edimlerinin birbirinden farklı olan yönlerini göstermek için kullanmıştır. Örneğin; “yemeği bitireceksin” gönderimi ile “yemeği bitir!” emir cümlesi farklı edimsöz güçlerine sahiptir. İki bildirim de aynı edimsöz anlamına sahip olmalarına karşın, içerikleri dolayısıyla farklı edimsöz güçlerine sahiptirler. Bu notada Hare söz edimlerini “tanımlayıcı” ve “buyurucu” kavramlarıyla kategorize eder. Basit ve sıradan olan gönderimlerin tanımlayıcı edim grubunda, emir bildiren gönderimlerin ise buyurucu gruba ait olduğunu söylemektedir. Bu bağlamda Hare söz edimleri kuramından hareketle, “eğer hangi söz edimlerinin hangisiyle tutarsızlık gösterdiğini söyleyebilmeyi bilseydik, bu söz edimleri için bir mantık inşa edebilirdik” der (Hare, 2004: 2-13).

Hare’ in yaptığı bu ayrım Austin’in edimsöz ve etkisöz ayrımına benzemektedir. Austin ve Hare’in ayrıştığı nokta Austin’in düzsöz edimi üzerinde durmasıdır.

Son olarak Austin’e benzer farklı bir kategoriye Crystal’de görülmektedir. Crystal (1992: 323) de söz edimlerini beş kategoride inceler:

1. Yönlendiriciler (emir etme, isteme, rica etme)
2. Yüklenmeler (birey kendini bir işin gelecekteki halinden kendisini sorumlu tutmasıdır. -söz verme gibi.)
3. Anlatıcılar (rica etme, özür dileme)
4. Bildiriciler (evlenme, istifa etme)
5. Göstericiler (iddialar, hipotezler)

Edimsöz Edimi Sınıflaması

Searle, edim sınıflandırması yaparken Austin'in sınıflamasında bulunan etkisöz ve düzsöz edimlerini bir kenara bırakarak edimsözleri temel alarak edimsözü şu şekilde tanımlar: “Edimsöz edimleri söz konusu olduğunda bizi dinleyen kişinin yapmaya çalıştığımız şeyi kavramasını sağlayarak, yapmaya çalıştığımız şeyi başarılı bir biçimde yapmış oluruz. Ancak dinleyicideki “etki”, bir inanç ya da tepki değildir; bu sadece, dinleyicinin konuşucunun ifadesini anlamasıdır.” Searle bu tanımda edimsöz etkisi diye adlandırdığı kavramı da açıklamış olur (Searle, 1969: 47).

Austin'in yaptığı sınıflandırmayı eleştiren Searle, edimsöz amacını ve dışa vurulan ruhsal durumu temele alarak, edimsöz edimlerini beş başlık altında toplar (Searle, 2000: 49):

1. Kesinleyiciler (Assertives),
2. Yöneltiler (Directives)
3. Yükleyiciler (Commissives)
4. Dışavurucular (Expressives)
5. Bildirgeler (Declarations)

Kesinleyiciler: Bu sınıfta bulunan edimsöz edimleri söylenen edimin doğru ve söylendiği gibi olduğu hususunda konuşmacıya sorumluluk yüklemektedir. Bu sınıfın üyesinin edimsöz amacı, konuşmacının dile getirdiği şeyin doğru olduğuna dair sorumluluk almış olmasıdır. Bu kategorideki edimsöz edimlerinde evrensellik kavramına uygunluk beklenir. Bu edimlerde konuşmacı, önerme anlatımı olduğu bir inancını da dışa vurmuş sayılır. Örneğin bilgi vermek, aktarmak, itiraf etmek, tanıklık etmek bu tür edimsöz edimlerine örnektir. Searle'e göre, Austin'in “karar-belirticileri” ile “serimleyicilerinin” birçoğu aslında birer kesinleyicidir. Kesinlemeler, Austin'in serimleyicileri ve karar belirleyicilerine karşılık gelmektedir.

Yöneltiler: Yöneltiler edimsöz edimlerinin amacı, dinleyiciye bir şey yaptırmaya çalışmaktır. Kesinleyicilerde sözün dünyaya uygunluğu beklenirken bu edimlerde dünyanın söze uygunluğu beklenir. Dolayısıyla dinleyicinin önerme anlayımı doğrultusunda değişikliğe gitmesi gözetlenir. Bu tür bir edimde bulunan bir konuşmacı bir şey ister ve bunu dile getirir. Sormak, buyurmak, rica etmek, yalvarmak, dua etmek, yasaklamak, izin vermek, önermek, ısrar etmek bu edimlerin tipik örnekleridir.

Yönelticiler, birini bir şey için davet etmek gibi kibar girişimler olabileceği gibi ısrar etme veya emretme gibi zorlayıcı girişimler de olabilmektedir.

Yükleyiciler: Yükleyiciler, konuşmacıyı gelecekte meydana gelecek olan bazı edimlerle ilgili olarak yükümlülük altına sokan edimsöz edimleridir. Dolayısıyla, bu edimler konuşmacıyı gelecek zamanda bir sorumluluk, yükümlülük altına sokar ve konuşmacı bu edimde bulunarak bir yönelimini dışa vurmuş olur. Bu edimin söz ve dünya arasındaki ilişkide dünya söze uydurulur. Fakat bu kez edimin içeriğiyle dünyada değişiklik yapacak olan kişi konuşmacıdır. Tehditte bulunmak, (...yapacağına) söz vermek, (...yapmayı) kabul etmemek, (...yapmayı) teklif etmek, (...yapacağı konusunda) güvence vermek böyle edimlerdir.

Dışa vurucular: Bu edimin amacı konuşmacının içinde bulunduğu ruh halini dışa vurmaktır. Örneğin tebrikte bulunmak, teşekkür etmek, özür dilemek, taziyede bulunmak, esef etmek bu türe girer. Söz gelimi konuşmacı, teşekkür ederek içinde bulunan şükran duygusunu, tebrik etmede, sevincini; taziyede bulunmada, üzüntüsünü dışa vurur (Searle, 2005: 15-16).

Bildirgeler: Bu edimsözlerin amacı dünyada bir değişim meydana getirmektir. Bu edimsözü gerçekleştiren konuşmacı ifade ettiği cümlemin önerme içeriğindeki olgu veya duruma gerçeklik kazandırmış olur. İstifa etmek, işten kovmak bu edimlere örnektir (Searle, 2005: 16-18).

Searle, söz vermenin çok açık ve kurallı bir edim olduğunu düşündüğü için edimsöz edimlerini açıklarken söz verme edimini temel almıştır. “Bir söz verme ediminde bulunmak için gerekli ve yeterli koşullar nedir?” sorusundan yola çıkarak ve belli koşullar karşılandığında konuşmacının dinleyiciye kusursuz bir şekilde söz vereceğini bildirir. Searle, ifade edilen cümlemin, anlam kuralları açısından incelendiğinde o ifadenin bir söz verme cümlesi olduğunun anlaşılması gerektiğine dikkati çeker. “Bir cümlemin anlamı, onu oluşturan hem sözlüksel hem de dizimsel öğelerin anlamları tarafından belirlenir” demektedir (Searle, 1969: 57-62).

Searle, yaptığı sınıflandırmayla pek çok düşünür gibi sonsuz veya belirsiz sayıda dil kullanımı veya dil oyunu olmadığı sonucuna varmıştır. Buna ek olarak dilin kullanım şekillerini sınıflandırırken edimsöz amacının temel alındığında dil ile yapılabilecek temel şeylerin sınırlı sayıda olduğunu da söyler. Bu sınıflama ile birilerine bir şeyler yaptırabileceğini, bir şeylerin nasıl olduğunun ifade edilebileceğini,

konuşmacının bir şeyler yaparken yükümlülükler aldığını, duygu ve davranışların ifade edilebileceğini ve bu ifadeler aracılığıyla bir şeylerin değiştirilebileceğini belirtir (Searle, 1969: 28-29).

Söz Edimlerini Yöneten Kurallar

Bu başlık altında söz edimlerinin gerçekleşmesi ve başarılı olması için gerekli olan kurallara değinilecektir. Genel olarak bir şey söylemenin bir şey yapmak olduğunu ifade eden söz edimleri, bunu belli kurallar çerçevesinde yapmaktadır.

Searle göre söz edimlerini iki kural yönetmektedir. Bu kurallar ve bu kurallara ilişkin örnekler şu şekildedir (1969: 33–36; akt. Fidan)

Düzenleyici kurallar: Varlığı ve gerçekleştirilen davranış biçimini kurallardan bağımsız olarak veya öncül olarak düzenlerler. Emir bildiren bir önerme haline gelebilirler. “Dışarı çıkarken montunu giy” gibi. Gerçekleştirilen davranışların değerlendirmesi olabilirler. “Kibardı” veya “vurdumduymazdı” gibi.

Kurucu kurallar: Davranış şekillerini düzenlemenin yanında yeni davranış şekilleri de meydana getirirler. Emir cümlesi formunda değildir, bir oyunun kurallarını belirten cümle formunda olabilirler.

Wittgenstein da dilin kurucu kurallarının oyun kuralları ile ilişkili olduğunu düşünür. Ona göre, “bu kurallar olmadan kelime hiçbir anlama sahip değildir ve eğer kuralları değiştirirsek, o şimdi başka bir anlama sahiptir ve o durumda biz de dünyayı değiştirebiliriz” der (Wittgenstein, 2000: 133).

Wittgenstein’a göre anlam, kullanılarak meydana getirilen ve kabul görülmesiyle yaygınlık kazanan bir gelenektir. Bu bağlamda gelenek, kurallar ve dil kullanımının ilişkisini şu şekilde ifade eder: “Kurallara uymak, iletişimde bulunmak, emir vermek, bir partiye girmek, satranç oynamak bu adetlerdendir.” (Wittgenstein, 2000: 134)

Kurallar, dil oyunlarındaki faaliyetleri yöneten belgelerdir. Fakat bu faaliyetler her zaman kurallar tarafından sınırlandırılmazlar. Buradaki problem kuralları anlamak ile kurallara göre edim gerçekleştirmenin tam olarak örtüşmemesidir. Kurallara göre gerçekleştirilen her edim bir yorum olarak değerlendirilir. Kuralları her zaman farklı şekillerde yorumlama olanağı vardır.

Wittgenstein’a göre dil, insan etkileşimlerinin ve edimlerinin bir parçasıdır. Dilin kullanımıyla ilgili kurallar ve bunlara uygun edimler birbirleriyle ilişkilidir. Bu

durum düzenli bir uygulama tekniğine sahip olan dili kullanma etkinliklerinin birbirine paralel iki boyutudur (Hacker, 1997: 250-251).

Searle göre, dil kullanımında sadece uzlaşımlardan yararlanılmaz. Edimsöz edimleri gerçekleştirirken herhangi bir oluşturucu kuralın dışında da kalınarak oluşturulduğu bilinse de bu durumdan, bu edimsözlerin bir dil içerisinde yerine getirmenin kurala göre davranış sergileme hamlesi olmadığı sonucu çıkmaz.

Atasözleri Hakkında

Atasözü Tanımları

Dil insanların düşünce ve duygularını, edindikleri tecrübe ve bilgilerini aktardığı iletişim aracıdır. Dil, aynı zamanda insanların bağlı bulunduğu toplumların kültürel devamlılığını sağlayan ve toplumsal kabullerini yansıtan bir ayna görevi de üstlenmektedir. Dilin ürünleri olan atasözleri ve deyim gibi kalıplaşmış ifadeler meydana geldikleri toplumdan izler taşımaktadır. Dilimizde atasözleri “sav” ve “darb-ı mesel” gibi kavramlarla da karşılık bulmaktadır.

Sözlü kültür ürünleri, toplumların düşüncelerini, örf ve adetlerini yansıtan birer aynadır. Bu ürünler yaratım, kullanım ve aktarım bağlamları açısından sözlü ortamın ürünüdürler. Atasözleri de sözlü kültür ürünleridir. Atasözleri ait oldukları toplumların örf ve adetlerini, tarihçesini, dini görüşlerini, tecrübelerini yansıtan asırlar boyunca oluşmuş toplumsal beğenin kuşaktan kuşağa aktararak yaşatılan sözlü kültür yansımalarıdır (Demir, 2016: 15). Toplumun bireyleri yaşadıkları her olay ve durum karşısında yaşadıkları deneyimlerin sonuçları olarak yaşadıkları olaya uygun öğüt veya ders verici nitelikte atasözleri oluşturmuşlardır (Gönen, 2011: 81). Her milletin kendine özgü atasözleri vardır. Bu atasözleri meydana geldikleri ulusların hayal dünyasını, dünya görüşünü ve duygu zenginliklerini belirtir (Akpınar, 2010: 29).

Atasözleri yaşanılmış hadiselerden sonra edinilen tecrübeler doğrultusunda varılmış kanılardır. Atalarımızın olaylara bakış açıları, tecrübe ve gözlemleri, öğüt verme, doğru yer ve zamanda kullanılmak üzere kalıplaşmış cümleler halinde günümüze ulaşmıştır. Atasözleri aynı zamanda meydana geldikleri toplumun kültürel unsurlarını, geleneklerini ve folklorik özelliklerini de yansıtmaktadır. (Aksan, 1991, s. 19-29).

Bu denli değerli bir hazine olan atasözleri üzerine bugüne dek pek çok tanım yapılmıştır. Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlüğünde (2005: 140) atasözleri için, "Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikteki söz, darbimesel" tanımı yer almaktadır.

Atasözleri ve deyimler üzerine yazılan pek çok esere kaynaklık eden ve kapsamlı bir çalışmanın ürünü olan Ömer Asım Aksoy'a ait üç ciltlik "Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü" adlı eserin I. cildinde atasözleri şu şekilde tanımlanmıştır: "Atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak ilkeleştiren ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözlerdir" (2017: 37).

Elçin (1986: 625) atasözleri hakkında, "İlk söyleyicilerini tespit edemediğimiz bu dil mahsulleri, hayat prensibi olacak fikir ve düşünceleri, din, ahlak, hukuk, iktisat, terbiye, gelenek-görenek ile tabiat hadiselerinden, teknikten vb. çıkacak kaideleri müşahhasan mücerrede giden bir yolla, bazen bir fıkra kılığında söz ve yazı ile nesillerden nesillere intikal ettiren hikmetli cümlelerdir" şeklinde bir tanımda bulunur.

Parlatır (2008:1) göre atasözleri, " uzun deneme ve gözlemlere dayanan düşüncelerden doğan, kesin hükümler içeren, bilgece bir tavırla öğüt verir ve yol gösterir nitelikte olan, yüzyıllar boyu sözlü geleneğin içinde beslenerek halk tarafından benimsenmiş bulunan ve de halkın ortak değer yargılarını taşıyan kalıplaşmış özlü sözlerdir".

Albayrak (2009:3), "Türkiye Türkçesinde Atasözleri" adlı kitabında atasözü üzerine araştırmalardaki tanımlardan yola çıkarak atasözünü, "atalarımızın yüzyıllar içindeki deneyim ve gözlemlerine dayalı düşüncelerini öğüt ya da yargı şeklinde nakleden, doğrulukları kesinlik kazanmış anonim, kısa ve özlü sözlerdir" şeklinde tanımlamıştır.

Ünalan (2004: 106) da atasözü için; "Bir toplumun bilgeliğini, tecrübelerini, dünya görüşünü ve anlatım gücünü yansıtan, yüzyıllarca yaşayabilen sözlerdir" şeklinde bir tanım yapmıştır.

Şinasi'ye göre atasözü, "Eskiden 'sav, mesel(çokluğu emsal), darb-ı mesel(çokluğu durub-u emsal)' tabir diye adlandırılan, konuşma dilinde ve manzum, mensur yazı dilinde yaşayan hikmet dolu, nasihat dolu, eğitici, öğretici özelliklere sahip veciz sözlerdir" (Beyzadeoğlu, 2003: 1).

Duymaz (2005: 32), Tanzimat Dönemi'nin ilk atasözü derleyicileri olan Vacit, Şinasi, Ebüzziya Tevfik, Ahmet Mithat Efendi, Tekezade M. Sait ve Ahmet Vefik Paşa'nın eserlerinde tarif ettikleri atasözü kavramlarından hareketle atasözleri için: "atasözü, halkın dilinde dolaşan, az kelimeyle maksadı anlatan, genel bir hükmü ifade eden, halkın felsefesini ortaya koyan, milli adetleri gösteren, öğüt veren ve genellikle mecazlı olan kalıplaşmış sözlerdir" tanımını yapmıştır.

Par (1987: 5) "Örnekli Açıklamalı Ata Sözleri" adlı eserinde atasözünü; "atalarımızın sosyal yaşantımızı, denemelere dayalı olarak eleştiri, öğüt, genel kural biçiminde yorumlayan özlü sözleridir" şeklinde tanımlamıştır.

Atasözleri üzerine kapsamlı araştırma yapanlardan biri olan Çobanoğlu (2004: 29) da atasözünü; "Milletlerin karakterlerini, hayat karşısındaki tavır ve zihniyetlerini ifade eden özlü sözlerdir" şeklinde tanımlamaktadır.

Soykut (1974: 49) atasözü için; "yüzyıllar boyunca yaşamış veya rastlanmış, müşahede edilmiş sayısız ve birbirinden farklı olayları değerlendiren, onları ayrı ayrı klişeler haline getirerek sınıflandıran, nihayet dedelerden torunlarına intikal eden özlü sözlerdir" tanımını yapmıştır. Asırlardır var olan Türk kültürünün insan yaşamına ve insanlığa ilişkin birçok konuda oluşturduğu, günümüze kadar yaşatıp koruduğu, faydalandığı ve kuşaktan kuşağa aktardığı atasözleri yaygınlaşarak ortak bir görüş haline gelmiştir (Uğuzman, 2014:209). Atasözleri uzun yıllar boyunca yaşanan hadiselerden edinilen tecrübeler sonucu meydana gelen, herkes tarafından doğruluğuna inanılan ve ilkeleri herkesçe uygulanmaya çalışılan, tarih boyunca ekleme ve değişimlere uğrayarak günümüze gelen sözlü kültür unsurlarıdır (Gönen, 2011:105). Atasözlerinin asırlar boyunca yaşayıp bugünlere gelmesinde içeriklerinde uyarı ve öğüt niteliği barındırmaları ve problemlere karşı etkileyici üsluplarından dolayı çözümleyici güce sahip olmaları etkili olmuştur (İçel, 2014: 77).

Tanımlarda da belirtildiği gibi atasözleri; halkın içinden çıkan, buna bağlı olarak halkın tüm yaşanmışlıklarını içinde barındıran ve bu sayede de Türk halk kültürünü geçmişten bugüne getiren dil hazineleridir.

Atasözlerinin Özellikleri

Atasözleri hem özlü sözler olması hem de içinde yoğun anlamlar taşıması nedeniyle kendine has özelliklere sahiptir. Kimi zaman tekerlemeler, kimi zaman peş

peşe kafiye cümleler, kimi zaman da basit bir cümle olsa da içinde derin anlamlar taşıyan atasözleri biçim, anlam ve cümle yapıları bakımından farklılık gösterirler.

Biçim Özellikleri

Atasözleri birikmiş deneyimlerin ve bu deneyimler sonucu çıkarılması gereken derslerin sözlü ifade bulmuş hali olması sebebiyle atasözlerinin neleri nasıl ifade ettikleri ayrı bir önem kazanmaktadır. Atasözü ifadeleri ne kadar farklı kelime ve cümle yapılarıyla dile getirilse de donmuş, kalıplaşmış cümle yapılarına sahiptirler. Bu değerlendirmeler doğrultusundan hareketle yaptıkları atasözleri çalışmaları ile ismini öne çıkarmış olan araştırmacılar atasözlerinin biçim açısından sahip olduğu özellikleri şu şekilde vurgulamaktadırlar (Oy, 1972: 92-97; Aksoy, 1993: 10; Albayrak, 2009: 26-41):

1. Atasözleri klişe, donmuş cümle yapısına sahiptirler,
2. Kısa ve özlü cümlelerdir,
3. Çoğu bir-iki cümleden oluşur,
4. Kimileri farklı kalıplardadır,
5. Atasözleri söylendikleri yere (coğrafyaya) göre değişebilir
6. Eklemelerle uzatılmış olabilirler,
7. Kimi atasözleri öykü biçimindedir,
8. Kimi atasözleri devrik cümle yapısındadır,
9. Manzumdurlar,
10. Edat, bağlaç, sıfat, zarf kullanılmaz,
11. Sıklıkla tabiattan isimler üzerinden anlatım vardır,
12. Zaman kipi bakımından geniş, emir, gereklilik ve öğrenilmiş zaman kipleri tercih edilir,
13. İsimlerden sonra en çok filler yer alır,
14. Ses ögesi başarılı kullanılmıştır,
15. Büyük çoğunluğu tek yargısı bulunan basit cümleler, kimisi de çift yargılıdır,
16. Kimi atasözleri bileşik cümlelidir,
17. Eksilti cümleler kullanılır.

Atasözlerinde kelimelerin yerleri değiştirildiğinde anlam bakımından aynı içeriği verebilir. Ancak kelimeler ve cümleler arasında bir uyumdan söz edilmesi mümkün

değildir. Cümledeki söz diziminin değiştirilmesi suretiyle oluşturulan yeni söz dizimi aynı anlamı verebilir fakat bu söz dizimi için yeni bir “atasözü” ifadesi kullanılamaz. Çünkü atasözleri kalıplaşmış cümlelerdir (Aksoy, 1993: 15).

Atasözleriyle ilgili yapılan tanımlarda atasözlerinin kısa ve öz anlatıma sahip olmaları üzerinde durulmaktadır. Atasözleri az sözle çok şeyi anlatmayı başaran ustalıkla söylenen sözlerdir. Anlam içeriği yoğun olduğu için anlamlarının açıklanması ve yorumlanması gerekmektedir. Atasözleri oluştururken çok kısa yalnızca bir yargı bildiren cümlelerin yanında sıralı tekerleme şeklinde cümleler kurulduğu da görülmektedir. Buradaki amaç dil ve üslup etkisiyle ses öğeleri kullanılarak anlatımı çarpıcı hale getirmektir. Bu vurgular doldurma yapılarla da sağlanabilmektedir (Albayrak, 2009: 26)

Anlam Özellikleri

Atasözleri barındırdıkları anlam zenginlikleri sebebiyle kuşaktan kuşağa aktarılmaya ve toplumun her kesimine hitap etmeye devam etmektedir. İçeriğinde kültürel öğeleri ve kültürün siyaset, din, edebiyat, yaşam şekli, eğitim, yönetim ve ticaret gibi unsurlarını yansıtmaları toplumun temel düşünce yapısını meydana getirmektedir. Toplumların olay ve olgular karşısında nasıl durması gerektiğini, sosyal gelişmelerle ne şekilde mücadele edileceği ve yeniliklere nasıl uyum sağlanacağı atasözlerinin anlam hazinesinde dile getirilmektedir (Beğenmez, 2013: 28).

Zeyneş ve Gümüş (1995: 6) atasözlerini tanımlamak amacıyla yaptığı açıklamada atasözlerinin şu anlam özelliklerine ışık tutmaktadır:

- Kısa ve öz anlatım
- Gerçeklik
- Genelleştirme
- Ders ve öğüt verme
- Yol gösterme
- Gözlem
- Dilin genel özelliklerini, gelenekleri, örf ve âdetleri yansıtmaya, vb.
- Halk inanışları
- Mecazlı ve sanatlı anlatım
- Alay, yergi, tenkit

Atasözleri toplumun düşünme pratiğidir, duyumlarla edindiğimiz bilgileri nasıl yorumlayacağımıza dair işaretler verir. Toplumsal deneyimlerin asırlarca süzgeçlerden geçerek usta biçimde veciz, hikmetli ve öz bir hale getirilip nesilden nesile kalıplaşmış düşünceler olarak aktarılır. Bu noktada Hatipoğlu'nun (1972: 191) atasözleri için kullandığı “hazır akıllar” kavramı haklılık kazanmaktadır.

Atasözleri doğduğu milletin düşünce tarzını ve yaşama karşı tutumlarının nasıl olması gerektiğine dair bir el kitabı, sözlü kaynak niteliği taşırlar (Çobanoğlu, 2003: 152). Bu bakımdan atasözleri varlığı asırlar öncesine dayanan gelenekselle uyum içinde gelişmiş sözlü hukuk kurallarına benzer. Elçin (1969: 417) bu duruma örnek olarak “ağaç yaşken eğilir” atasözünü göstererek eğitimin küçük yaşlarda alınması gerektiğini, sonraki dönemlerde eğitimin hem zorlaşacağı hem de istenmeyen durumlara yol açacağını belirtmektedir.

Kimi atasözleri hem mecaz hem de gerçek anlam içinde barındırdığı gibi, kinaye ve istiareli anlamlara da sıklıkla yer verilmektedir. Anlamı daha çarpıcı hale getirmek için dolaylı cümle yapıları da kullanılır. Bu atasözlerinin anlamları nerede ve hangi bağlamda söylenmiş olmasına göre değişmektedir. Bu nedenle atasözleri gerçek anlamda ve mecaz anlamda olmak üzere iki açıdan değerlendirilebilir (Özkan, 2006: 1659).

Gerçek anlamlı atasözlerinde cümlede yer alan kelimeler gerçek anlamlarıyla kullanılmışlardır. Cümle yazı dilinde ne anlam ifade ediyor ise o cümleden anlaşılması gereken anlam da odur. Mecaz anlamda ise atasözleri söylendiği anlamın dışında farklı manalar içermektedir. Bu tür atasözleri için “üzüm üzüme baka baka kararır” iyi bir örnektir. Bu atasözüyle söylenmek istenen üzümün nasıl karardığı değil, insanların birbirinden davranış olarak etkilendiği ve zamanla benzeştiğidir. Fakat kimi atasözleri gibi cümle hem gerçek anlamda hem de mecaz anlamda bir değere sahiptir. Bu tür atasözleri için “damlaya damlaya göl olur” bir örnektir.

Bazı atasözleri oluşturuldukları konu alanıyla özel bir anlama bürünürler. Ancak bu durumda gerçek anlamın anlaşılması için konu alanında bilgi sahibi olunması gereklidir. “Dervişin fikri ne ise, zikri de odur” atasözü buna güzel bir örnektir. Kısacası bir derviş dergâhta Allah'ı düşünür, düşüncesi hep onunla meşgul olursa, elbette dili de yani zikri de Allah diyecektir. Bir diğer ifadeyle insanın düşünce ve eylemleri arasında

ciddi bir ilişki vardır. Bu alanın özel bilgileri bilinmezse, atasözünü de gerçek değerinde anlamak bir o kadar zor olur (Oy, 1972: 74).

Atasözlerinin konu alanı açısından farklılaşacağı gibi kültürel anlamda da anlam farklılıkları da mevcuttur. Çünkü atasözleri kültürel unsurlardır ve her toplumun düşünce dünyası, kültür yapısı farklıdır. Farklı kültürlerle sahip toplumların ürettiği atasözleri de farklı olacaktır. Atasözleri meydana geldikleri toplumun kültüründen izler taşır.

Kimi atasözleri de anlam itibarıyla kültür farkı gözetmeksizin her kültürde bulunabilir. Bu durumu kültürler arası etkileşim veya insan aklının ortak bakış açısı olarak görmek mümkündür. Bu durum kültür, cümle yapısı ve dil farklı olsa da bazı atasözlerinin tüm insanlığa mal olabilecek anlamlar içerdiğini göstermektedir. Atasözlerinin anlamları ses öğelerinin icra edilişlerine göre değişmektedir. Bu sebeple atasözlerinde akis, seci, cinas, aliterasyon, teşbih, tenasüp gibi diğer bütün söz sanatlarına çokça yer verilir (Albayrak, 2009: 31). Bu söz sanatları atasözlerinin anlam zenginliğini arttırıp akılda kalıcılığını sağlarken söylenişlerine akıcılık da kazandırır.

Atasözleri asırlar boyu insanların edindikleri tecrübelerin sözlü ifadeleri olarak varlığını korumaktadır. Bu sebeple kuşaklara aktarılırken tecrübe sonucu doğruluğu ispat edilmiş, tartışma söz konusu olmadan öylece alınıp kullanılacak yol göstericiler gibi görülmektedir. Ancak atasözlerinin toplum kültürünün bir ürünü olması ve örf, adet ve yaşam biçimlerinden kaynaklanabilecek değişimlerin oluşması olasıdır. Bu durum atasözlerinin zamanla değişimlere uğrayabilirliği veya anlamca birbirine zıt olan atasözlerinin oluşabilirliği gerçeğini ortaya çıkarmaktadır (Gönen, 2006: 43). Günümüzde atasözlerinin kimileri birbirine zıt anlamlarda kullanılabilir. Bu durum bir yanlışlık ya da sorun değil, gerçekliğin farklı yönlerinin farklı sözlerle dile getirilmesidir.

Atasözlerinin Cümle Yapıları

Atasözleri kısa ve öz yargılar bildiren cümlelerdir ve ses ve söz dizimi açısından dikkat çekici yapıları vardır. Burdurlu (1967: 4559-4562) 1621 atasözünün yapısı üzerine yapmış olduğu araştırma sonucunda bu atasözlerinin 590'ının basit cümle yapısına, 527'sinin sıralı cümle yapısına, 450'sinin bileşik ve 54'ünün de bağlı cümle yapısına sahip olduklarını tespit etmiştir.

Bazı atasözlerinde cümlelerin etkisini arttırmak amacıyla eksilteli cümle yapısına başvurulmuştur. Bunlara “Ya devlet başa, ya kuzgun leşe” atasözü örnek verilebilir. Bu türdeki atasözleri ortaya söylenmiş bir söz gibi olduğundan anlamlandırma hususunda zorluklar yaşanabilmektedir. Kimi atasözlerinde ise cümle dizilişi sıralı, eksiltme ikinci cümlelerin yüklemine olur. “Avradı eri saklar, peyniri deri” (Gönen, 2006: 72).

Atasözlerinde etkileyici anlatım ve derin bir anlam oluşturmak esas olduğu için devrik, eksik, sıralı, birleşik, soru, ünlem veya soru cevap cümle yapılarının tümü etkin bir biçimde kullanılmaktadır. Karşıdakini düşünmeye sevk etmek için eksilteli cümle yapısındaki atasözleri, diyalogları mutabık kılmak için soru-cevaplı, anlam içeriğini zenginleştirmek için ünlem cümleleri tercih edilir (Beğenmez, 2013: 32).

Bazı atasözleri de sahip oldukları yapı ve satır sayıları itibarıyla şiir sayılabilecek türdendir (Gönen, 2006: 130).

Atasözlerinin Sınıflandırılması

Atasözlerinde sınıflandırma yapabilmek için atasözünün ne olduğunu ve nasıl oluştuğunu bilmek gerekir. Bu sebeple sınıflandırma yapılırken alfabetik sıraya göre yapılmış basit bir sınıflandırma da olabilir, atasözlerinin yapısı, anlamları veya oluşum zamanlarına göre bir sınıflandırma da tercih edilmiş olabilir. Atasözü araştırmacıları atasözlerinin kaynaklarını, oluşum şekillerini anlatırken farkında olmadan bir sınıflandırma yapmış olurlar.

Çobanoğlu (2003: 152) araştırmasında Türk milletinin kullanmakta olduğu atasözlerinin, fonetiği, söyleniş biçimleri, kavram dünyası ve cümle yapıları; yargı nitelikleri ve gelenekleri yaşam kaidesi atasözleri olarak sınıflandırmanın doğru olacağını dile getirir.

Gönen (2006: 91-98) ise atasözlerini konularına, kullanıldıkları yer ve zamana göre sınıflandırmak gerektiğini ifade eder. Farklı araştırmalarda atasözleri anlam, tema, yapı ve kaynaklarına göre sınıflandırılmıştır.

Kullanılan Yere ve Zamana Göre Sınıflandırma

Atasözleri kültürel unsurları farklı milletlerde farklı biçimlerde ifade edilse de tanımları veya sosyal hayattaki yeri, işlevi ve konusu açısından aynı anlamlar taşımaktadır. Tüm coğrafi bölgelerde atasözleri kısa ve özlü, hikmetli sözler ve kıymetli deneyimler olarak bilinmektedir (Başgöz, 1998: 113-121). Ancak atasözlerinin ait olduğu toplumun kültürel unsurlarını yansıtmaması, yine o toplumun düşünce yapısını

yansıtması sebebiyle mensup oldukları coğrafyaya veya belli zaman dilimlerine ait oluşları açısından sınıflandırılırlar.

Elçin (1993: 628) Türkçe atasözleri hakkında araştırmalarda nasıl bir sınıflandırma yapılabileceği hususunda şöyle bir tasnif yapmıştır: Türkiye’de kullanılanlar, Türkiye dışında kullanılanlar ve tercüme atasözleri. Aksoy (1996: 7) ise bu sınıflandırmanın şu başlıklar altında yapılması gerektiğini ifade eder:

- Kullanılışları, yurdumuzun kimi bölgelerine özgü olanlar.
- Bugün yurdumuzun her yerinde kullanılanlar.
- Türkiye dışındaki Türk lehçelerinde yaşayanlar.
- Eski zamanlarda kullanılmış, bugün unutulmuş olanlar.

Atasözleri eski zamanlara dayanan yaşam deneyimlerinin günümüze ulaşan sözlü ifadesidir. Bu deneyimler atasözleriyle geçmişten günümüze yön vermek amacıyla gelmiştir. Ancak bazı atasözleri değişen toplumsal yaşam biçimlerinden dolayı bazı değişikliklere uğramış veya kullanımı bırakılmıştır. Bu atasözlerine “Damla(ya) damla(ya) göl olur, Damlacıktan sel olur.” örneği verilebilir. Çünkü bu atasözü günümüzde “Damlaya damlaya göl olur” şeklinde kullanılmaktadır (Gönen, 2006: 124).

Konusuna Göre Sınıflandırma

Atasözlerinin kullanıldıkları yere göre yerli ve yabancı atasözleri şeklinde sınıflandırılmaktadır. Ancak atasözlerinin içeriğindeki konular ile ilgili yapılacak olan sınıflandırmalar daha dikkate değerdir. Atasözleri üzerine inceleme ve araştırmalar yapan Oy (1972: 5), atasözlerinin “ne dediği”ne yönelmiş ve atasözlerinin içerdiği konuları “konu alanı” başlığı altında incelemiştir. İnceleme sonucunda “ulusal değerlerimiz, Türklük, sosyal yaşantı ve sosyal değerler, din, tasavvuf izleri, sağlık ve ölüm, ekonomi, doğa (tabiat) ve evren (kâinat), hayvanlar, at, tarım ve hayvancılık, ilim ve halk takvimi” gibi konu başlıklarıyla atasözlerinin “ne anlattığı” araştırılmıştır. Soykut (1974: 49-54) bu yaklaşıma benzer ancak daha kapsamlı konu başlıklarının olduğu bir sınıflandırma yapmıştır. İnsan konulu atasözleri ayrı; kadın ve erkek, insan ve Allah, insan ve sağlık, insanda beğenilen ve beğenilmeyen haller gibi ayrı ayrı sınıflandırılmıştır.

Gözler (1982: 193), Atasözlerini konularına göre şu ana bilim dalı disiplinlerine göre sınıflandırmıştır:

- Eğitim,

- Ekonomi,
- Sosyal,
- Şahsi değerler,
- Türk milletinin genel karakteri,
- Türk halkının nefret ettiği ya da tiksindiği davranışlar,
- Diğer çeşitli konular.

Atasözleri alanın uzmanlarınca daha birçok farklı şekillerde ve temalarda tasnif edilmiştir.

Atasözlerini Farklı Özelliklere Göre Sınıflandırma

Atasözleri bu sınıflandırmaya göre edebi türlerle olan ilişkilerine göre nitelik kazanmaktadır. Şiir, fıkra, mani, destan ya da deyim gibi farklı edebi türlerden meydana gelen atasözleri mevcuttur. Bu gibi edebi türlerde de atasözleri gibi söz sanatları kullanılarak kısa ve öz anlatımlıdır.

Bazı atasözlerinin kaynağını Nasreddin Hoca fıkraları oluşturmaktadır. Nasreddin Hoca fıkralarının sonunda bulunan ders verici özlü sözler atasözü biçiminde dilden dile dolaşarak günümüze kadar gelmiştir. Örnek olarak; “dostlar alışverişte görsün, yorgan gitti kavga bitti, ya tutarsa, fincancı katırlarını ürkütme, el elin eşeğini türkü çağırarak arar” gibi “atasözü” olarak kullanılan ifadelerin her biri fıkralara ait parçalardır (Kurgan, 1988: 245). Ders verici, kısa, özlü ve akılda kalıcılıkları yüksek olduğu için toplum tarafından tercih edilmiştir.

Artun (2004: 229) atasözlerini davranış kuralı, bir yargı ya da ahlak kuralını belirten atasözleri ve öğüt, yasak veya bir emiri bildiren atasözleri şeklinde sınıflandırmıştır.

Yapı Bakımından Sınıflandırma

Atasözleri cümle formunda olmaları dolayısıyla cümle yapıları bakımından da sınıflandırılmaktadır. Günümüze kadar süregelen araştırmalarda atasözleri basit, bileşik, eksilteli ve sıralı cümle yapılarına sahip oldukları görülmüştür. Burdurlu (1967: 4491-4494) atasözlerini cümle yapılarına göre şu şekilde tasnif edilebileceğini ifade etmiştir: Basit cümleli atasözleri

- o Sıralı cümleli atasözleri
- o Bileşik cümleli atasözleri

- Bağlı cümleli atasözleri

Bu kategorilerin yanında atasözlerinin düz, devrik, olumlu, olumsuz, yüklemli, yüklemsiz, soru-cevap ve ünlemli oluşuna göre de sınıflandırılabileceğini belirtmiştir. Oy (1972: 124-152) ve Çotuksöken (1983: 13-16) de benzer bir sınıflandırma yapmıştır. Gözler (1982: 204-209) atasözlerini benzer cümle yapılarına göre; basit, bileşik, kurallı, devrik, fiil, isim, sıralı ve bağlı cümleli atasözleri başlıkları altında tasnif etmiştir.

Aksoy (1988: 22-31) atasözlerinin bir şiir gibi manzum olduklarını ve beyitlerden oluştuklarını ifade ederek şu başlıklar altında bir sınıflandırma yapmıştır:

- Beyit cümleli atasözleri
- Dize cümleli atasözleri
- Eksiltili cümleli atasözleri
- Öykü cümleli atasözleri
- Devrik cümleli atasözleri
- İki yargılı cümleli atasözleri

Atasözlerinin cümle yapılarıyla ilgili yapılan araştırmalarda farklılıklar olmakla beraber genel anlamda benzer yaklaşımlar olduğu görülmektedir.

Anlam Bakımından Sınıflandırma

Atasözlerinin anlam açısından incelenmesi, atasözlerinin gizli anlamlarının ortaya çıkarılmasını amaçlamaktadır. Çobanoğlu (2003: 164) atasözlerinde üzerinde durulan yargıları incelemiş ve bu yargıların bazılarının “gizli/kapalı” bazılarının ise “açık” yargılar olduğu sonucuna varmıştır. Bir kısım atasözlerinin ise gelenek ve görenekleri “yiğitlik, mertlik, ağırbaşlılık, sabırlılık, konukseverlik, sosyal değerler, aile” gibi ilke haline getirilmiş olmaları açısından sınıflandırmak gerektiği üzerinde durmuştur.

Gözler (1982: 204-209) atasözlerinin olumlu, olumsuz, soru veya ünlem cümlesi oluşlarını anlam bakımından sınıflandırma yaparken kullanmıştır.

Dil Becerileri Bakımından Sınıflandırma

Dil becerileri alıcı dil ve ifade edici dil olarak iki gruptur. Alıcı dil becerileri okuma ve dinleme, ifade edici dil becerileri ise konuşma ve yazmadır. Bazı atasözleri ders verici niteliktedir. Bu atasözleri okuma ve dinlemenin önemini ve bireye bu davranış becerilerini kazanmasını öğütler. “Söz gümüş ise sukut altındır” bu duruma

örnek bir atasözüdür. Bazı atasözleri tecrübelerden çıkarılan dersleri emir veya tavsiye niteliğinde aktarırlar. Bu sebeple atasözlerinin alıcı ve ifade edici özellikleri göz ardı edilemez.

Atasözlerinin İşlevi

Atasözlerini amacı geçmiş yaşam tecrübelerinin kısa ve öz biçimde aktarılmasıdır. Bu sebeple atasözlerinin nasıl olduğunu öğreten, bir şeye dikkat çeken, durumu açıklayan ifadeler oldukları vurgulanmaktadır (Zeyneş ve Gümüş, 1995: 6). Bu noktada atasözlerinin iletişim işlevi, kültür aktarma işlevi ve eğitim işlevlerinden de bahsedilmelidir.

İletişim İşlevi

Atasözleri kısa ve özlü sözler oldukları için iletişimin de önemli bir alanıdır. “Uzun lafın kısıası” ve “özlü bir söz olarak konuşmayı özetlemesi” açısından atasözleri iletişim aracıdır.

Atasözleri anlam ve içerikleri açısından toplumların iletişim kültürünü de yansıtmaktadır. Çünkü atasözleri toplumun düşünme biçimini, zihin haritasını ve iletişim kavramını anlamlandırma ve iletme şeklini yansıtan edebi türlerdir (Onan, 2011: 93).

İletişim sürecinde ifade bulan bazı sözler, anlatım veya açıklamalar konusuna göre soyutlamayı ya da uzun bir anlatımın ardından akılda kalacak biçimde kısaca özetlemeyi gerektirebilir. Bu gibi durumlarda atasözleri iletişim sürecinin sağlıklı yürütülmesini sağlayan bir anahtar olarak kanıksanmıştır (Dik, 2010: 28-32).

Kültür Aktarım İşlevi

Eski nesillerin, atalarımızın yaşam biçimlerini ve düşünce dünyasını yeni nesillere aktarma işleviyle atasözleri kültür aktarımı hususunda yol gösterici olmaktadır (Aksoy, 1988: 52). Bütün toplumların kendine özgü gelenek ve adetleri vardır. Asırlarca tecrübe edilmiş olay ve durumların atasözü olarak hazır bir kural haline getirilmiş olması yeni nesillere yol gösterici olurken bu kuralları daha kolay benimsemelerini de sağlamaktadır. Atasözleri iletişimde etkili bir kaynak olduğu için kültür aktarımında da etkili bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yeni neslin eski kuşaklardan toplumsal şuur, yönetim şekli, sosyal roller, toplumsal cinsiyet, düşünme şekli ve ahlaki kurallar gibi kavramları öykündükleri

görülmektedir. Yeni nesiller tarafından kabul gören bu yönelimlerin çoğunda atasözleri birer yol gösterici niteliğinde rol almaktadır (Akın, 2008: 3).

Atasözlerinin yeni nesillere neleri aktaracağı kültürün kapsam alanıyla ilgilidir. Kültür, toplumların maddi ve manevi olgularının yada yaşam biçimlerinin bütünü olarak tanımlanmaktadır (Cevizci, 2011: 273). Kültür bir toplumun yönetim ve üretim şekillerini, yaşam biçimini, dini inanışlar, düşünme biçimi, para mal takasından, yeme içme adabına kadar çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Bütün bu kültür öğeleri toplumsal yapıların devamlılığını ve birlikteliğini sağlamaktadır. Toplum birlikteliğinin ve devamlılığının nasıl sağlanacağı hususunda farklı yollara başvurulsa da toplum bu görevi edebi türlere ve dile yüklenmiştir (Güvenç, 2002: 14). Dil ve edebi türler iletişim vasıtasıyla toplumun yaşam biçiminin özünü nesillere aktarmaktadır. Atasözleri de dil ve edebi tür olarak toplumsal yaşamın ve toplumların düşünce biçimlerinin özümsemiş bir kalıptır (Bekiroğlu, 2014: 82).

Bu özellikleri sebebiyle atasözleri kültürün ve bilginin, en sade ve doğru şekilde muhafaza edilerek sözlü kültürün ürünleri olarak nesilden nesile aktarmaya en doğru araçlardır (Çobanoğlu, 2003: 152).

Eğitim İşlevi

Atasözleri yaşanmış deneyimleri ifade ederken sahip oldukları kısa ve öz cümle yapıları gereği düşünme becerilerine de hitap ederler. Genel anlamda toplumlar kendi tecrübelerinden ziyade atalarının deneyim ve bilgilerinden yararlanma eğilimindedirler. Bu sebeple atasözleri her toplumda bulunmaktadır. Atasözlerinin bu özelliğini Hatipoğlu (1972: 182) şu şekilde açıklar: “Önceki kuşakların yaşamlarından kesitler sunan atasözleri, yeni kuşaklar için önemli öğütler veren, yol gösteren, akıl öğreten birer ‘akıl hocası’ durumundadır.” Atasözlerinin sahip olduğu bu özellikler eğitimle ilgilenenleri ve anne-babaları atasözlerini eğitimde bir araç olarak kullanmaya yönlendirmiştir.

Atasözleriyle ilgili araştırmalar yapan Burdurlu (1967), Elçin (1969), Oy (1972), Gözler (1982), Çotuksöken (1983), Aksoy (1988), Kurgan (1988), Acaroğlu (1992), Boratav (2003), Artun (2004), Gönen (2006), Akın (2008), Albayrak (2009), Çoban (2010), Onan (2011), Beğenmez (2013) ve Bekiroğlu (2014)’ nun atasözleriyle ilgili yaptıkları araştırmalar incelendiğinde, atasözlerinin eğitim aracı veya öğretim materyali olarak kullanılmasına yardımcı olabilecek şu özellikleri dikkate değer:

- Kimileri mecaz anlam içerir
- Benzetim yolu kullanılır
- Öğüt verir
- Tavsiye eder
- Yol gösterir
- Kıyas mantığı geliştirir
- Pratik düşünce geliştirir
- Zekâ çevikliği kazandırır
- Az sözle çok şey anlatma imkanı verir
- Analitik düşünme becerisi kazandırır
- Öz bilgi verir
- Düşünmeye sevk eder
- Örnek verir
- İlke ve kural öğretir
- Akılda kalması kolaydır
- Ezberlemesi kolaydır
- Hatırlanması kolaydır
- Konuşmaya akıcılık atar
- Düşünme yollarını öğretir
- Ortak düşünme yoludur
- Sosyalleştirir
- Konuşma becerisi kazandırır

Atasözlerinin toplum bünyesinde bu denli büyük bir değer kazanması insanların yetiştirilmesi ve kişilik kazanmasında yol gösterici bir "söz okulu" olması etkindir (Erginer, 2010: 1).

Atasözlerinin bazıları formal bazıları ise informal eğitimle öğrencilere kazandırılır. Aile, arkadaş çevresi, sosyal yaşam informal eğitimi oluştururken, formal eğitimi okul, ders kitapları, müfredat, eğitim ve öğretim faaliyetleri oluşturmaktadır (Duruhan ve İlhan, 2004: 125).

Atasözleri bireye kişilik kazandırmak ve karakter eğitimi için de kullanılmaktadır. Karakter eğitimi amacıyla şu atasözlerinin sık sık kullanılması dikkat çekicidir (Bekiroğlu, 2014: 87):

- Söyleyenden dinleyen arif gerek
- Az söyle çok dinle
- İki kulak bir dil için
- Söz gümüşse sükût altındır
- İki dinle bir söyle
- Sofrada elini, mecliste dilini sakla
- Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır
- Dost dostun ayıbını yüzüne söyler
- Dostun attığı taş baş yarmaz
- Aslan yatağından (yattığı yerden) bellidir (belli olur)
- Ağır otur ki bey (ağa, molla) desinler
- Eğilen baş kesilmez

Bu atasözlerinden bazıları doğru bilgileri "emir" cümlesi yapısında verirken bazıları doğru davranışları norm olarak aktarır. Çelikkaya ve Esen (2017: 51-53) değerler eğitimi uygulamalarında atasözlerinin kullanımına ilişkin öğretim programlarına dair yaptıkları incelemeler sonucunda aşağıda örnekleri verilen atasözlerinin değerler eğitiminde kullanıldığı sonucuna varmıştır:

Aile birliği: Ana yürekten yana, Ağlarsa anam ağlar gerisi yalan ağlar, Et tırnaktan ayrılmaz, Ana gibi yar Bağdat gibi diyar olmaz.

Çalışkanlık: Çalışanı Allah sever, Yazın çalışan kışın gülüşür, Nerede hareket orada bereket, Gençlikte taş taşı kocalıkta ye aşı.

Dayanışma: Komşu komşunun külüne muhtaçtır, Birlikten kuvvet doğar, Baş başa vermeyince iş bitmez, Ekmeğini yalnız yiyen yükünü dişiyle kaldırır, Bir elin nesi var, iki elin sesi var.

Atasözleri dil öğretiminde temel konuşma becerilerinin geliştirilmesi için araç olarak kullanılmaktadır. (Esin, 2015: 613). Ezber yapma ve atasözlerini okuma, dinleme etkinlikleri öğrencilerin konuşma becerilerini geliştirmenin yanında dinleme ve anlama becerilerinin gelişmesine katkı da sağlamaktadır (Baş, 2002: 63-66).

Atasözleri anadil eğitiminin niteliğini arttırmak amacıyla da öğretim müfredatlarında şu amaçlar için faydalanılmaktadır (Esin, 2015: 616-625):

- Türkçeyi sevdirmeye ve dil-kültür ilişkisini kurma
- Dil mantığını geliştirme

- Kavram bilgisi ve birliğini sağlama
- Kelime ve anlam bilgisini geliştirme
- Kelime servetini zenginleştirme
- Sözlü ve yazılı anlatma becerisini geliştirilme
- Dinleme eğitimi
- Dil bilgisi öğretimi
- Ağız özelliklerinin giderilmesi

Atasözleri 1-8. sınıf Türkçe dersinin özel kazanımlar kısmında dili zenginleştirme veya eğitimi etkin kılma amaçlarıyla yer almaktadır. Öğrencinin söz varlığını zengin bir şekilde kullanabilmesine, atasözlerini yerinde kullanarak açıklayabilmesine bu kazanımlarda dikkat çekilmiştir (MEB, 2005: 98; MEB, 2006: 21). 2018 Türkçe Öğretim Programı'nda ise kazanımlar dikkate alınarak ders kitaplarında yer verilecek türdeki atasözlerine birinci sınıftan başlayarak sekizinci sınıfa kadar her düzeyinde yer verilmiştir. Bunun yanında atasözlerine okuma alanının söz varlığı amacıyla “Deyim ve atasözlerinin metnin anlamına katkısını kavrar.”, yazma alanında “Yazılarını zenginleştirmek için atasözleri, deyimler ve özdeyişler kullanır” kazanımlarına yer verilmiştir.

Atasözlerinin Ortaya Çıkışı

Atasözlerinin varlığı insanlığın en eski tarihlerine dayanmaktadır. Yeryüzünde bulunan insan topluluklarının dilin varlığından bu yana atalarından gelen birtakım sözlü kuralların olduğu bir gerçektir. Kavimler döneminden önce, varlıklarını sürdüremeyen toplumlarla ilgili yapılan çalışmalar sonucunda atasözleriyle ilgili yeni bilgiler ortaya çıkmıştır (Oy, 1972: 7).

Türkçe dünyanın en eski ve köklü dilleri arasındadır. Kökünün Sümerlere kadar dayandığı düşünülmektedir (Ercilasun, 2004: 35). Atalarımızdan miras kalan atasözlerinin de bir ortaya çıkış noktası vardır. Türkiye Türkçesindeki atasözlerinin kaynaklarına bakıldığında, en eski kaynakların ortak olduğu görülmektedir. Sümerolog Kramer, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan tabletlerdeki atasözlerine Tarih Sümer'le Başlar adlı eserinde yer vererek en eski atasözlerinin de bugünkülerden pek farklı olmadığını ifade eder (Kramer, 1957: 65).

Aristo için atasözleri tarih boyunca oluşmuş karmaşaların sonucunda “inkıraz etmiş eski bir tefekkürün kalıntıları (Akün, 1949: 12)” sayılacak kadar eski ve felsefi

değerleri açısından önemlidirler (Çobanoğlu, 2004: 3). Toplum hareketli olduğundan bütün toplumlarda insanların karşılaştıkları olay ve durumlar karşısında olumlu olumsuz bir kanıya varmak ve bu kanının akılda kalabilmesi için kısa ve öz bir şekilde nesilden nesile aktararak yol gösterici olmak atasözlerinin doğmasında en önemli faktördür. Meydana gelen atasözleri değişimlere uğrayarak son halini alıncaya kadar toplum tarafından kanıksanır. Bu özellikleriyle atasözleri kaynakları hakkında yapılan çalışmaların bir neticeye ulaşmasının engellendiği söylenebilir (Albayrak, 2009: 4).

Tevrat'ta bulunan Süleyman'ın Meselleri' nin çıkış noktası Sümeroglara göre Mezopotamya'dır. Süleyman'ın Meselleri, Mezopotamya atasözlerinin İbranilere geçmiş şekilleridir. Tevrat'ta Süleyman'ın Meselleri kısmında bulunan sözler arasında hem atasözü niteliği taşıyan hem de Hz. Süleyman'ın bizzat söylediği özdeyişler vardır (Oy, 1972: 8). Türkçede bulunan Karıncadan ibret al, yazdan kışı karşılar atasözünün karşılığı bir mesel Tevrat'ta şu şekilde yer almaktadır:

Ey tembel, karıncaya git!

Nun yollarına bak da hikmetli ol!

Onun üzerine baş, gözcü ve hükümdar yokken,

Yazın ekmeğini hazırlar, biçim zamanında yiyeceğini toplar (Albayrak, 2009: 4).

Atasözleri ilk ortaya çıkışlarında yaratıcılarına bağlıdırlar fakat bir süre sonra farkına varılmadan yaratıcılarıyla olan başlarını yitirerek anonim hale gelirler. Bu noktada, atasözleri ferdi âdiyet taşımaz. Atasözleri, ferdi deneyimlerin toplamını ifade eder ve toplumun ortak özelliği olarak kullanılır (Çobanoğlu, 2004: 9). Sonuç olarak atasözlerinin, tarih içinde meydana gelerek günümüze ulaştığı ve aynı şekilde nesillere aktararak yol almaktadır.

Türk Atasözlerinin Kaynakları

Ortak Kaynaklar

Atasözlerinin doğuşu dilin iletişim sistemi olarak kullanılmaya başlandığı dönemlere uzanmaktadır. Sözlü edebiyat ürünleri olan atasözlerinin sözlü kültür içindeki gelişimini takip etmek mümkün olmadığı için atasözlerinin tarihçesinin, ilk yazılı edebi kaynaklardan başlanarak gelişimini değerlendirmek mümkündür. Atasözlerinin ilk örneklerine Orhun Yazıtlarında, Kâşgarlı'nın Divanü Lûgati't-Türk'ünde, Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'inde, Edip Ahmet Yükneki'nin Atabetü'l

Hakayık'ında ve Korkut Ata'nın hikâyelerinde rastlanmaktadır. Bu ortak kaynaklar dil, edebiyat, tarih ve kültür açısından Türkiye Türkçesi için taşıdıkları önem dikkate değerdir.

Orhun Yazıtları: Türk atasözlerinin tarihçesi, edebiyatımızın ilk yazılı kaynakları olan Orhun Yazıtlarına kadar uzanır. Bengü taşlarda bulunan atasözü niteliğindeki cümlelere belirli bir isim verilmemesine karşın, Türkler arasında bu çeşit sözlerin eskiden beri var olduğu bilinmektedir (Zülfikar, 1988). Günümüzde kullanılan “Tok acın hâlimden bilmez” atasözü, Kültegin Yazıtı'nın güney tarafının 8. satırında Türk milleti sen tok olacaksın, açsan tokluk bilmezsin; bir de doyar isen açlık nedir bilmezsin şeklinde yer almaktadır (Orkun, 1987: 26).

Divanü l-Lûgat'it-Türk: 1072-74 yılları arasında Bağdat'ta Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılan Divanü Lûgat'it-Türk, Araplara Türkçe öğretmek maksadıyla yazılmış çok önemli bir eserdir. Eserde bulunan kelimelerin açıklamalarında manzum parçalardan ve atasözlerinden geniş ölçüde faydalanılmıştır (Gürsu, 2009: 10).

Divanü Lûgat'it-Türk'te bulunan atasözlerinin sayısına ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. Abdülahad Nuri'nin Atalarsözü eserinde 251; Necib Asım'ın kaleme aldığı makalede 290; Ferit Birtek'in 1944'te yayımladığı En Eski Türk Savları adlı kitabında 291; Ali Ulvi Elöve'nin hazırlayıp yayımlayamadığı Divanü Lûgat'it-Türk'teki Halk Şiirleri, Halk Savları adlı eserde 266 ve Aydın Oy'un 1972'de yayımladığı Tarih Boyunca Türk Atasözleri kitabında ise 262 olarak belirlenmiştir (Sakaoğlu, 1999).

Divanü Lûgat'it-Türk'te bulunan atasözlerinden, Türkiye Türkçesinde günümüzde canlılığını korumakta olup anlamca ve yapıca örtüşen birkaç örnek aşağıda verildiği gibidir:

1. DLT: Ağılda oğlak togsa arıkda otı öner. (DLT-I, 65) (Sakaoğlu, 1999: 41)
TT: Ağılda oğlak doğsa, ovada otu biter (Aksoy, 1988: 120).
2. DLT: Közden yırasa köngülde yeme yırar. (DLT-III, 336) (Sakaoğlu, 1999: 41)
TT: Gözden ırak olan gönülden de ırak olur.
4. DLT: Atası açığ almıla yese oğlının tışı kamar. (DLT-II, 311) (Sakaoğlu, 1999: 42)
TT: Baba koruk yer, oğlunun dişi kamaşır.

Kutadgu Bilig: Yusuf Has Hacib tarafından kaleme alınan Kutadgu Bilig bir siyasetnâme ve ahlâk kitabıdır. 6645 beyitten oluşan bu dev eser, yalnızca bir siyasetnâme ve pendnâme değil, aynı zamanda 11. yüzyıldaki Türk toplum yapısını, gelenekleri, adetleri, kültürü, aile düzeni gibi pek çok konuya ışık tutan bir ansiklopedi niteliğindedir.

Üstüner, Karahanlıca ve Eski Anadolu Türkçesi Metinlerinde Deyimler, Atasözleri ve Kısa Hikâyeler başlıklı tezinde Kutadgu Bilig’de 271 adet atasözü bulunduğunu ileri sürer ve sözüne şöyle devam eder: “Fakat Kutadgu Bilig’deki atasözlerinin cümle yapılarında aruz veznine uydurma gereksiniminden dolayı önemli değişiklikler olmuştur. Bu nedenle atasözleri açık bir şekilde kendini göstermez ve biz ancak anlamı yoluyla atasözlerini ortaya çıkarırız. Kutadgu Bilig’de yer alan toplam 205 atasözünün büyük bir kısmı farklı kişilere aittir ve düşünceyi ispatlamak için bir delil durumundadır” (Üstüner, 1998).

Divanü Lûgati’t-Türk’te, hangi sözlerin atasözü olduğu yazar tarafından açıkça belirtilirken, Kutadgu Bilig’de ise, Üstüner’in de belirttiği gibi, böyle bir durum söz konusu değildir. Eserin manzum yapıya sahip olması ve pek çok beyitte kısa ve özlü öğütlerin yer alması atasözlerinin seçilmesini zorlaştırmaktadır. Ancak Türkçede kullanımı yaygın olan örneklerden bazıları aşağıda verilmiştir:

1. KB: Bu künki işing komda kılma yarın. (5503. m) (Batur ve Gölcü, 2013).

TT: Bugünün işini yarına bırakma (Aksoy, 1988: 208)

2. KB: Ökünçlüg bolur tutşı övke işi. (324. m) (Batur ve Gölcü, 2013)

TT: Öfkeyle kalkan zararlar oturur. (Aksoy, 1988: 45)

3. KB: Negü ekse yirke yana ol önür. (1394. m) (Batur ve Gölcü, 2013)

TT: Ne ekersen, onu biçersen (Aksoy, 1988: 395).

Atebetü’l Hakâyık: Edib Ahmed Yükneki’nin yazdığı Atebetü’l-Hakâyık’ın XII. Yüzyılda kaleme alındığı düşünülmektedir (Caferoğlu, 1994: 75). Tasavvufî bir eser olan Atebetü’l-Hakâyık’ın içinde 23 adet atasözü tespit edilmiştir (Oy, 1972: 157). Eserde bulunan atasözlerinin nazmın etkisiyle bazı değişikliklere uğradığı görülmektedir, ancak bunların pek çoğunun çağdaş Türkiye Türkçesi’nde yaşamakta olmaları şüpheyi yer bırakmamaktadır (Gürsu, 2009: 22).

Atebetü'l-Hakâyık'ta geçen atasözlerinden, Türkiye Türkçesinde yaşamakta olanlarından bazıları şunlardır:

1. AH: Öçüktürme erni tilin bil bu til,(139. m)
Başıktırsa bütmez, büter ok başı.(140. m) (Oy, 1972: 158)
TT: Bıçak yarası geçer (onulur), dil yarası geçmez (onulmaz).
2. AH: Biligsizke hak söz tatıgsız erür, (109. m)
Angar pend nasihat asıgsız erür. (110. m) (Oy, 1972: 158)
TT: Akılsız başa söz kâr etmez.
3. AH: Ne kim kelse erke tilindin kelür. (145. m) (Oy, 1972: 158)
TT: Dilim seni dilim dilim dileyim, başıma geleni senden bileyim.

Türkiye Türkçesi Atasözlerinin Kaynakları

Türkiye Türkçesindeki atasözlerinin hem ortak kaynakları hem de farklı kaynakları bulunmaktadır. 15.yüzyıldan itibaren sanat hayatının gelişmesiyle Türk edebi türlerinde Türk atasözleriyle beraber İran ve Arap edebiyatından alınan pek çok atasözlerine de yer verilmiştir. Batı edebiyatıyla tanışan şair ve yazarlar eserlerinde bilhassa Fransız atasözlerine yer vermişlerdir(Beyzadeoğlu, 2002).

Türk atasözleri üzerinde asıl derleme çalışmaları 20. yüzyıl başlarında ve özellikle Cumhuriyet döneminde başlamıştır. Bilimsel derleme yöntemlerine göre yapılmasa da, bu çalışmalarla çok sayıda atasözü derlenmiş; derlenen bu atasözleri, başta halkevi dergileri olmak üzere çeşitli dergi ve gazete sayfalarında kalmış, derlenen atasözleri üzerinde ciddi sayılabilecek herhangi bir çalışma yapılmamıştır (Albayrak, 2009: 6).

Başlangıcından bugüne kadar atasözleri tarihçesi içinde sözü edilmeye değer çalışmalar şu şekilde sıralamak mümkündür:

Atalar Sözü: Velet İzbudak'ın 1936 yılında hazırladığı bu eser 82 sayfa Türkçe basımdır. Eserin son kısmında 42 sayfa orijinal metin tıpkıbasım olarak verilmiştir. Mevlana Şemsettin adında bir tıp uzmanının Türkçe Teshil adlı eserinin sonunda sülüs hattı ile yazılmıştır. Eserde 698 atasözü kısa açıklamaları, günümüz Türkçesindeki şekilleri, Divanü Lûgati't-Türk'te bulunanlar ve şairlerin şiirlerinde yer

alanlar şiirlerde geçtiği şekilde verilmiştir. Türkçe metnin sonunda sözlük bölüm verilmiştir. Velet İzbudak'a göre Türkçedeki en eski atasözü derlemesidir.

Pend-nâme: Güvahi'nin 1527'de kaleme aldığı bu eserde yaklaşık 500 atasözü bulunmaktadır. Yazar sosyal yaşamında kendi başından geçen olayları, görüp duyduğu durumları gerçekçi bir açıdan ele alarak bunları kısa hikaye ve fıkra şeklinde anlatarak sonuç bölümlerinde atasözleriyle öğüt vermiştir.

Cemiyet-i Darb-ı Mesel-i Güvahi ve Ulular Sözi: Bu eserde Güvahi'nin Pendnâme'sindeki atasözleri yer almaktadır. Eser Viyana Milli Kütüphanesi'nde saklanmaktadır. Eserin yazarı belli değildir. Fotokopisi Abdülkadir Karahan tarafından alınmış, Cem Dilçin de Latin harflerine aktararak Türk Dili Kurumu Kütüphanesi'ne koymuştur (Hengirmen, 1983: 9).

Manzum ve Musavver Durub-ı Emsal: Kim tarafından yazıldığı bilinmeyen bu eser XVI. yüzyıla ait bir yazma nüshadır. Eserde 267 atasözü ve deyim bulunmaktadır. Eserin metni Günay Kut (1986) tarafından tespit edilmiş ve üzerine tartışmalı bir çalışma yapılmıştır.

Manzume-i Durûb-ı Emsal: Edirneli Hıfzî tarafından XVII. Yüzyılda Edirneli Hıfzî tarafından yazılmıştır. Atasözlerini derleyen şair, atasözlerinin yalın ve açık söylenişleri yerine Arapça ve Farsça kelimelerle süsleyerek güzel bir söyleyiş yakalamaya çalışmış ancak özünü yitiren atasözleri şairin beklentisindeki gibi ilgi görmemiştir (Hengirmen, 1983: 11).

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye: Şinasi'ye ait olan bu eserin üç baskısı vardır. İlk baskısı 1863 yılında yapılan eser, gerçek anlamda Osmanlı/Türk atasözleri üzerine yapılmış ilk ciddi derleme çalışması olarak kabul edilir. İlk baskısı 1500 atasözü ve deyim ve bunların bazılarının yer aldığı manzum ve mensur yazılardan meydana gelmektedir. Şinasi, eserin 1870 yılında yayımlanan ikinci baskısına 1000 kadar atasözü, deyim ve bunların yer aldığı beyit ve düz yazılar eklemiştir. Şinasi'nin ölümünden sonra Ebüzziya Tevfik esere 1506 atasözü ve deyim daha ekleyerek bunları alfabetik sıraya göre düzenleyip numaralamış, kendisinin ilave ettiği atasözü ve deyimleri işaretleyerek belirtmiş ve 1885 yılında müellif olarak “Şinasi-Ebüzziya” adıyla eserin üçüncü baskısını yapmıştır (Albayrak, 2009: 7).

Müntehabat-ı Durûb-ı Emsâl / Atalar Sözü: Ahmet Vefik Paşa tarafından yazılmıştır. İlk baskısının 1871'de Atalar Sözü-Türkî Durûb-i Emsâl adıyla

yapıldığı ancak ikinci baskıda eserin adı Muntehabat-ı Durûb-ı Emsâl/Atalar Sözü olarak değiştirildiği ve 5000'e yakın atasözü ve deyim içerdiği belirtilmiştir (Albayrak, 2009: 7).

Durûb-ı Emsal: Ali Emirî tarafından yazılan bu eser, üç defterden oluşan müsvedde bir eserdir. Eserde 2300 manzum ve mensur deyim ve atasözü ve ayrıca eserde Türk edebiyatı şairlerine ait 2110 beyit bulunmaktadır (Beyzadeoğlu, 2003: 4).

Armağan: Edirneli Ahmed Bâdi Efendi'ye ait olan bu eser, 5675 atasözü ve deyimi içeren 5106 beyitten oluşan bir derlemedir. Şairin 1875'te bitirdiği çalışması, atasözleri ve deyimlerin Divan Edebiyatı'nda görülen örneklerinden meydana gelmiştir (Beyzadeoğlu, 2003: 6-7).

Durûb-ı Emsâl-i Türkiye: Tekezade M. Said tarafından 1895'te yayımlanan eserde 5742 atasözü ve deyim bulunmaktadır. Eserin adı Atalar Sözü olmasına rağmen atasözleri dışında pek çok ne deyim ne de atasözü olan birçok söz karıştırılarak alfabetik sıraya göre verilmiştir (Aksoy, 1988: 65).

Türkiye Türkçesindeki atasözü kaynaklarını kısaca özetlemeye çalıştığımız bu bölümü bitirirken, geçtiğimiz yüzyılda yapılan birkaç önemli çalışmaya da değinmekte fayda var.

Edebiyatımızda Atasözleri: Dehri Dilçin tarafından 1945'te İstanbul'da yayımlanan bu eserde atasözü ve deyim ihtiva eden 833 adet beyite yer verilmiştir. Bu beyitlerden büyük kısmı Divan Edebiyatı şairlerine, diğer kısmı ise Halk Edebiyatı şairlerine aittir (Gürsu, 2009: 31).

Türk Ata Sözleri: Mustafa Nihat Özön'e ait olan bu eserin 1952'de yayımlanan ilk baskısında 8257 numaralandırılmış atasözü ile 1470 numaralandırılmamış deyim bulunmaktadır. 1956'de yayımlanan ikinci baskısında ise numaralandırılmış 8600 atasözü ile sayfa altlarında numara verilmemiş 2250 deyim yer almaktadır (Aksoy, 1988: 78).

Türk Atasözleri ve Deyimleri: Yazarı Feridun Fazıl Tülbentçi'dir. İlk baskısı İstanbul'da 1963'te yapılan eserde 15080 söz varlığına verilmiştir. Yazar, eserde yer alan söz varlığını atasözü ve deyim olarak ayırmamış, alfabetik olarak sıralamıştır (Albayrak, 2009: 8).

Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü: Ömer Asım Aksoy'a ait bu eser, atasözleri ve deyimler üzerine yapılmış çalışmalar içinde en çok ilgi gören ve kendisinden sonra yazılan atasözleri ve deyimlere kaynaklık eden üç ciltlik bir eserdir. I. cildi Atasözleri Sözlüğü, II. cildi Deyimler Sözlüğü, III. cildi ise Dizin ve Kaynakça'dır. Aksoy, bu çalışmalarını 1965 yılında Atasözleri ve Deyimler adıyla kitap olarak yayımlamış; eser giderek genişletilerek 1971 yılında Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü adıyla üç cilt olarak basılmış ve 1993 yılına kadar yedi baskı yapmıştır. Kitabın I. cildini oluşturan Atasözleri Sözlüğü bölümünde 2667 atasözü açıklamalarıyla birlikte verilmiştir (Albayrak, 2009: 9).

Tarih Boyunca Türk Atasözleri: Aydın Oy tarafından 1972 yılında İstanbul'da kaleme alınan eser 398 sayfa olup, 2291 atasözüne yer vermiştir. Eser İnceleme, Eski Kaynaklarda Atasözleri, Türkiye Türkçesi Dışında Türk Atasözlerinden Örnekler, Türkiye Türkçesi ile Günümüzde Kullanılan Atasözleri, Sözlük ve Atasözleri Bibliyografyası bölümlerinden oluşmaktadır (Albayrak, 2009: 10).

Onüçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözü ve Deyimler: E. Kemal Eyüboğlu'na ait bu eserin ilk cildinde alfabetik sırayla 9231 adet atasözü bulunmaktadır. Derlemede bu atasözlerini içeren 6885 adet beyite yer verilmiştir. Eyüboğlu bu iki ciltlik derlemesini, Ali Emîrî'nin müsvedde halinde bıraktığı defteri almak ve taradığı divânlardan ve diğer eserlerden bulduğu beyitlerle zenginleştirmek suretiyle oluşturmuştur (Beyzadeoğlu, 2003: 3).

Sınıflandırılmış Türk Atasözleri: Kitabın yazarı Metin Yurtbaşı'dır. İlk baskısı Ankara 1994'te yapılan eserin altıncı baskısında (İstanbul, 1996) 172 konu başlığı altında sınıflandırılan 10000 atasözü kısa açıklamalarıyla birlikte yer almaktadır.

Yukarıda çeşitli özellikleriyle tanıtılan atasözleriyle ilgili eserler yanında, aynı konuda yazılmış ve adından söz edilmesi gereken diğer eserler de şunlardır: İhsan Kurt, Türk Atasözlerine Psikolojik Yaklaşım (1991); İskender Pala, Sözün Özünden Dünden Bugüne Atasözleri (2013); Emin Özdemir, Açıklamalı Atasözleri Sözlüğü (2001); Metin Yurtbaşı, A Dictionary of Turkish Proverbs (1993); Özkul Çobanoğlu, Türk Dünyası Ortak Atasözleri (2004); Musa Yaşar Sağlam, Atasözleri: Kaybolan Kültür Mirasımız (2004); Adem Sertel, Tecrübenin Dili: Konu Konu Atasözleri (2006); Şöhret Türkmen Aktaş, Seçme Atasözleri ve Eleştirmeli Açıklamaları (2004).

Atasözleri ile ilgili yukarıda belirtilen eski ve yeni kaynakların yanı sıra Anadolu ağzlarından yapılan derlemelerin de son derece önem arz ettiğini belirtmek gerekir. Farklı yörelerden derlenen atasözleri ile birlikte Türkiye Türkçesinin atasözleri açısından oldukça zengin olduğu çok daha iyi anlaşılabilecektir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Çalışma temel nitel araştırma deseniyle yürütülmüştür. Çalışmada nitel araştırmanın veri toplama araçlarından biri olan, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Doküman analizi var olan basılı veya dijital ortamdaki belgelerin incelenmesini kapsayan bir tekniktir.

Yıldırım ve Şimşek (2008) nitel araştırma yöntemini, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” biçiminde tanımlamaktadır. Araştırma yapılacak konu hakkındaki olay ve olguları içeren basılı materyallerin analiz edilerek veri elde etmeye doküman incelemesi adı verilir. Doküman analizi gözlem ve görüşmeye yapmaya gerek kalmaksızın araştırmacıya zaman ve kaynak tasarrufu sağlayan bir araştırma yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 188).

Araştırmanın Kapsamı

Araştırma kapsamı belirlenirken araştırma problemlerine karşılık olabilecek verilere ulaşabilmek unsuru dikkate alınarak amaçsal örneklemeden faydalanılmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın evrenini Metin YURTBAŞI’nın “Sınıflandırılmış Türk Atasözleri” isimli eserinde bulunan insan bedeniyle ilişkili olarak oluşturulan duygu konulu atasözleri oluşturmaktadır.

Veri Toplama Süreci

Çalışmada nitel araştırmanın veri toplama araçlarından biri olan, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan doküman analizi yöntemi uygulanacaktır. Doküman analizi var olan basılı veya dijital ortamdaki belgelerin incelenmesini kapsayan bir araştırma yöntemidir. Bu bağlamda Metin YURTBAŞI’nın atasözleri tasnifinden yararlanılarak çalışmanın kapsamına alınan ve tablolastırılan insan bedeniyle ilişkili duygu konulu atasözlerinden şu başlıklara göre veri elde edilmiştir:

- Atasözünün konusu,
- Atasözündeki duygu çağrışımı,
- Atasözünde yer alan duygu konusunun insan bedeniyle ilişkisi,
- Atasözünde bulunan isim türleri,
- Atasözündeki toplam kelime sayısı,
- Atasözünün cümle yapısı,
- Atasözünün cümle türü,
- Atasözündeki duygusal sıfat,
- Atasözündeki fiilin eylem çatısı,
- Atasözünde vurgulanan öge.

Kullanılan atasözleri bu başlıklar altında gruplandırılmıştır. Edimbilimsel açıdan kapsamın ve içeriğin uygun olup olmadığının test edilebilmesi için rastgele seçilen 20 atasözü yukarıdaki kategorilere göre incelenmiş ve Türkçe Eğitimi, Filoloji ve Eğitim Bilimleri alanlarında uzman olan üç akademisyene gösterilmiştir. Her bir akademisyenden konu, seçilen atasözü ve inceleme kriterleri arasında uygunluk olup olmadığı hakkında görüş alınmıştır. Geri bildirimler araştırılmak istenen konu, seçilen atasözleri ve inceleme kriterleri arasında uygunluk olduğu yönünde olmuştur. Alınan uzman görüşlerinin olumlu olması sebebiyle aynı akademisyenlerden inceleme kriterlerini puanlamaları istenmiş ve üç uzmanın verdiği puan ortalaması %97’lik bir görüş birliği içerdiği saptanmıştır. Bu aşamadan sonra çalışmanın verilerinin bu kategorilere göre incelenmesine devam edilmiştir. Araştırma verilerinin incelenmesini ve bulgularının temelini oluşturan Veri İnceleme Tablosu Ek1’de gösterilmiştir.

Nitel araştırmalarda doküman analizi “anlam çıkarmak, ilgili konu hakkında bir anlayış oluşturmak, ampirik bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir” (Corbin & Strauss, 2008). Geray’ın (2006) da dokümanları sınıflandırırken dile getirdiği doküman özellikleri bu çalışmada göz önünde bulundurulmuştur. Geray dokümanları niteliklerine ve bulundukları ortama göre sınıflamıştır. Niteliklerine göre dokümanlar içerisine dahil ettiği “metinler, kitaplar, ansiklopediler, raporlar, sözlükler, dergiler, günlükler” gibi yazılı dokümanlar sınıflamasında öncelik verdiği dokümanlardır. Bu çalışmada doküman olarak sınıflandırılmış bir atasözleri sözlüğünden yararlanılmıştır. Doküman seçiminde, çalışma konusunu yansıtabilecek doğrudan ve dolaylı tüm atasözleri bir araya getirilmiş, çalışmanın konusuyla bağlantılı olan atasözleri kaydedilmiştir. Kaydedilen

atasözlerinden uygun veri alınabilmesi için edimbilimle ilgili konular veri inceleme kodu olarak bir şablona yerleştirilmiş ve atasözlerinde bu kodların nasıl temsil edildiği fişlenmeye çalışılmıştır.

Doküman analizi sürecinde dikkat edilmesi gereken hususlar “kriterlerin belirlenmesi, verilerin bir araya getirilmesi, analiz sürecinin belirlenmesi, dokümanların kodlanması, doğrulanması ve analiz edilmesi” (Altheide,1996) aşamalarıdır.

Nitel araştırmalarda analiz sürecini yönlendiren temel ilke tarafsızlık ve güvenilirliktir. Aynı dokümanlar benzer koşullar altında farklı kişiler tarafından analiz edildiğinde aynı genel sonuçlara ulaşıyorsa analiz güvenilir kabul edilir. Aynı şekilde “dokümanlara ulaşma, orijinalliğini kontrol etme, dokümanları anlama, veriyi analiz etme, veriyi kullanma aşamaları” (Yıldırım & Şimşek, 2016) analiz için gerekli durumlardır. Dokümanların gözden geçirilmesi, ayrıntılı bir şekilde incelenmesi, yorumlanması da güvenilir sonuç elde etmek için gereklidir. Bu çalışmada dokümanların gruplandırılması, inceleme kriterlerinin seçilmesi, verilerin pilot uygulama ile test edilmesi ve kapsam ve içeriğin yansıtılıp yansıtılmadığının gözlemlenmesi bakımından alanında uzman üç akademisyenin görüşüne başvurulmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırmada veri analizi tekniği olarak betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analizde elde edilen veriler önceden belirlenmiş olan konulara göre kategorize edilir, özetlenir ve yorumlanır. Betimsel analiz dört aşamadan meydana gelmektedir:

1. Betimsel analiz için bir çerçeve oluşturmak
2. Tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi
3. Bulguların tanımlanması
4. Bulguların yorumlanması (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Araştırmanın kapsamını oluşturan atasözleri; edimbilimsel süreçler, insan bedeniyle ilişkileri, duygu çağrışımları açısından incelenmiştir. İkinci olarak araştırmacının önceden belirlediği kategorilere göre incelenen ve elde edilen veriler frekans ve yüzdelik değerlerine göre yorumlanmıştır. Elde edilen veriler araştırmanın bulgular ve yorum kısmında tablolastırılarak yorumlanmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR ve YORUM

Atasözlerinin duygu bakımından gruplandırılması

Bu çalışmada üzerinde inceleme yapılan duygu konulu atasözleri Tablo 1’de gösterilmiştir:

Tablo 1. Kullanılan Atasözleri

Duygu konulu atasözleri
“Al, ver” diyorlar, “al, verme” demiyorlar. Acı soğan yiyen ağzının kokusundan belli olur. Acıkan ne yemez, acıyan ne demez. Acıyı tatmayan tatlıyı anlayamaz. Aç doyuran aç kalmaz. Aç ölmez gözü kararır. Adamın yere bakanından, suyun yavaş akanından kork. Adem oğlunun elinden uçan ile kaçan kurtulmaz. Adı Musa, boyu kısa, Sakalı köse olandan kendini sakın. Ağaçla kabuğun arasına parmak sokulmaz. Ağaran baş, ağlayan göz gizlenmez. Ağız yemese yüz utanmaz. Ağladım başaramadım, güldüm günüm geçirdim. Ağlayan gözden, dövünen dizden olur. Ağlayanın bir derdi var, gülenin beş. Ağlayanın malı gülene hayır etmez. Ağlayanın malı gülene hayır etmez. Ağrımayan baş yastık istemez. Ağrısız baş balkabağına benzer. Ağrısız baş mezarda gerek/olur. Ağrıyan başa, fiske yumruk gelir. Alemin maskarası, dostların yüz karası. Allah sağ eli sol ele muhtaç etmesin. Alma vermenin kardeşidir. Altın eli bıçak kesmez. Aman diyene kılıç kalkmaz. Ana evladı atmış, yar başında tutmuş. Anam babam kesem, elimi cebime soksam yesem. Aşığa “niçin ağlarsın?” demişler, “Gülmemek için” demiş Aşığın gözü kördür/ kör olur. Âşık âlemi kör, dört yanını duvar sanır. Âşık ile delinin farkı, biri gülmez biri ağlamaz. Âşık ona derler ki karda gezip izini belli etmeye. Âşk ağlatır, dert söyler. Âşk başa beladır, müşkül iptiladır. Âşk başta karar etse akıl fîrar eder Âşk bir demirden leblebidir, çiğneyene aşk olsun. Âşk ile pençeleşmeye demir pazı gerek Atılan adım geri alınmaz. Ayağı ile gelene ölüm olmaz. Ayıp arayan göz hüner görmez. Baş yazıyı, diş sızıyı görse gerektir. Başa gelen başta kalmaz. Başın sıkıntısını ayak çeker. Başını acemi berbere teslim eden, pamuğunu cebinden eksik etmesin.

Başını kestirir sözünden dönmez.
 Başkasına güvenme, bileğine güven.
 Başkasının avucundan su içen kanmaz.
 Başkasının İşine göz koyacağına kendi işine göz koy.
 Başkasının sözünden ziyade kendi gözüne inan.
 Bekle gözlerim bekle, ne gelen var ne giden.
 Bela gelmeyince bal yenmez.
 Belinde bir tek tabancası var, boynu kayıştan görünmez.
 Berber berbere benzer, ama başın Allaha emanet.
 Beş parmağımı mum diye yaktım, yine yaranamadım.
 Bir başa iki yumruk vurulmaz.
 Bir elin verdiği öbür elin duymasın.
 Bir kulağını insan sağır etmeli.
 Burnu büyük olanın aklı küçük olur.
 Burnunu her deliğe sokma.
 Cefa çekmeden sefa da göremezsin.
 Ciğer yanmayınca göz yaşarmaz.
 Cihanın kahrını çekenden sor, zehrin acısını içenden.
 Cömerdin eli tuba ağacına, namerdin eli zakkum ağacına bağlıymış, biri "vermeyin" der, öteki "verin" dermiş.
 Çıkmadık candan ümit kesilmez.
 Çiğ yemedim ki karnım ağrısın.
 Çingene ciğer pişirir, yemeden karnını şişirir.
 Çingene ele kızmış, kendi çocuğunun ağzını paylamış.
 Çok dertli çok konuşur.
 Dağ başında duman, insan başında yaman eksik olmaz.
 Dağların dumanı gider. Amma sevdalı başın dumanı gitmez.
 Defteri temiz olanın yüzü ak olur.
 Değirmen iki taştan, muhabbet iki baştan.
 Dertsiz baş terkide olsa gerek.
 Dil ağrıyan dişe girer.
 Dilencinin yüzü kara, torbası doludur.
 Doğru gidenin başı duvara çarpmaz.
 Dünkü köleliğine bakma, bugünkü efendiliğine bak.
 Dünyada tasasız baş, bostan korkuluğunda bulunur.
 El ağzına bakan aç kalır.
 El ağzıyla kuş tutulmaz.
 El ayrıncı ciğer soğutmaz.
 El eliyle yılan tutulur.
 El uzatılan yere dil uzatılmaz.
 Elden gelen geç gelir, onda da karnın aç kalır.
 Eli sıkı varlıklarının konuğu olmaktansa eli açık yoksulun konuğu olmak yeğdir.
 Elin ağzı ile çorba içilmez.
 Elin eliyle bal yiyen, yüzüne gözüne bulaştırır.
 Elin gülü ele kokmaz, alıp bağrına sokmaz.
 Fakir eline bakarsa sen kesene bak.
 Fakiri doyur da ne yapacağını düşünme.
 Gamlı yürek ölmese de dirilmez.
 Gönlün pasını gözyaşı siler.
 Gönlünü yüce tutan erde devlet olmaz.
 Gönül ferman dinlemez.
 Gönül gönle karşıdır, sevgi iki başlıdır.
 Gönül kimi severse güzel odur.
 Gönülden gönüle yol vardır.
 Gönülden kopan ihsanın hayırlısıdır.
 Gözümden gözüme inanmam.
 Gülmek her hastalığın devasıdır.
 Hal soran, dert dinler.
 Hasisin dumanını yel, sofrasını el görmez.

Hasisten sadaka istemişler fetva söylemiş.
 Her başın bin derdi var, değirmencinininki su.
 Her deliğe elini sokma ya yılan çıkar ya çıyan.
 Her gördüğünü dost sanıp gizli sırrını söyleme.
 Her taamin lezzeti tuzdan çıkar, tuz ekmek bilmeyen akıbet gözden çıkar.
 Herkes başından korkar.
 Herkes kendi derdinden söyler.
 Hesabı temiz olanın yüzü ak olur.
 İçme namert elinden su, ab-ı hayat olsa da.
 İki gönül bir olursa samanlık seyran olur.
 İnleyen dinleyeni vardır.
 İnsanın aklı acıyan yerindedir.
 İnsanın korktuğu başına gelir.
 İnsanın yere bakanından, hayvanın göğe bakanından kork.
 İs karası çıkar, yüz karası çıkmaz.
 Kalp kalbe karşıdır.
 Kalbin şahitliği yüz şahitliğinden kıymetlidir.
 Kalbine gelen başına gelmesin.
 Kapıdan alacaklı bakarken, pencereden sadaka verilmez.
 Karın kardeşten yakın.
 Karısını döven, kafasını döver; öküzünü döven kesesini döver.
 Karışma devletin işine, Düşme zenginin içine, boynunu kır, bak kendi işine.
 Karnın doymayınca çok şükür deme.
 Katı yürekten merhamet umulmaz.
 Kavurga karın doyurmaz, kar susuzluk kandırmaz.
 Kavurga yer, "kavurma yedim" diye bıyığını siler.
 Kaymağını yedim, ayranını kim içerse içsin.
 Kefilin eli cebinde gerek.
 Kim tatmadı acıdan, anlamaz tatlıdan.
 Kişi\adam tükürdüğünü yalamaz.
 Kol kesilirken parmak acımaz.
 Korku başa beladır.
 Koyununu kurda kaptıran çobanın ağzını bıçak açmaz.
 Kör elindekini sağlam tutar.
 Kör tuttuğunu elden bırakmaz.
 Körün istediği bir göz, Allah verdi iki göz.
 Kulağı duymayanın yüzü kızarmaz.
 Lokma karın doyurmaz şefkat\muhabbet arttırır.
 Meyhanecinin yüzünü bayram topu güldürür.
 Ne sakala minnet, ne bıyığa.
 Ne verirken elinle, o gider seninle.
 Oduncunun gözü omçada, dilencinin gözü çömçede.
 Öfke gelir göz kararır, öfke gider yüz kızarır.
 Öz ağlamayınca göz yaşarmaz.
 Özü sözü doğru olanların alnı açık yüzü pakdır.
 Rüya ile hülya olmasa züğürtlerin canı çıkar.
 Saç sefadan, tırnak cefadan uzar.
 Sakal başı çeviren el nedamet olurmuş.
 Sana vereyim bir öğüt: ununu elinle öğüt.
 Sarımsak yemedim ki ağzım koksun.
 Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer.
 Üzümünü ye bağını sorma.
 Var eli titremez.
 Var yemez malını şeytanlar yer.
 Veren el alan elden üstündür.
 Veren el dert görmez.
 Veren eli herkes öper.
 Veren eli tutulmaz, amma söyleyenin dili tutulur.
 Vücut kocar, gönül kocamaz.
 Yalan yüz kızartır.

Yardan geçmez, serden geçer.
 Yerdeki yüze basılmaz.
 Yürek yanmasa göz yaşarmaz.
 Yüz kalbin aynasıdır.
 Yüz karası gözyaşıyla yıkanır.
 Yüz yüzden utanır.
 Yüz yüze bakmaya yer bırak.

Çalışmada incelenen atasözlerinin hangi duygular üzerine kümelendiğine bakıldığında, oldukça çeşitli duygular üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Sevgi, utanma, korku, üzüntü, keder, mutluluk, nefret, öfke, utanç ve yalnızlık gibi temel duyguların atasözlerinde ele alındığı görülmüştür.

Temel duyguları barındıran atasözleri tekrar konularına göre incelendiğinde ise Tablo 2’de tespit edilen alt duygulara göre yeni bir tasnif elde edilmiştir:

Tablo 2. Duygusal Yönden Atasözlerinin Konuları

Duygusal konular	F
Aşk	21
Güven	20
Acı çekme	18
Keder/Üzüntü	18
Cömertlik	17
Merak	8
Utanç	8
Korku	7
Minnettarlık	7
Bağışlayıcılık	6
Vicdan	6
Azim-Hırs-Kararlılık	5
Cimrilik	5
Bencillik	4
Dürüstlük	3
Kendini beğenme	3
Mutluluk	3
Öfke	3
Umut	3
Pişmanlık	2
Gurur	1
İyimserlik	1
Nefret	1

Tablo 2’deki verilere bakıldığında, atasözlerinde yer verilen alt duyguların temel duygulardan daha çeşitli olduğu görülmektedir. Duygu kavramı TDK Türkçe Sözlük’te (2011:729) “1. Duyularla algılama, his. 2. Belirli nesne, olay veya bireylerin insanın iç dünyasında uyandırdığı izlenim. 3. Önsezi. 4. Nesneleri veya olayları ahlaki ve estetik yönden değerlendirme yeteneği. 5. Kendine özgü bir ruhsal hareket ve hareketlilik.”

Biçiminde tanımlanmaktadır. Duygu, olumlu ya da olumsuz içeriğe sahip olan, yoğunlukları farklılık gösterebilen, kültür ve bağlama göre şekillenen ve fizyolojik tepkiler içeren deneyimlerdir (Hofmann, 2016).

Literatürde yer alan temel duygular birçok araştırmacı tarafından birbirinden farklı olacak şekillerde belirlenmiştir. Ortony ve Turner (1990) araştırmacılar tarafından esas alınan temel duyguları şu şekilde listelemiştir (Ortony ve Turner, 1990:316):

Arnold (1960): öfke, tiksinti, cesaret, neşesizlik, arzu, umutsuzluk, korku, nefret, umut, sevgi, üzüntü.

Gray (1982): öfke, dehşet, endişe, neşe.

Panksepp (1982): beklenti, korku, öfke, panik.

Weiner ve Graham: (1984) mutluluk, üzüntü.

İnsan bedeniyle ilişkilendirilerek oluşturulan duygu konulu atasözleri incelendiğinde yirmi üç farklı alt duyguyla oluşturulan atasözü olduğu ortaya çıkmaktadır. Atasözlerinin içerdiği duyguların frekans aralığına bakıldığında en çok kullanılan duyguların sırasıyla aşk, güven, acı çekme, üzüntü-keder, cömertlik olduğu görülmektedir. Teması “aşk” olan atasözlerinin bir kısmında aşkın zor ve mücadele isteyen yönleri üzerinde durulmuştur. Örneğin; “Aşk ile pençeleşmeye demir pazı gerek”, “Aşk bir demirden leblebidir, çiğneyene aşk olsun” bu atasözlerinde “aşk” duygusu ile baş edebilmenin zor olduğu vurgulanmıştır.

“Değirmen iki taştan, muhabbet iki baştan” , “Gönül gönle karşıdır, sevgi iki başlıdır” , “Gönülden gönüle yol vardır” , “İki gönül bir olursa samanlık seyran olur” atasözleri de “aşk”ın karşılıklı olması halinde birlik ve beraberliğin devam edeceği üzerine söylenmiş atasözleridir.

Aşk duygusunu hisseden kişilerin yalnızca bu duyguyla meşgul olduklarını başka şeylere karşı “kör” ve “sağır” olduklarını ifade eden atasözleri de vardır. “Aşığın gözü ködür/ kör olur” , “ Âşık âlemi kör, dört yanını duvar sanır” örneklerinde olduğu gibi.

“Güven” duygusunun hakim olduğu atasözleri genel anlamda kişinin kendi işini kendi görmesi gerektiği, eğer başkasına güvenerek bir işe kalkışırsa olumsuz sonuçlarla karşılaşacağı ile ilgilidir. Bu atasözlerine şunlar örnek gösterilebilir:

Sana vereyim bir öğüt: ununu elinle öğüt.
 Elden gelen geç gelir, onda da karnın aç kalır.
 Elin ağzı ile çorba içilmez.
 Elin eliyle bal yiyen, yüzüne gözüne bulaştırır.
 El ağzına bakan aç kalır.
 El ağzıyla kuş tutulmaz.
 El ayrıncı ciğer soğutmaz.
 El eliyle yılan tutulur.
 Başkasının sözünden ziyade kendi gözüne inan.

Güvenle ilgili söylenen “Başını acemi berbere teslim eden, pamuğunu cebinden eksik etmesin” atasözünde ise işinde tecrübesiz, acemi olan kişilere güven duyulmaması gerektiği ifade edilmiştir.

Acı çekme, keder-üzüntü temalı atasözleri kaynağına göre çeşitli konularda öğütler içermektedir. “Cihanın kahrını çekenden sor, zehrin acısını içenden” atasözünde acı çekmemiş birinin acı çeken, sıkıntı yaşayan insanları anlamayacağı ifade edilmiştir.

“Kim tatmadı acıdan, anlamaz tatlıdan” , “Bela gelmeyince bal yenmez” bu atasözleri insanların mutlu anların kıymetini anlayabilmesi için öncesinde sorun yaşamış olmaları gerektiğiyle ilgilidir. Olumsuz olay tecrübe etmemiş kişiler mutlu zamanlarının kıymetini bilmezler.

“İnsanın akli acıyan yerindedir” bu atasözü de insanın neresi ağrırsa aklının hep orda olacağı, başka işlerle meşgul olamayacağı ile ilgilidir.

Yaşayan her insanın mutlaka bir sıkıntısı olduğuyla ilgili olan atasözleri şu şekildedir:

Dünyada tasasız baş, bostan korkuluğunda bulunur.
 Dertsiz baş terkide olsa gerek.
 Ağrısız baş mezarda gerek/olur.
 Dağ başında duman, insan başında yaman eksik olmaz.
 Ağlayan gözden, dövünen dizden olur.
 Ağlayanın bir derdi var, gülenin beş.

Cömertlik hem duygu olarak hem de davranış olarak insanımızda kültür gibi, gelenek gibi ulvi bir yere sahiptir. Cömertlik kavramıyla ilgili ve bu davranışı öğütleyen

atasözleri de oldukça fazladır. Bu atasözlerinde yardımsever, cömert kişilere övgü ve yüceltme yapılmıştır. “Altın eli bıçak kesmez”, “Veren el alan elden üstündür”, “Veren el dert görmez” , “Veren eli herkes öper” örneklerinde olduğu gibi.

“Cömerdin eli tuba ağacına, namerdin eli zakkum ağacına bağlıymış, biri “vermeyin” der, öteki “verin” dermiş” bu atasözünde de cömert olmayan “namert” olarak nitelendirilerek cömertlik yüceltilmiştir. “Bir elin verdiği öbür elin duymasın” bu atasözünde yapılan yardımın gizli olması gerektiği ifade bulmuştur.

Birbirine benzer ya da birbirini tamamlayan duygular olarak nitelendirilebilecek olan azim-hırs-kararlılık duyguları bir başlıkta ele alınmıştır. Nitekim tespit edilen atasözleri de birbirinin benzeri anlamlar ifade etmektedir. Örneğin; “Adem oğlunun elinden uçan ile kaçan kurtulmaz”, “Atılan adım geri alınmaz”, “Kişi\adam tükürdüğünü yalamaz” atasözleri azim-hırs ve kararlılık anlamları barındırmaktadır.

Bağışlayıcılık ifade eden atasözleri yaptığından pişmanlık duyanlara merhamet göstermek gerektiğiyle ilgilidir. “Aman diyene kılıç kalkmaz”, “Ayağı ile gelene ölüm olmaz” örneklerinde olduğu gibi.

Bencillik; insanın kendine düşkünlüğü ve kendinden başka kimseyi düşünmemesi, yalnızca kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesidir. “Kaymağını yedim, ayranını kim içerse içsin” atasözünde kendi adına yaptığı şeyden veya elde ettiği çıkardan memnun bencil kişinin başka kimselerin umurunda olmayacağı vurgulanmıştır.

“Oduncunun gözü omçada, dilencinin gözü çömçede”, “Herkes kendi derdinden söyler” atasözlerinde ise herkesin önce kendi sıkıntısını gidermeye çalışacağı veya önce kendi çıkarı için hareket edeceği ifade edilmiştir.

Cimrilik ile ilgili söylenmiş atasözleri genel anlamda bu duyguyu eleştirmeye, iğnelemeye yöneliktir. “Hasisten sadaka istemişler fetva söylemiş”, “Hasisin dumanını yel, sofrasını el görmez” atasözlerinde olduğu gibi.

“Doğru gidenin başı duvara çarpmaz” atasözü dürüstlüğün önemini ifade etmektedir.

Kendini beğenme kişinin kendini önemseyerek başka kimseleri küçük görme durumudur. Bu duygu ile ilgili atasözlerine, “Burnu büyük olanın aklı küçük olur” örnek verilebilir.

“İnsanın yere bakanından, hayvanın göğe bakanından kork” atasözü korku duygusu ile ilgili söylenmiş bir atasözüdür. Çekinilmesi, temkinli olunması gerek insan tipi atasözünde dile getirilmiştir.

“Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer” atasözünde ise kötü bir durum yaşayan insanların ondan sonra oluşan korku duygusuyla daha sonra meydana gelen durumlara karşı daha temkinli yaklaşıtları ifade edilmiştir.

Merak ile ilgili söylenmiş atasözlerinde bu duygunun bazen insanların başına iş açabileceği vurgulanmıştır. “Her deliğe elini sokma ya yılan çıkar ya çıryan” , “Ağaçla kabuğun arasına parmak sokulmaz” atasözlerinde olduğu gibi.

“El uzatılan yere dil uzatılmaz” atasözünde yardım eden kişilere minnettarlık duymak gerektiği ifade edilmiştir.

“İçme namert elinden su, ab-ı hayat olsa da” atasözünde ise namert olan kişilere minnet edilmemesi gerektiği vurgulanmıştır.

“Körün istediği bir göz, Allah verdi iki göz” atasözü kişinin beklentilerinin misliyle karşılık bulduğu durumlar için söylenmiştir.

Atasözleri toplumsal beraberliği ve huzuru sağlamak maksadıyla söylenmiş öğüt verici, yol gösterici sözlerdir. Öfke duygusuna kapılarak hareket etmenin zararlı bir iş olacağını bildiren atasözleri sayıca fazladır. Bunlardan bazıları şu şekildedir: “Öfke gelir göz kararır, öfke gider yüz kızarır”, “Karısını döven, kafasını döver; öküzünü döven kesesini döver.”

Umut, kişinin iyi şeyler olacağına dair inanç duygusudur. “Çıkmadık candan ümit kesilmez” bu duygu ile oluşturulan atasözlerine verilebilecek örneklerdendir. Ne olursa olsun eğer yaşam varsa umudun baki kalacağı atasözünde ifade edilmek istenen düşüncedir.

Utanç, yapılan bir eylemden veya oluşan bir durumdan sonra kişinin duyduğu mahcubiyet duygusudur. “İs karası çıkar, yüz karası çıkmaz” atasözünde yapılan kötü bir işten sonra hissedilecek utanç duygusunun hep var olacağı kolay bir şekilde geçmeyeceği vurgulanmış ve utanç duyulacak işler yapılmaması gerektiği bu şekilde ifade edilmiştir.

Vicdanın önemiyle ilgili araştırmalarda vicdanın iki temel kaynağı olduğuna yönelik görüşler ortaya çıkmaktadır. Bu görüşlerden biri vicdanın doğumla süregeldiği,

diğeri çevresel faktörlerle oluştuğudur. Vicdanın doğuştan geldiğini düşünenler bu kavramı fitrat üzerine temellendirmektedir (Kasapoğlu, 2003: 133).

Koç (2015: 178), literatürdeki vicdan tanımlarının iyi olana yönelmeyi, iyiyi-kötüyü birbirinden ayırt etmeyi ve kişinin eylemleriyle ilgili yargıda bulunmayı vicdana yüklenen ortak özellikler olarak belirtmektedir. Bu özelliklerin öğütlendiği ve bu özelliklere vurgu yapılan atasözleri şu şekildedir;

“Kalbin şahitliği yüz şahitliğinden kıymetlidir” atasözünde bir konuda yapılacak şahitliğin veya beyan edilecek fikrin iç huzura zarar verecek yönde olmaması gerektiği ifade edilmiştir.

“Sarımsak yemedim ki ağzım koksun” bu atasözü de yanlış işler yapmayan kişilerin çekinecek bir şeyleri olmayacağı gibi vicdanlarının da rahat olacağı ifade edilmiştir.

Çalışmaya dâhil edilen atasözlerinde hangi beden unsurlarının vurgulandığına ilişkin bulgular Tablo 3’te gösterilmiştir:

Tablo 3. Atasözlerinde Vurgulanan Beden Unsurları

Beden unsurları	F
Ağız	36
Göz	34
El	30
Baş	27
Yüz	18
Kalp/Yürek/Gönül	16
Karın	10
Dil	5
Kulak	5
Ayak	4
Burun	3
Diş	3
Parmak	3
Sakal	3
Beden	2
Beyin	2
Bıyık	2
Boyun	2
Ciğer	2
Kafa	2
Kol	2
Alın	1
Avuç	1
Bağır	1
Bel	1
Bilek	1
Boy	1
Diz	1
Saç	1
Tırnak	1

Tablo 3'teki verilere göre vurgulanan beden unsurlarının daha çok baş ve çevresiyle ilgili olduğu tespit edilmiştir. Ancak çeşitlilik bakımından verilere bakıldığında 30 farklı beden unsuruna bu atasözlerinde yer verildiği görülmüştür.

Beden kavramı, dilimizde farklı anlamlarla tanımlanabilmektedir. TDK Türkçe Sözlük (2019), "beden" kavramıyla ilgili şu tanımları yapmaktadır: "1. Canlı varlıkların maddi bölümü, vücut. 2. Vücudun baş, kol ve bacak dışında kalan bölümü, gövde. 3. Giysilerde ölçü. 4. Kale duvarı". Tanımlardan hareketle beden sözcüğünün temel anlamıyla beraber yan anlamlar da taşıdığı söylenebilir. Beden insanın madde halidir, insanı dış dünyaya yönelik somutlaştıran faktördür.

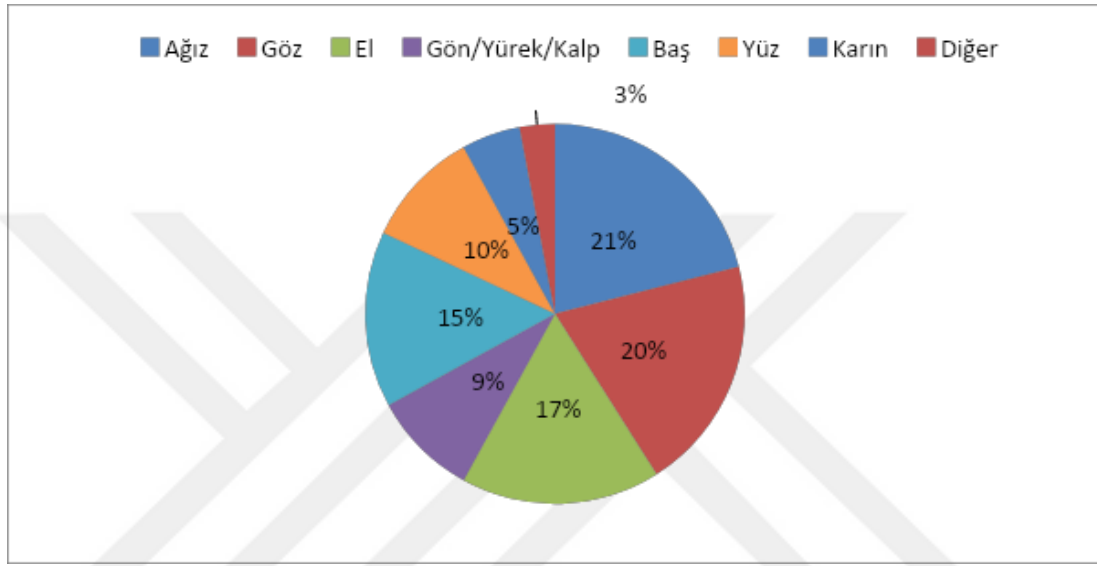
Felsefi ve sosyolojik bir olgu olan beden, iletişimsel özellikler de taşımaktadır. İletişimsel açıdan beden ve beden hareketleri, kişinin duygu ve düşüncelerini aktarmaya yarayan bir araçtır. Bu anlamda "beden dili -body language-, mesajların jest, duruş biçimi, uzamsal ilişkiler vb. ile iletildiği sözsüz bir iletişim biçimidir" (Mutlu, 2004: s. 39).

İnsan bedeninde bulunan organ isimleri her milletin kendi dil bünyesinde kendine özgü kelimelerle yer almaktadır. Aksan, bir dilin temel söz varlığı içerisinde yer alan insan organ isimlerini şu şekilde ifade etmektedir: "Bunun sınırı çizilirken de insanın odak olarak alınması doğru olur. İnsan organları başta olmak üzere onun en doğal gereksinimlerini karşılayan yemek, içmek, uyumak, gitmek, gelmek, almak, vermek... gibi kavramlar, ona en yakın kişileri gösteren akrabalık adları, sayılar ve insanın maddi ve manevi kültürü içine giren çeşitli kavramlar sayılabilir." (Aksan 1996: 26) Organ adları dilin temel sözcükleridir. Bu adlar somut ifadelerin yanında, anlatılması zor olan soyut kavramların somutlaştırılarak anlatımının kolaylaştırılmasında kullanılır.

Ad aktarması yoluyla anlamları zenginleştirilen organ isimleri atasözleri içerisinde de çokça yer almaktadır. Atasözlerinde insan bedeninin dışında bulunan organ adlarına daha çok yer verilirken (baş/kafa, el, göz, ayak, kulak vb.), iç organlara daha az yer verilmiştir.

Vücut dili, dile eşlik eden en önemli araçlardandır. Bir varlık olarak insanın kullandığı ilk iletişimsel araç beden dilidir. Vücut dili her insanda doğuştan gelen özellikler taşır, sonradan edinilenler de eklenerek kişiye özgü bir hal alır (Hacızade, 2012: 64-65).

İnsanların el ve kol hareketleri jest, yüz hareketleri ise mimik olarak adlandırılır. Jest ve mimikler sayıca oldukça fazladır. Vedenskaya, Pavlova ve Kaşayeva (2003: 151, akt. Hacızade, 2012: 66) yaptıkları bir araştırmada insanların sadece ellerini kullanarak 700 000 sinyal iletebileceğini tespit etmiştir. Duyguların vücut dilindeki yansımalarının betimlenmesi yazı dilinde her ulusun kendi kültürüne göre gerçekleşir. Çalışmada ele alınan Türkçedeki duygu konulu atasözlerinde yer alan beden isimlerinin oranları Şekil 1’de verildiği gibidir:

Şekil 1. Duygu Konulu Atasözlerinde En Çok Kullanılan Beden Unsurları

Duygu konulu atasözleri incelendiğinde bu atasözlerinin oluşturulmasında en çok kullanılan beden isminin “ağız” olduğu görülmektedir. Bu kavram duygu konulu atasözlerinde 36 defa geçmektedir. Toplam olarak tespit edilen 170 adet duygu konulu atasözlerinin %21’inde “ağız” beden unsuru kullanılmıştır.

Çalışmada hem organ isimlerinin direkt olarak yer aldığı atasözleri hem de dolaylı olarak organların kastedildiği atasözleri ele alınarak incelenmiştir. Ağız kavramı incelenen atasözlerinin genelinde ye-/iç-, söyle-/de-, çiğne-, tükür-, yala-, gül- vb. gibi fiillerle dolaylı olarak yer almıştır.

“Acıkan ne yemez, acıyan ne demez?” atasözünde de- ve ye- fiilleriyle ağız organı dolaylı olarak bulunmaktadır. Bu atasözü “acı çek-“ duygusunu ifade etmektedir.

“Aşığa “niçin ağlarsın?” demişler, “Gülmemek için” demiş” bu atasözünde ise gül- eylemiyle ağız organı dolaylı yolla yer almıştır. Atasözü aşk duygusu ile ilgilidir.

“El ağzına bakan aç kalır” atasözünde ağız kavramı doğrudan yer almaktadır. Bu atasözü güven duygusunu vurgulamak için söylenmiştir. Başkasına güvenerek bir şeyler bekleyen kişilerin boşuna beklenti içine girecekleri ve ellerine bir şey geçmeyeceği ifade edilmiştir.

“Koyununu kurda kaptıran çobanın ağzını bıçak açmaz” atasözünde ağız bıçak açmamak deyiimiyle üzüntü/keder duygusu anlatılmak istenmiştir.

“Çingene ele kızmış, kendi çocuğunun ağzını paylamış” atasözünde de öfke duygusu ağız paylamak deyiimiyle güçlendirilerek ifade bulmuştur.

“Ağız yemese yüz utanmaz” atasözünde utanç duygusu ağız kavramı kullanılarak anlatılmıştır.

Duygu konulu atasözlerinde en çok dış organ isimlerinin yer aldığı tespit edilmiştir. “Ağız” kavramından sonra en çok “göz” organ ismi kullanılmıştır. Kullanım sıklığı 34, yüzdelik dilimde %20’lik bir orana sahiptir. “Göz” kavramı atasözlerinde temel anlamıyla kullanılmıştır. “Ciğer yanmayınca göz yaşarmaz” , “Aşığın gözü kördür/ kör olur” , “Oduncunun gözü omçada, dilencinin gözü çömçede” örneklerinde olduğu gibi.

Bazı atasözlerinde ise bak-/gör-, ağla- gibi eylemlerle de dolaylı olarak yer aldığı tespit edilmiştir. Örneğin; “Hasisin dumanını yel, sofrasını el görmez” , “Kapıdan alacaklı bakarken, pencereden sadaka verilmez” atasözlerinde “göz” sözcüğü dolaylı olarak yer almaktadır.

Göz sözcüğü genel anlamda acı çekme, üzüntü/keder ve aşk duygularının yer aldığı atasözlerinde geçmektedir.

“Ağaran baş, ağlayan göz gizlenmez” atasözünde göz keder duygusunun anlatımında yer almıştır. Aynı şekilde “Ağlayanın malı gülene hayır etmez” atasözünde acı çekme duygusu ifade edilirken kullanılmıştır.

“Gözümden gözüme inanmam” atasözünde ise güven duygusunu anlatmak için kullanılmıştır.

Ağız ve göz kavramından sonra duygu konulu atasözlerinde en çok kullanılan beden ismi “el” kavramı olmuştur. Bu kavram atasözlerinde 30 defa kullanılmıştır. Duygu konulu atasözlerinin %17’sinde el kavramı geçmektedir. “Ağrıyan başa, fiske yumruk gelir” ve “Bir başa iki yumruk vurulmaz “ acı çekme ve bağışlayıcılık

duygusunun ifade edildiği bu atasözlerinde el kavramı “yumruk” ifadesiyle dolaylı olarak yer almıştır. El kavramı en çok cömertlik duygusunun ifade edilmesinde kullanılmıştır. Bunun sebebi olarak Türk kültüründe “el” organının ver- fiiliyle ilişkili olarak cömertliğin simgesi gibi olması gösterilebilir. “Ne verirsen elinle, o gider seninle” , “Veren el alan elden üstündür” , “Veren eli herkes öper” örneklerinde olduğu gibi atasözlerinde ver- fiili cömertliğin ifadesi olarak yer almaktadır.

“Başkasının avucundan su içen kanmaz” bu atasözünde de avuç ifadesiyle el kastedilerek güven duygusuna değinilmiştir. Türkçede güven duygusuna vurgu yapılan aynı anlamı karşılayacak atasözleri de mevcuttur. Örneğin; “El eliyle yılan tutulur” , “Elin eliyle bal yiyen, yüzüne gözüne bulaştırır” , “Kefilin eli cebinde gerek” atasözlerinde el sözcüğü doğrudan kullanılarak güven duygusu dile getirilmiştir.

“Her deliğe elini sokma ya yılan çıkar ya çıyan” atasözünde ise merak duygusunun ifadesinde el kavramına yer verilmiştir.

Baş organ adı duygu konulu atasözlerinde en kullanılan organ isimlerinden biridir. Bu kavram ele alınan atasözlerinde 27 defa geçmektedir. Baş kavramı en çok aşk ve acı çekme, keder/üzüntü duygularının ifade edildiği atasözlerinde geçmektedir. “Başın sıkıntısını ayak çeker” atasözünde düşünemeyen bir başın sıkıntısını ayakların çekeceği vurgulanmıştır.

“Değirmen iki taştan, muhabbet iki baştan” , “Gönül gönle karşıdır, sevgi iki başlıdır.” Atasözlerinde de aşk duygusunun karşılıklı oluşu ve beraberliğin devamlılığı içinde birlik olunması gerektiği baş kavramı kullanılarak oluşturulan atasözleridir.

Üzüntü/keder duygularının da insanın başına gelmesi ve bu durumların derin düşüncelere neden olması bu duyguların ifadesinde baş kavramının kullanımını kaçınılmaz kılmıştır. “Ağrısız baş mezarda gerek/olur” , “Dağ başında duman, insan başında yaman eksik olmaz” , “Dertsiz baş terkide olsa gerek” örneklerinde sıkıntıların başa geldiği ifade edilmiştir.

“Korku başa beladır” , “İnsanın korktuğu başına gelir” , “Herkes başından korkar” örneklerinde olduğu gibi “korku” duygusunun ifadesinde de baş kavramının kullanımı azımsanmayacak ölçüdedir. Baş adının kullanıldığı atasözlerinin kullanım oranı %15’dir.

Geniş anlam alanı olan yürek/kalp/gönül sözcüklerinin yer aldığı atasözleri aşk, sevinç ya da hüzn, üzüntü duygularını yansıtmaktadır. Bu sözcükler anlam açısından

birbirini çağrıştıran sözcüklerdir, bu bakımdan inceleme yapılırken üç kavram birlikte ele alınmıştır. Duygu konulu atasözlerinde yürek/gönül/kalp kavramlarının kullanım oranı %9'dur. Bu kavramla oluşturulan duygu konulu atasözleri şu şekildedir:

“Gönlün pasını gözyaşı siler” atasözünde acı çekme duygusunun ifadesinde gönül/yürek/kalp kavramı kullanılmıştır.

Aşk duygusunun ifade edilişinde gönül/yürek/kalp kavramlarına çokça yer verilmiştir. Gönül/kalp/yürek sözcükleri Türkçede insanlar arasındaki ilişki ve iletişimin ifade edilmesinde simge durumundadır. Nitekim aşk konusuyla ilgili söylenen atasözlerinde de bu organ isminin kullanım sıklığı oldukça fazladır. “Gönül ferman dinlemez”, “Gönül gönle karşıdır, sevgi iki başlıdır”, “Gönül kimi severse güzel odur” örneklerinde olduğu gibi aşk duygusunun gönül/kalp/yürek organlarında bıraktığı etki vurgulanmıştır.

“Yürek yanmasa göz yaşarmaz”, “Gamlı yürek ölmese de dirilmez” atasözlerinde yürek kavramı keder/üzüntü duygusunun ifade edilişinde kullanılmıştır.

Bunlarla beraber gönül/yürek/kalp organ adı gurur, cömertlik ve bağışlayıcılık gibi duyguların dile getirilmesinde de kullanılmıştır.

Yaşanılan duyguların en iyi yansıtıcısı hiç kuşkusuz bir bütün olarak yüz organıdır. İçinde bulunan mutluluk, sıkıntı ve utanç gibi duygular kişi hiçbir şey söylemese bile yüzünden okunabilmektedir. Bu sebeple dilimizde duyguların dile getirilmesinde yüz organıyla ilgili atasözü ve deyimler oluşturulmuştur. Duygu konulu atasözlerinde yüz organ adı 18 defa geçmektedir. 170 atasözünde bu organ adının kullanım oranı %10'dur. Yüz organ adı en çok utanç ve vicdan duygularının anlatılmasında kullanılmıştır. “Yalan yüz kızartır” örneğinde yanlış bir davranış şekli olan yalan konuşmanın vereceği utanç duygusundan dolayı yüz kızartacağı vurgulanmıştır.

“Yüz yüze bakmaya yer bırak”, “Yüz yüzden utanır” atasözlerinde yüz organı üzerinden utanç duygusuna vurgu yapılmıştır.

Karın organ adı duygu konulu atasözlerinde doy- ve acık- filleriyle hem dolaylı yoldan hem de doğrudan kullanılmıştır. Bu organ adının incelenen duygu konulu atasözlerindeki kullanım sıklığı 10, kullanım yüzdesi %5'tir.

“Karın kardeşten yakın” örneğinde bencillik duygusu karın organ adıyla anlatılmıştır.

“Fakiri doyur da ne yapacağını düşünme” atasözünde cömertlik duygusu doyur-eylemiyle dolaylı olarak ifade edilmiştir.

“Elden gelen geç gelir, onda da karnın aç kalır” atasözü başkasına güvenerek hareket eden kişinin beklentisinin sonucunda güveninin boşa çıkacağı anlatılmıştır. Karın organ adının geçtiği bu atasözünde güven duygusu vurgulanmıştır.

Duygu konulu atasözlerinde %21’ini ağız, %20’sini göz, %17’sini el, %15’ini baş, %10’unu yüz, %9’unu gönül/yürek/kalp, %5’ini karın organ adları geçmektedir. Kalan %3’lük kısımda ise alın, ayak, beden, bağır, beyin, burun, dil, diş vb. iç ve dış organlar kullanılmıştır. Bu organ adlarıyla oluşturulan atasözlerine verilebilecek örnekler şu şekildedir:

“Belinde bir tek tabancası var, boynu kayıştan görünmez” bu atasözünde bel ve boyun organları kullanılarak “kendini beğenme” duygusu anlatılmıştır.

“Burnu büyük olanın aklı küçük olur” bu örnekte de kendini beğenme duygusu hakimdir. Bu duygu burun organ adı kullanılarak ifade edilmiştir.

“Adı Musa, boyu kısa, sakalı köse olandan kendini sakın” bu atasözünde beden unsuru olan boy ve sakal kavramlarıyla korku duygusuna vurgu yapılmıştır.

“Dil ağrıyan dişe girer” bu atasözünde bulunan dil ve diş organ isimleri keder/üzüntü duygularının ifadesi için kullanılmıştır.

Çalışmada incelenen atasözleri anlamsal çağrışımları temelinde temsil ettikleri duygusal sıfatlar açısından kategorize edilmiş ve elde edilen veriler Tablo 4’te gösterilmiştir:

Tablo 4. Duygusal Sıfatlar Bakımından Atasözlerinin Gruplandırılması

Duygusal sıfatlar	F
Uyarıcı/ uyaran	13
Çileli	12
Sıkıntılı	10
Utangaç	7
Kendine yeten	6
Temkinli	6
Yardımsever	6
Arkadaşça	5
Pişman	4
Sonucuna katlanan	4
Yetersiz	4

Affedici	3
Çekincesiz	3
İyiliksever	3
Kederli	3
Mutlu	3
Şaşkın	3
Şüpheli	3
Teslimiyetçi	3
Bencil	2
Düşüncesiz	2
Fedakar	2
Garantici	2
Gizemli	2
İnatçı	2
İşini bilen	2
İyimser	2
Kararlı	2
Karşılık bekleyen	2
Kaygısız	2
Kıymet bilen	2
Mecburiyet	2
Mutsuz	2
Tedbirli	2
Tedirgin	2
Umutlu	2
Varyemez	2
Abartılı	1
Acı çeken	1
Açığını arayan	1
Çaresiz	1
Dışlanmış	1
Dokunulmaz	1
Eli açık	1
Güç yetiremeyen	1
Hayat dolu	1
İşyankâr	1
İyi niyetli	1
Kibirli	1
Kurnaz	1
Mantık Yürüten	1
Merhametli	1
Minnetsiz	1
Minnettar	1
Ön yargılı	1
Sevgi dolu	1
Tahammül edemeyen	1
Tutkulu	1
Tuttuğunu koparan	1
Tükenmiş	1
Umutsuz	1
Ümitli	1
Vicdanlı	1

Vurdumduymaz	1
Yenilenmiş	1
Yeterli	1
Yoğunlaşmış	1
Zarara uğramış	1

Tablo 4'teki veriler incelendiğinde, atasözlerinin anlamsal çağrışımları temelinde temsil ettikleri duygusal sıfatların oldukça zengin ve çeşitli olduğu görülmüştür. Duygu insan yaşamıyla başlar ve bu süreçte gelişip zenginleşir. Her insanın olay ve durumlara verecekleri duygusal tepkiler kendine özgü özellikler barındırır. Bu durum insanların karakter özelliklerine göre farklılık gösterir bu farklılıklar doğaldır ve olması gereklidir (Köknel, 1997). Duygular ifade edilirken konuşmacının kurduğu cümlelerdeki ifadeler, tavır veya tonlama dinleyici üzerinde duygu çağrışımları oluşturmaktadır. İncelenen atasözlerinin 23 farklı duygu ifadesiyle oluşturulurken bu duyguların çağrıştırdığı duygusal sıfat sayısı 68 olarak tespit edilmiştir. Bu durum aynı duygunun ifadesinde birden fazla farklı duygu çağrışımı oluşturabileceği anlamına gelmektedir. Örneğin; “Acıkan ne yemez, acıyan ne demez?” , “Başın sıkıntısını ayak çeker” atasözlerinde ifade bulan duygular (acı çekme) ve duygusal sıfatlar (sıkıntılı) ortaktır. Ancak yine acı çekme duygusunun ifade edildiği “Ağrıyan başa, fiske yumruk gelir” atasözündeki çağrışım yapan duygusal sıfat zaten acı çekmekte olan birinin başına gelebilecek başka olumsuz durumlara karşı duyarsız kalacağı anlamından dolayı tahammülsüzlük, kaldıramamazlık olarak okunabilmektedir.

Olumsuz duyguların ifade edildiği atasözlerinin duygusal çağrışımları olumlu da olabilmektedir. “İnleyen dinleyeni vardır” örneğinde olduğu gibi. Atasözünde acı çekme duygusu hakimken duygu çağrışımı umutlu olarak tanımlanmaktadır.

Aşk duygusuyla oluşturulan atasözlerinin çağrışım yaptığı duygusal sıfatların genel olarak olumlu olduğu görülmektedir.

“Aşk ağlatır, dert söyler” , “Aşığa “niçin ağlarsın?” demişler, “Gülmemek için” demiş” aşk duygusuyla ilgili olan bu atasözlerinin duygusal çağrışımı bu duygunun sebep olduğu mutsuzluktur. Yine bu duygunun sebep olduğu şaşkınlığı çağrıştıran atasözleri de mevcuttur. “Aşığın gözü kördür/ kör olur” , “Aşk başta karar etse akıl firar eder” örneklerinde olduğu gibi.

Aşk'ın hissettirdiği çaresizlik umutsuzluk ve sıkıntılı durumu çağrıştıran atasözleri de şu şekildedir; “Aşk bir demirden leblebidir, çiğneyene aşk olsun” ,

“Dağların dumanı gider amma sevdalı başın dumanı gitmez” , “Aşk ile pençeleşmeye demir pazı gerek.”

“Gönül ferman dinlemez” atasözünde insanın aşk duygusuyla kural tanımadan hareket edeceği dile getirildiği için bu atasözünün çağrışım yaptığı duygusal sıfat isyankar’ dır.

“Gönül kimi severse güzel odur” atasözünde aşkın kişide iyimserlik oluşturarak aşık olunan kişi nasıl olursa olsun aşığa güzel geleceği ifade edilmiştir.

“Başını kestirir sözünden dönmez” azim/hırs/kararlılık duygu kategorisinde incelenen bu atasözünün bildirdiği duygusal sıfat inatçı’ dır. Azim/hırs/kararlılık duygusuna sahip bir kişinin karakter tanımlamasında inatçılığın olması kaçınılmazdır, bu duyguların devamlılığı için inatçılık gerekli bir özelliktir.

“Ayağı ile gelene ölüm olmaz” bağışlayıcılık duygusuyla oluşturulan bu atasözünün çağrışım yaptığı duygusal sıfat bu duygunun tamamlayıcısı olan merhametlilik’ tir.

“Hasisin dumanını yel, sofrasını el görmez” atasözünde cimrilik duygusuna sahip kişinin işini bilen sıfatıyla hareket edeceği vurgulanmıştır.

Yardımsever, iyiliksever, karşılık bekleyen duygusal sıfatlar cömertlik duygusunun hakim olduğu atasözlerinde bu çağrışımları yapmaktadır. “Bir elin verdiğini öbür elin duymasın” örneğinde olduğu gibi cömertlik duygusu iyilikseverliği ve yardımseverliği de beraberinde getirmektedir.

Duygu konulu atasözlerinde en sık tekrar edilen duygusal sıfatlar çileli, sıkıntılı ve uyarıcı/uyarıcı kavramları olmuştur. Atasözlerinin öğüt verici veciz sözler olma özelliği uyarıcı/uyarıcı çağrışımını desteklemektedir. Uyarı duygusal sıfatı korku ve merak konulu atasözlerinde hakimdir. “Burnunu her deliğe sokma” , “Hal soran, dert dinler” örnekleri merak duygusunun bazen insanın başına dert açacağı konusunda uyarı niteliğindedir.

“Kalbine gelen başına gelmesin”, “İnsanın yere bakanından, hayvanın göğşe bakanından kork” atasözleri ise korku duygusuyla ilgili tavsiye, öğüt, uyarı niteliğindedir.

Utanma duygusal sıfatı utanç duygusuyla ilgili atasözlerinde çağrışım yapmaktadır. “Dilencinin yüzü kara, torbası doludur” atasözünde olduğu gibi.

Temkinli olma ise çoğunlukla güven konulu atasözlerinde çağrışım yapan duygusal sıfat kategorisindedir. “Adamın yere bakanından, suyun yavaş akanından kork”, “Başkasının sözünden ziyade kendi gözüne inan” atasözlerinde birine güvenme konusunda temkinli olmak gerektiği ifade edilmiştir. Duygu konulu atasözlerinde öfke duygusuna kapılınca da temkinli olmanın öğütlendiği “Öfke gelir göz kararır, öfke gider yüz kızarır” atasözleri de tespit edilmiştir.

Atasözleri anlam bakımından değerlendirildiğinde, olumlu ve olumsuz olma özelliklerine göre gruplandırılmıştır. Elde edilen veriler Tablo 5’te sunulmuştur:

Tablo 5. Atasözlerinin Olumluluk ve Olumsuzluk Bakımından Gruplandırılması

Olumluluk-olumsuzluk	F
Olumlu	65
Olumsuz	105

Tablo 5’teki verilere göre, çalışma kapsamında ele alınan atasözlerinin çoğunlukla olumsuz anlam içerdiği tespit edilmiştir. Atasözleri kişilerin başına gelen olumsuz durumlar üzerine ders verici nitelikte oluşturulmuş veciz, kısa ve özlü sözlerdir. Söz dizimi bakımından cümle olumlu veya olumsuz bir yargı taşımak durumundadır. Cümlelerin anlam açısından temel dayanağı olumluluk veya olumsuzluktur. Olumlu veya olumsuz anlam taşıyan cümleler ayrıca emir, ünlem, soru, bildirme, istek gibi farklı anlamlar da taşıyabilir (Karahana, 2010:103). TDK Türkçe sözlükte (TDK, 2011), olumsuz cümleyi “yüklemi olumsuzluk kavramı veren cümle” olarak tanımlamaktadır. Ancak cümleler anlamları açısından incelenirken hem yapılarına hem de anlamlarına bakılmalıdır. Olumsuz olarak değerlendirilen bir cümle anlamı açısından olumsuz olmayabilir. Yani bir cümle yapı bakımından olumsuz iken anlam olarak olumluluk ifade ediyor olabilir ya da bu durumun tam tersi yapıca olumlu olan bir cümle anlamca olumsuz olabilir (Demirel, 2006).

Duygu konulu atasözleri hem anlam ve yapı bakımından olumsuz hem de yapı bakımından olumsuz ancak bildirdiği anlam bakımından olumluluk taşıyan atasözleri açısından incelenmiştir. İlgili tabloda olumsuz yargı bildiren atasözlerinin olumlu cümlelere oranla çok fazla olduğu görülmektedir. Bu durum atasözlerinin yaşanan durumlardan sonra edinilmiş tecrübelerin öğüt verici nitelikte olmasıyla açıklanabilir. Yapı ve anlam bakımından olumsuzluk bildiren atasözlerine şu örnekler verilebilir:

“Acıyı tatmayan tatlıyı anlayamaz” bu atasözünde yaşanan kötü bir durumdan ötürü kişinin hissettiği acıyı ancak onun gibi acı çekmiş olan birinin anlayacağına

değinilmektedir. Kültürümüzde bu atasözüne benzer anlamlar taşıyan başka atasözleri de mevcuttur. “Damdan düşen damdan düşenin halini bilir” gibi.

“Ağlayanın malı gülene hayır etmez” bu atasözünde de bir işten zarar görüp mutsuz olan kişinin malının/eşyasının bir başkasına fayda sağlamayacağı ve kişinin bu sebeple umutlanmaması gerektiği ifade edilmiştir.

“Âşık ile delinin farkı, biri gülmez biri ağlamaz” bu atasözünde olumsuzluk farklı şekillerde muzdariplik yaşayan iki kişiyi birbirinden ayıran farklı olumsuz özellikleri verilerek sağlanmıştır.

“Dağların dumanı gider. Amma sevdalı başın dumanı gitmez” atasözünde ise gerçekleşmesi zor olan bir durumun olumlama yapılarak seven bir insanın sıkıntılarının bitmeyeceği ifadesi güçlendirilmiştir.

“Gönül ferman dinlemez” atasözünde seven bir gönlün önünde hiçbir engelin duramayacağı, yasak nerden nasıl gelirse gelsin dikkate alınmayacağı ifade edilmiştir.

“Kişi\adam tükürdüğünü yalamaz” bu atasözünde kişinin verdiği sözden veya aldığı karardan dönmesi küçüklük olarak görülüp kararından vazgeçmemesi gerektiğini vurgulanmıştır.

Yapı olarak olumsuz görünen her cümle olumsuzluk ifade ediyor anlamına gelmemektedir. Bu tür cümlelere “biçimce olumsuz anlamca olumlu” cümleler de denilmektedir. Duygu konulu atasözlerinde bu cümlelere “Acıkan ne yemez, acıyan ne demez?” atasözü örnek olarak verilebilir. Bu özellik atasözünde soru yoluyla sağlanmıştır. Acıkan ne yemez sorusu aslında olumlu bir cevap niteliğindedir. Acıkan kişinin her şeyi yiyebileceği iması vardır. Aynı şekilde canı acıyan bir kişinin de hissettiği acıyla düşünmeden her şeyi söyleyebileceği ifade edilmiştir.

Atasözleri oluşturulurken mecaz anlatım, söz sanatla ve kelime oyunlarına başvurulmuştur. Bu sebeple cümle yapıları olumlu olup anlamca olumsuzluk taşıyan atasözlerine de değinmek gerekir: “Ağrıyan başa, fiske yumruk gelir” atasözü yapıcı olumlu anlamca olumsuz olan cümlelere örnektir. Cümlenin yüklemi olumsuzluk bildirmezken içerisinde geçen “ağrı-, yumruk” sözcükleri cümleye olumsuzluk ifadesi vermiştir. Atasözünde kişi sıkıntılı bir durumdayken yaşayacağı en küçük bir olumsuzluk kişiyi büyük ölçüde etkileyeceği dile getirilmiştir. Bu duruma örnek verilebilecek bir başka atasözü de “Aşk ağlatır, dert söyletir” dir. Burada da yine aşk ve dert sözcükleriyle cümleye olumsuz anlam verilmiştir. Aşık insanın sıkıntı çekip

ağlayacağı, derdi olanın da derdinden sürekli söyleneceği ifade edilmiştir. “El eliyle yılan tutulur” atasözünde kişinin kendi işini kendi görmesi gerektiği, başka birine yaptırılan işin doğru düzgün olmayacağına dikkat çekilmiştir.

Hem yapı bakımından hem de bildirdiği anlam bakımından olumlu olan atasözleri şu şekildedir:

“Veren el alan elden üstündür” yardıma muhtaç kişilere yardım eden kimse yaptığı iyilik ve yardım dolayısıyla alan elden üstün olur. Bu atasözünde yardımsever kimse olmanın üstünlük sağlayacağı vurgulanmıştır.

“Ne verirken elinle, o gider seninle” insanları yaşamları boyunca yaptıkları iyiliklerin bir şekilde mükafat bulacağı hatta bu iyiliklerin karşılığını ahirette alacakları bu atasözünün temasıdır.

“Defteri temiz olanın yüzü ak olur” bu atasözünde de yanlış işler yapmayan kişilerin utanacağı, çekineceği durumlar yaşamayacağı ifade edilmiştir.

“Sana vereyim bir öğüt: ununu elinle öğüt” bu atasözünde ise kimsenin başka kimselerin işini eksiksiz yapmayacağı için kişinin kendi işini kendisi görmesi gerektiği öğütlenmiştir.

Atasözlerinin edimbilimsel açıdan gruplandırılması:

Bu çalışmaya dâhil edilen atasözlerinin edimbilimsel açıdan incelendiği kategoriler üzerinde de durulmuştur. Tablo 6’da, atasözlerinde geçen sözcüklerin isim türü açısından sayısal durumu özetlenmiştir:

Tablo 6. Atasözlerinde İsimlerin Kullanımı

İsim türü	F
Somut	356
Soyut	78

Tablo 6’daki veriler incelendiğinde, somut isimlerin soyut isimlerden daha fazla bu atasözlerinde yer aldığı görülmüştür.

Somut ve soyut isimlerin ayrı ayrı incelenmesiyle elde edilen frekans değerleri ise Tablo 7.1 ve Tablo 7.2’de sunulmuştur:

Tablo 7.1 Atasözlerindeki Somut İsimler

Somut isimler	F
El	35
Baş	26
Göz	18
Yüz	17
Ağız	9
Karın	7
Âşık	5
İnsan	5
Kalp	5
Yer	5
Kör	4
Su	4
Acı	3
Boyun	3
Cep	3
Ciğer	3
Dil	3
Duman	3
Kese	3
Mal	3
Parmak	3
Sakal	3
Acıyan	2
Aç	2
Âlem	2
Ana	2
Ayak	2
Ayran	2
Bal	2
Berber	2
Bıçak	2
Bıyık	2
Burun	2
Çingene	2
Dağ	2
Delik	2
Demir	2
Dilenci	2
Diş	2
Dost	2
Duvar	2
Fakir	2
Gözyaşı	2

Hasis	2
İki	2
İş	2
Kar	2
Kara	2
Kardeş	2
Kavurga	2
Koku	2
Kulak	2
Sadaka	2
Tatlı	2
Yar	2
Yılan	2
Yumruk	2
Acıkan	1
Ad	1
Adam	1
Âdemoğlu	1
Adım	1
Ağaç	1
Ağlayan	1
Alın	1
Altın	1
Avuç	1
Ayna	1
Baba	1
Bağ	1
Bağır	1
Balkabağı	1
Bayram	1
Bel	1
Bilek	1
Bir	1
Bostan	1
Boy	1
Cihan	1
Çıyan	1
Çiğ	1
Çoban	1
Çocuk	1
Çorba	1
Çömçe	1
Defter	1
Değirmen	1
Değirmenci	1
Deli	1

Devlet	1
Dinleyen	1
Diz	1
Dört	1
Dünya	1
Efendi	1
Er	1
Evlat	1
Ferman	1
Fetva	1
Fiske	1
Gök	1
Gül	1
Gülen	1
Gün	1
Hastalık	1
Hayvan	1
İnleyen	1
İs	1
İz	1
Kabuk	1
Kafa	1
Kapı	1
Karı	1
Kavurma	1
Kayış	1
Kaymak	1
Kefil	1
Kılıç	1
Kişi	1
Kol	1
Konuk	1
Korkuluk	1
Koyun	1
Köle	1
Kurt	1
Kuş	1
Leblebi	1
Lezzet	1
Lokma	1
Meyhaneci	1
Mezar	1
Mum	1
Namert	1
O	1
Oduncu	1

Omça	1
Öküz	1
Öz	1
Pamuk	1
Pas	1
Pazı	1
Pencere	1
Pençe	1
Saç	1
Samanlık	1
Sarımsak	1
Ser	1
Sofra	1
Soğan	1
Söz	1
Süt	1
Şahit	1
Tabanca	1
Tasa	1
Taş	1
Terki	1
Tırnak	1
Top	1
Torba	1
Tuz	1
Un	1
Üzüm	1
Varlıklı	1
Vücut	1
Yan	1
Yastık	1
Yel	1
Yoğurt	1
Yoksul	1
Yol	1
Zakkum Ağacı	1
Zehir	1
Zengin	1
Züğürt	1

Duyu organlarına hitap ederek tespiti sağlanabilen varlıkların isimleri somut isimlerdir. Duygu konulu atasözleri incelendiğinde bu atasözlerinde somut kavramların soyut kavramlardan sayıca üstün olduğu görülmektedir. En çok kullanılan somut kavramların da insan uzuvlarıyla ilgili olduğu tespit edilmiştir. Duygular, insan

tabiatıyla bütünleşmiş, insanların doğuştan getirdiği ve sonradan edindiği, ömrünün sonuna kadar insana eşlik eden “karmaşık yapı”lardır (Hacızade, 2012). Atasözlerinde de insanın ayrılmaz bir parçası olan duyguların yine insan ile ilgili kavramlarla ifadesi söz konusudur. Verilen örneklerde de belirtildiği gibi atasözlerinde kullanılan somut isimler insan bedeniyle ilişkili kavramlardır. Atasözlerinde en çok geçen somut kavramlar insan bedeniyle ilgili terimlerdir. Bu terimlerin kullanım sıklığı en çoktan en aza doğru şu şekildedir; ağız (36), el (35), baş (26), göz (18), yüz(17).

Bu atasözlerine verilebilecek örnekler aşağıdaki gibidir:

“Değirmen iki taştan, muhabbet iki baştan” bu atasözünde birlikteliğin ve dostluğun sevgi ile var olacağı ve devamlılığının da yine sevgi ve birlikle olacağı ifade edilmiştir. “Vücut kocar, gönül kocamaz” atasözünde insan yaşlansa da gönlünün ve gönlündeki duyguların genç kalacağı anlatılmıştır.

“Yardan geçmez, serden geçer” atasözünde geçen “ser” kavramı eski Türkçede “baş” anlamına gelmektedir. Atasözü kişinin sevdiğinden vazgeçmesindense başından/kendin den vazgeçeceği anlamına gelmektedir.

“Adem oğlunun elinden uçan ile kaçan kurtulmaz” insanoğlunun gerçekten ister ve azmederse elinden hiçbir işin kurtulamayacağı ve her şeyin üstesinden geleceği vurgulanmıştır.

“Başını kestirir sözünden dönmez” atasözünde söz veren bir kimsenin sözünden dönmektense başını feda edeceği yani canından vazgeçeceği “başını kestirir” ifadesiyle güçlendirilmiştir.

“Başkasının sözünden ziyade kendi gözüne inan” insanın her şeyden önce kendi gördüğü ve birebir şahit olduğu duruma inanması gerektiği başkalarının sözüne itimat edilmemesi öğütlenmiştir.

“Cihanın kahrını çekenden sor, zehrin acısını içenden” atasözünde sıkıntıyı ancak yaşayan insanın bileceği vurgulanmıştır.

Örneklerde verilen atasözleri (baş, vücut, el, göz, acı, kahr) gibi somut isimlerle oluşturulmuştur.

Tablo 7.2. Atasözlerindeki Soyut İsimler

Soyut isimler	F
Dert	8
Gönül	8
Aşk	5
Akıl	3
Bela	3
Yürek	3
Allah	2
Cefa	2
Hayır	2
Sefa	2
Söz	2
Ab-ı hayat	1
Akıbet	1
Ayıp	1
Can	1
Cömert	1
Deva	1
Devlet	1
Gam	1
Güzel	1
Hal	1
Hesap	1
Hülya	1
Hüner	1
İhsan	1
İptila	1
Kahr	1
Maskara	1
Merhamet	1
Minnet	1
Muhabbet	1
Müşkül	1
Namert	1
Nedamet	1
Öfke	1
Öğüt	1
Ölüm	1
Rüya	1
Sevda	1
Sevgi	1
Sıkıntı	1
Sır	1
Sızı	1
Şefkat	1

Şeytan	1
Tuba Ağacı	1
Ümit	1
Yalan	1
Yüz karası	1

Kişiler yaşadığı deneyimler sırasında veya sonrasında hissettiği “duygu”ları atasözleriyle ifade etmişlerdir. Duygu kavramı soyut bir kavram olmasına karşın bu kavramın ifadesinde soyut terimlerden çok somut terimlerin kullanılması dikkat çekicidir. Bunun sebebi olarak atasözlerinde soyut kavramları anlatabilmek amacıyla somut kavramların kullanılmış olması verilebilir. Duyguların atasözlerinde soyut kavramlarla ifadesine verilebilecek örnekler şöyledir:

“Gönül kimi severse güzel odur” atasözünde “gönül” kavramıyla “kalp” ima edilerek sevilen kişi çirkin de olsa gönüle güzel geleceği ifade edilmiştir.

“Ağlayanın bir derdi var, gülenin beş” atasözünü Türkteş, "Kederli bir insanın tek derdi o kederden kurtulmaktır, kedersiz insan ise bir kederle karşılaşmamak için bir sürü sıkıntıya katlanır" (2018) şeklinde açıklamaktadır.

“Saç sefadan, tırnak cefadan uzar” atasözünde bulunan “sefa” ve “cefa” kavramları soyut kavramlardır. İnsanlar arasında bir inanış olarak yer edinen mutlu ve rahat insanların saç, sıkıntılı insanların tırnaklarının uzayacağı b atasözünde kalıplaşarak ifade bulmuştur.

“Gönül gönle karşıdır, sevgi iki başlıdır” atasözündeki “gönül” ve “sevgi” sözcükleri soyut anlamlıdır. Bu kavramlarla sevginin karşılıklı olduğu ifade edilmiştir.

Atasözlerinde en çok yer verilen soyut kavramlar dert (8) ve gönül (8), kavramlarıdır.

Bu çalışmada incelenen duygu konulu atasözlerinde fiillerin durumu eylem çatılarına göre değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler Tablo 7’de gösterilmiştir:

Tablo 8. Atasözlerinde Fiillerin Çatısı

Eylem çatısı	F
Etken	158
Edilgen	11
Oldurgan	1

Tablo 7 incelendiğinde, duygu konulu atasözlerinin en çok etken çatılı yapıya sahip oldukları görülmüştür. Cümledeki öznenin özelliklerine göre ve fiilin özne alıp

almamasına göre etken, edilgen, işteş, dönüşlü, oldurgan ve meçhul olmak üzere altı adet çatı türü bulunmaktadır. Kök ve gövde halinde olan, çatı eki almamış fiillerle oluşturulan cümlelerde belirtilen eylemin doğrudan doğruya özne tarafından yapıldığını gösterir. Bu tür fiillerle oluşturulan cümleler etken yapı cümlelerdir (Korkmaz, 1996).

Duygu konulu atasözlerinin yüklemeleri çatı bakımından incelendiğinde en çok etken yapı fiillerin kullanıldığı görülmüştür. Az sayıda da olsa edilgen yapıda fiiller kullanılmıştır ancak, oldurgan ve işteş yapı fiil yok denecek kadar azdır. Bu durumun nedeni olarak atasözlerinin öğüt vericiliği, buyurgan yapısı ve çoğunun emir cümlelerinden oluşmuş olması görülebilir. Etken çatılı fiillerle oluşturulmuş atasözlerine şu örnekler verilebilir:

“Başın sıkıntısını ayak çeker” cümlesinin fiili öznesi olan etken bir fiildir. İnsan aklıyla düşünür akıl ise başta olduğu için doğru düşünemeyen ve doğru hareket edemeyen başın işlediği kusurları düzeltmek için koştururken en çok ayakların yorulacağı vurgulanmıştır.

“Dünkü köleliğine bakma, bugünkü efendiliğine bak” atasözünde iki “bakma, bak” etken fiil bulunmaktadır. Atasözünde vurgulanmak istenen nokta geçmişle değil şimdiyle ilgilenilmesi gerektiğidir.

“Aşk başta karar etse akıl fırar eder” atasözündeki “et-“ fiili etken çatılı bir fiildir. Aşk kişinin mantıklı düşünüp karar veremeyeceği ifade edilmiştir.

“İki gönül bir olursa samanlık seyrân olur” fiili etken çatılı olan bu atasözünde iki insan birbirini sevdiği takdirde kötü durumların veya ortamların bile güzel görüneceği dile getirilmiştir.

“Yardan geçmez, serden geçer” atasözündeki “geçmez” ve “geçer” fiilleri de etken çatıya sahiptir. Bu atasözünde de kişinin sevdiğinden vazgeçmek yerine kendinden vazgeçeceği vurgulanan düşüncedir.

“Çingene ciğer pişirir, yemeden karnını şişirir” atasözündeki “pişir-“ ve ”şişir-“ fiilleri etken çatılı fiillerdir. Atasözünde cimrilik ve varyemezlik eleştirilmiştir. Cimri kişi pişirdiği yemek bitmesin diye yemeden karnı doymuş gibi davranır.

Edilgen çatı, fiilin işaret ettiği eylemin kim tarafından yapıldığı belli olmayan, öznesi bilinmeyen ya da söylenmemiş olan çatı türüdür. Edilgen çatılı fiiller etken fiillere Etken {- (I)l- / - (U)l ve - (I)n- / - (U)n-} ekleri getirilerek oluşturulan fiillerdir (Duru, 2008). Edilgen çatılı fiillerle oluşturulan cümlelerde eylemi gerçekleştiren kişi belli

değildir. Duygu konulu atasözleri incelendiğinde edilgen çatılı olan fiillerin olumsuz biçimleriyle oluşturulduğu görülmektedir. Edilgen çatıya sahip atasözleri örneklendirildiği gibidir:

“Ağaçla kabuğun arasına parmak sokulmaz” atasözündeki edilgenlik (-l) ekiyle sağlanmıştır. Atasözünde merak duygusuyla hareket edip bilmediğin durumlara dahil olursan başın belaya girebilir şeklinde öğüt verilmiştir.

“Katı yürekten merhamet umulmaz” atasözünde yüreği katılaşmış, acımasız kişilerden merhamet beklentisine girilmemesi gerektiği ifade edilmiştir.

“Kapıdan alacaklı bakarken, pencereden sadaka verilmez” bu atasözünde ise insan önce alacaklı olanı rahatlatıp daha sonra başka insanlara yardım etmelidir.

“Yerdeki yüze basılmaz” alçakgönüllü, nazik veya muhtaç duruma düşmüş insanlara hor gözle bakılıp daha çok aşağılanmaması gerektiği bu atasözüyle ifade bulmuştur.

“Verenin eli tutulmaz, amma söyleyenin dili tutulur” cömert kişiler yardımda bulunurken buna engel olunmaz ancak yaptığı iyiliği dillendirenin yaptığına doğru olmadığı konusunda uyarmak gerekmektedir.

“Aşk ağlatır, dert söyletir” atasözü duygu konulu atasözleri arasında tespit edilen tek atasözüdür. Aşkın acı çektireceği, dertli kişinin ise derdinden söyleneceği belirtilmiştir.

Atasözlerinde söz dizimi özellikleri

İncelenen atasözlerinin söz dizim açısından durumunu betimlemek için cümle yapısı, cümle türü ve cümlede vurgulanan öge üzerinde durulmuştur. Cümle yapısıyla ilgili veriler Tablo 8’de özetlenmiştir:

Tablo 9. Atasözlerinde Cümle Yapısı

Cümle yapısı	F
Kurallı	154
Devrik	14
Eksiltili	2

Tablo 9 incelendiğinde, cümle yapısı bakımından eksiltili ve devrik yapıları atasözlerinin yerine kurallı cümle yapısına sahip atasözlerinin daha çok kullanıldığı görülmüştür. Aksan (2003: 35), Türkçenin esnek bir dil olmasını anadilimizin en önemli özelliklerinden biri olarak tanımlamaktadır. Türkçede bu esneklik sayesinde söz dizimi

açısından çeşitli cümle türlerine ayrılmaktadır. Bunlar, kurallı, devrik (kuralsız) ve eksiltili cümlelerdir. Kurallı cümlelerde yüklem cümleinin sonunda bulunur. Duygu konulu atasözleri incelendiğinde atasözlerinin büyük bir kısmının kurallı cümlelerle oluşturulduğu tespit edilmiştir. Atasözleri kısa, öz ve kesin yargılar bildiren cümlelerdir. Bu nedenden dolayı atasözlerinin oluşturulmasında genel olarak kurallı cümle yapısı kullanılmıştır. Kurallı cümle yapısıyla oluşturulan duygu konulu atasözleri şu şekildedir:

“Çok dertli çok konuşur” atasözünde derdi çok olanın konuşacakları da çok olur anlamına gelmektedir.

“İnsanın akli acıyan yerindedir” insanın vücudunda neresi acıyorsa hep orayı düşünür başka bir şey düşünemez hale gelir.

“Ana evladı atmış, yar başında tutmuş” atasözünde anlatılmak istenen bir anne evladına ne kadar kızarsa kızsın, çocuğunun başına bir şey geldiğinde veya bir tehlikeye düştüğünde anne onu korumaya çalışacaktır.

“Âşık âlemi kör, dört yanını duvar sanır” âşık kişi ne tür davranışlarda bulunursa bulunsun kimse tarafından görülmediğini ve duyulmadığını zanneder. Gözleri görmeyen kişi ise tedirgin olur her yerde bir engelle karşılaşacağını zanneder.

“Burnu büyük olanın akli küçük olur” kendini beğenmiş kibirli olan kimsenin düşünme yetisinin zayıf olduğu, yeterince zeki ve akli başında olmadığı atasözüyle anlatılmak istenmiştir.

“Koyununu kurda kaptıran çobanın ağzını bıçak açmaz” koyununu kurda kaptırmak bir çoban için kötü bir durumdur, atasözünde başına sıkıntılı bir durum gelen insanın keyifsiz olacağı ve konuşmak bile istemeyeceği ifade edilmiştir.

İsim cümlelerinde de yüklem görevindeki sözcük cümle sonunda ise kurallı cümledir. “Gülmek her hastalığın devasıdır” örneğinde olduğu gibi bu atasözünde gülümsemeyi seven ve her şeyi kafasına takıp kendine dert etmeyen insanların çok hasta olmayacağı vurgulanmıştır.

Duygu konulu atasözlerinin büyük bir bölümü kurallı cümlelerle oluşturulmuştur. Ancak oran olarak devrik cümlelerle oluşturulan atasözleri de çoktur. Atasözleri hikmetli ve veciz sözlerdir. Anlatımı güçlendirmek ve yoğunlaştırmak amacıyla atasözlerinde çeşitli söz sanatlarının kullanımıyla beraber yüklem de yerleri değiştirilerek anlatım pekiştirilmiştir. Tuğluk (2018, 13), çalışmasında devrik cümlelerle

oluşturulan atasözlerinde yüklem, fiil cümlesinden meydana geldiğini, yüklem cümle başında kullanılması yanında cümle ortasında da kullanıldığını belirtmektedir. Devrik cümlelerle oluşturulan atasözlerinde vurgulanmak istenen öge yüklemden sonra verilmiştir. Bu durum atasözlerinin anlatım akışını etkilememiş, aksine atasözlerinin anlatımına akıcılık sağlamıştır (Tuğluk: 2018). Örneğin “Körün istediği bir göz, Allah verdi iki göz” atasözünü “kör bir göz istedi Allah iki göz verdi” şeklinde kurallı cümleye dönüştürdüğümüzde aynı etkiyi vermemektedir. Devrik cümlelerle oluşturulan duygu konulu atasözleri ve açıklamaları aşağıda verildiği gibidir:

“Ne verirsen elinle, o gider seninle” atasözünün yüklemi cümle başında kullanılmıştır. Kişi ne kadar cömert olur, yardım ederse bulunduğu yardımlar da bir gün onun karşısına bir iyilik olarak çıkar.

“Her deliğe elini sokma ya yılan çıkar ya çıyan” bu atasözünde de yüklem cümle başında bulunmaktadır. Fazla merakın insanın başına dertler açabileceği atasözünde vurgulanmıştır. Devrik cümlelerde yüklem cümle başında veya ortasında bulunur. Tuğluk (2018), çalışmasında devrik cümlelerden sonra gelen kelime sayısına dikkat çekerek yüklemden sonra bir veya iki sözcük ya da bir kelime grubu –genellikle isim tamlaması- geldiğini belirtmiştir. “İçme namert elinden su, ab-ı hayat olsa da” örneğinde yüklem cümle başında kullanılmıştır ve yüklemden sonra isim tamlaması gelmiştir. Atasözünde mert olmayan kişinin elinden ne fayda getirirse getirsin hiçbir şeyin kabul edilmemesi gerektiği ifade edilmiştir. (Özçelik-Erten 2005: 228), eksilteli cümleyi; “Genellikle yüklemi bazen de diğer öğeleri belirtilmeden kurulan cümlelerdir. Bundan amaç, anlamı daha etkili kılmak, dikkat çekmektir” şeklinde tanımlamaktadır.

Atasözlerinde anlamı güçlendirmek maksadıyla eksilteli cümlelere de ter verilmiştir. Ancak duygu konulu atasözlerinde yalnızca iki adet eksilteli cümle tespit edilmiştir. “Değirmen iki taştan, muhabbet iki baştan” atasözü ortak olarak yürütülecek işlerde karşılıklı saygı ve sevgi olmalıdır bu kavramlar tek taraflı olduğunda birliğin yürümeyeceğine vurgu yapılmıştır.

Çalışmada incelenen atasözlerindeki cümle türleriyle ilgili veriler Tablo 9’da gösterilmiştir:

Tablo 10. Atasözlerinde Cümle Türü

Cümle türü	F
Bileşik	74
Basit	44

Sıralı	33
Bağlı	9

Tablo 9 incelendiğinde, en çok birleşik yapılı cümlelere atasözlerinde yer verildiği, sıralı ve bağlı yapılı cümlelerin az kullanıldığı görülmüştür. Birçok araştırmacı gibi Hatiboğlu (1972: 146) ve Zülfikar (1985: 141) da yapılarına göre cümleleri basit, bileşik, sıralı cümleler olarak sınıflandırmıştır. Erkul (2014), basit cümleyi bir yüklemi olan tek bir hüküm bildiren ve bağımsız olan cümleler olarak tanımlamıştır. Basit cümleler hem isim hem de fiil cümlesi olabilir. Bir yüklemi olmasına karşın birden fazla tümlece sahip olabilir, tek bir kelimeden oluşabileceği gibi birden çok sözcükle de oluşabilir.

Karahan (1999), basit cümleyi isim ya da fiil türünden bir yüklemi bulunan cümle olarak tanımlar. Basit cümlelere örnek olarak verilebilecek duygu konulu atasözleri şu şekildedir:

“Gönlün pasını gözyaşı siler” basit yapılı bir cümle olan bu atasözünde bir yargı bulunmaktadır. Atasözünde gözyaşının insani duyguların harekete geçiş noktası olduğu ifade edilmiştir.

“Aşğın gözü kördür/ kör olur” atasözünde aşk duygusuna kapılan kişinin gözünün hiçbir şeyi görmeyeceği belirtilmiştir.

“Gönülden gönüle yol vardır” yüklemi isim olan basit yapılı cümleden meydana gelmiştir. Birbirlerine karşı sevgi besleyen insanlar kalben ve zihin olarak birbirlerini düşünürler ve hatırlarlar bu durum kalıplaşmış bir ifade olarak bu atasözüyle anlatılmıştır.

"Bir kulağını insan sağır etmeli" atasözünde insanın bazı şeyleri duymazdan gelmesi gerektiği ifade edilmiştir.

"Altın eli bıçak kesmez" varlıklı olan kimselerin gücü önünde hiçbir şeyin duramayacağı ve varlıklı kimselerin alt edilemeyeceği atasözünde ifade edilmek istenen düşüncedir.

Ünsal (2010), bağlı cümleleri "ve, veya, fakat, da, lakin, ama, meğer, halbuki, vb." bağlaçlarla birbirilerine bağlanan cümleler olarak tanımlar. Bu cümleler arasındaki anlam ilişkisi bu bağlaçlarla sağlanır. Karahan (1999: 65)'a göre bağlı cümlelerde yüklemün şahıs ve kipi bazı kısımlarda aynıyken bazı kısımlarda farklı olabilir. Bazı

bağlı cümlelerde ise öğelerin biri ya da birkaçı ortak olabilmektedir. Farklı bağlama edatlarıyla oluşturulan duygu konulu atasözleri aşağıda örneklendirilmiştir:

"Dağların dumanı gider amma sevdalı başın dumanı gitmez" atasözünde "amma" bağlama edatı iki cümleyi birbirine bağlayan unsur olarak kullanılmıştır.

"Fakiri doyur da ne yapacağını düşünme" bu atasözünde ise iki cümle birbirine "da" bağlama edatı ile bağlanmıştır. Yardıma ihtiyacı olan kişilere sorgulamadan yardım etmek gerektiği atasözünde vurgulamak istenen düşüncedir.

Bilgin ve Amasyalı (2017), bileşik cümleleri bildirildiği yargı sayısının birden fazla olduğu cümleler olarak tanımlar. Bu yargılardan biri temel cümleyken diğerleri ya cümlelerdir. Temel cümlelerin yüklemi çekimli bir fiil veya ek eylem almış isim köklü bir sözcük veya sözcük grubudur. Yan cümlelerin yüklemi ise şart çekimli bir sözcük veya fiilimsiler olabilir.

"Fakir eline bakarsa sen kesene bak" atasözü şartlı bileşik cümle çeşidine örnektir. Yan cümlecik "-se, -sa" koşul ilgisiyle temel cümleye bağlanmıştır. Atasözünde yardıma muhtaç olan biri yardım istediğinde elimizden geldiği kadarıyla yardımda bulunmak gerektiği ifade edilmiştir.

"Yürek yanmasa göz yaşarmaz" şart ilgisiyle birbirine bağlanan bu atasözüne göre insan bir duyguyu gerçekten hissetmiyorsa o duygunun tesirlerini insanda görmek olanaksızdır.

"Çiğ yemedim ki karnım ağrısın" atasözü ki'li birleşik cümle türüne örnek bir atasözüdür. Suçsuz kişilerin meydana gelen olumsuz durumlardan dolayı endişelenecek, gocunacak bir şeyi olmadığını belirten bir atasözüdür.

Fidancı (1996) sıralı cümleleri; "En az iki basit yalın cümlelerin bir anlam bağlantısıyla ard arda sıralanmasından meydana gelen cümledir" şeklinde tanımlamıştır.

"Aşk bir demirden leblebidir, çiğneyene aşk olsun" atasözünde iki basit cümle sıralı olarak verilmiştir. Anlatılmak istenen düşünce aşkın zorluğu ve mücadele isteğiyle ilgilidir.

"Oduncunun gözü omçada, dilencinin gözü çömçede" atasözünde kimin neye ihtiyacı varsa gözleri onu arar, aklı hep oradadır düşüncesi vurgulanmıştır.

Kaymağını yedim, ayranını kim içerse içsin.

Atasözlerinde vurgulanan öğelerin durumunu gösteren veriler ise Tablo 10’da sunulmuştur:

Tablo 11. Atasözlerinde Vurgulanan Öğeler

Vurgulanan öğe	F
Nesne	96
Özne	38
Tümleç	35

Tablo 10’daki veriler incelendiğinde, en çok vurgulanan öğenin nesne olduğu görülmüştür. Karahan (1999), cümlelerin öğelerini özne, yüklem, yer tamlayıcısı, nesne ve zarf olarak belirler. Bunların dışında cümlede bulunanları ise cümle dışı unsur olarak belirler. Banguoğlu (1995:525), özneyi; cümlede olanı ve kılanı temsil eden cümlelerin ikinci temel öğesi olarak tanımlamaktadır. Bu öğe bir kişiyi veya şeyi temsil edebilir, cümle içinde ayrı bir kavramla ifade edilebileceği gibi yüklem içinde şahıs eki ile de belirtilebilir.

Özbek (2010), çalışmasında Banguoğlu’na benzer bir tanımlama yaparak özneyi; cümlede yüklemle ardından gelen temel ikinci öğe, yüklemde bildirilen işi, oluşu ve durumu gerçekleştiren canlı veya cansız varlıklar, şeyler olarak ifade eder. Cümlede vurgu anlamına ya da anlatımına dikkat çekilmek istenen öğe üzerinde yapılır. Öznenin vurgulanmak istendiği duygu konulu atasözleri şunlardır:

“Ademoğlunun elinden uçan ile kaçan kurtulmaz” atasözünde cümlelerin özne görevini üstlenen “uçan ile kaçan” ifadesi vurgulanmıştır. İnsanoğlunun becerisi ve aklı ile üstesinden gelemeyeceği hiçbir şey olmadığı atasözünde ifade bulmuştur.

“Ağaran baş, ağlayan göz gizlenmez” atasözündeki “ağaran baş, ağlayan göz” kelime grubu vurgulanmak istenen noktadır. Belirtileri aşıkâr olan yaşlılık ile üzüntünün göstergesi gözler ortadadır ve gizlemek mümkün değildir. Bu durum atasözünde dile getirilmiştir.

“Yüz kalbin aynasıdır” atasözünde “yüz” vurgulanmıştır. Kişinin sahip olduğu iyi veya kötü düşünceler yüzüne yansır ve kişi hakkında fikir edinilmesini kolaylaştırır.

“Gamlı yürek ölme de dirilmez” cümlesinde vurgulanan “gamlı yürek” ifadesiyle karamsarlık öne çıkarılarak dertli, sıkıntılı kimsenin ölme bile yaşamın gereklerini yerine getiremeyecek durumda olduğu anlatılmak istenmiştir.

“Başını acemi berbere teslim eden, pamuğunu cebinden eksik etmesin” cümlesindeki “başını acemi berbere teslim eden” ifadesi cümledeki öznesi ve cümlede vurgulanmak istenen noktadır. Bir işi deneyimsiz kişilere emanet eden kimse oluşabilecek olumsuzluklara ve kazalara hazırlıklı olmalıdır.

“Başkasının avucundan su içen kanmaz” atasözünde “başkasının avucundan su içen” ifadesiyle kişinin kimseye itibar etmeden kendi işini kendisinin görmesi gerektiği vurgulanmıştır. Aksi halde yapılan işten memnun kalınmayacağı ifade edilmek istenen düşüncedir.

Tümleç cümleyi bulunma, yönelme ve uzaklaşma hali bildirerek tamamlayan ögedir. Bu öge kimi zaman zorunlu kimi zaman ise cümledeki yardımcı ögesi olarak karşımıza çıkar. Ergin (2002:400) tümleci; “Yer tamlayıcısının ana fonksiyonu zaman ve mekân içinde geniş mânâsiyle yer ve istikamet ifade etmektir” şeklinde tanımlamıştır.

“Adamın yere bakanından, suyun yavaş akanından kork” atasözünde “adamın yere bakanından” ve “suyun yavaş akanından” ifadeleri vurgulanan noktalardır. İçine kapanık, sessiz, sakın görünen herkes görüldüğü gibi olmayabilir bu atasözünde de görünüşe aldanılmaması gerektiği ifade edilmiştir.

“Katı yürekten merhamet umulmaz” atasözündeki “katı yürek” ifadesiyle içerisinde sevgi barındırmayan, acımasız insanlara karşı merhamet ve vicdan beklentisine girmenin boş ve anlamsız olacağı vurgulanmıştır.

“Yardan geçmez, serden geçer” atasözünde “yardan” ve “serden” ifadeleri vurgu yapılan tümleçlerdir. Atasözünde anlatılmak istenen düşünce; seven kişi sevdiğinden vazgeçmektense kendisinden vazgeçer ve başını bile feda eder.

“Aşk bir demirden leblebidir, çiğneyene aşk olsun” cümlesi öğeleri ortak olmayan sıralı bir cümledir. Bu cümlede yer alan “demirden” ve “çiğneyene” ifadelerine vurgu yapılmıştır. Birinci cümlede aşk demirden bir leblebiye benzetilerek zorluğu anlatılmaya çalışılırken ikinci cümledeki “çiğneyene” ifadesiyle bu zorluğun üstesinden gelen kastedilmiştir.

“Gönülden gönüle yol vardır” daha önce açıklamasını yaptığımız bu atasözünde de “gönülden” ve “gönüle” ifadeleri tümleç göreviyle cümlede vurgulanan öge konumundadır.

Cümlede nesne, öznenin hareketinden etkilenen öge olarak yer almaktadır. Duygu konulu atasözlerinde cümlede en çok vurgu yapılan öge nesne olarak tespit edilmiştir. Bu atasözlerinin örnekleri aşağıda verildiği gibidir:

“Atılan adım geri alınmaz” atasözündeki “atılan adım” ifadesi nesne durumundadır. Atasözünde anlatılmak istenen düşünce; bir konu hakkında atılmış bir adım, yapılmış bir hareket ya da verilmiş bir söz sonuca varana dek yerine getirilmelidir.

“Bir elin verdiği öbür elin duymasın” cümlesinde nesne durumunda yer alan “bir elin verdiği” ifadesiyle yapılan yardımın gizli tutulması gerektiği ifade edilmiştir.

“Veren eli herkes öper” cümlesindeki “veren eli” kavramı nesne durumundadır ve vurgu yapılmak istenen ögedir. Yardımsever kimselere herkes tarafından saygı gösterileceği atasözünde ifade bulmuştur.

“Defteri temiz olanın yüzü ak olur” cümlesinde yer alan “defteri” ifadesi cümlenin nesnesidir. Bu ifadeyle kişinin geçmişinde işlediği bir suç, kötülük yoksa utanıp çekineceği bir şeyin de olmayacağı vurgulanmıştır.

BÖLÜM V

SONUÇ ve TARTIŞMA

Türk kültürü ve söz varlığı, atasözleri ve deyimler açısından zengin bir hazineye sahiptir. Çalışmada, bu hazine içerisindeki insan bedeniyle ilişkilendirilerek oluşturulan duygu konulu atasözlerinin analizi esas alınmıştır. Çalışmanın kapsam alanını Metin Yurtbaşı'nın Sınıflandırılmış Atasözleri kitabında yer alan 28 farklı duygu başlığı altında verilen insan bedeniyle ilişkili atasözleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda insan bedeniyle ilgili kavramların doğrudan ya da dolaylı yer aldığı 170 adet duygu konulu atasözü tespit edilmiştir. Duyguların ifadesi kapsamında, bu duygularla çağrışımsal ilişki içerisinde olan insana ait organ adlarının kullanım alanı oldukça geniştir. Bu durum Türk kültüründe beden olgusunun önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Atalarımızın kültürel mirası olan bu sözlerde organ adları hem somut hem de soyut anlatım olarak yer almaktadır.

Çalışmada hem doğrudan hem de dolaylı olarak organ adlarının yer aldığı atasözleri araştırmacıların oluşturduğu kategorilerle incelenmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulara göre duyguların ifade edilmesinde en çok ağız, baş, el, göz, yüz, gönül/kalp/yürek organ isimleri kullanılmıştır. Atasözlerinde kullanılan organ isimlerinin büyük bir kısmını bedenin dışında bulunan organlar oluşturmaktadır. Bunun sebebi olarak insan bedeninin görünen kısımlarıyla somutlaştırma yapmanın anlatımın daha etkili ve kolay hale getirdiğini söylemek yerinde bir yargı olacaktır. İlhan (2007), çalışmasında atasözleri ve deyimlerde bedenin dışında yer alan organların bedenin içinde bulunan organlara oranla daha çok yer aldığını dile getirmektedir. Bu bağlamda elde ettiğimiz bulgular örtüşmektedir.

Ağız organı kullanım yoğunluğu olarak en çok acı çekme duygusunun anlatıldığı atasözlerinde kullanılmıştır. Bununla beraber inle-, dert anlatmak, konuşmak gibi eylemlerle hem doğrudan hem de dolaylı yollardan aşk, cimrilik, güven, merak ve mutluluk konulu atasözlerinde kullanılmıştır.

Baş organı ile ilgili elde edilen bulgulara bu organ adının atasözlerinde genel anlamda gerçek anlamıyla ve doğrudan kullanıldığı tespit edilmiştir. Kullanım yoğunluğu keder/üzüntü duygularının anlatımında fazladır. Bu duyguların sebep olduğu sıkıntıların baş'a geldiği ifade edilirken baş kavramıyla insan/kişi kastedilmiştir. Dilimizde baş sözcüğü her bir bireyi temsil eden bir simge olarak da yer almaktadır. Bu

durumla ilgili Türkçede kalıplaşmış farklı ifadeler de yer almaktadır. Örneğin kelle başı, kişi başı vb. gibi.

Duygu evrensel bir kavramdır ancak bazı duygular davranış biçimi olarak kültürümüzde ayrı bir önem taşımaktadır. Cömertlik duygusu davranış olarak da Türk toplumunun önem verdiği bir kavramdır. Bu duygunun davranışa dönüştürülmesinde ver- eylemi esas olduğundan cömertliğin ifade edilmesinde en çok el organı kullanılmıştır.

Agiş’inde (2007) çalışmasında belirttiği gibi göz insanın varlıkları algıladığı görsel algı organıdır. İnsanların gözleriyle göremediği şeylere güven duygusuyla yaklaşması olası bir durum değildir. Bu sebeptir ki göz organının kullanım yoğunluğu güven duygusunun anlatıldığı atasözlerinde fazladır. Bununla beraber göz organ adı ağla-, gözyaşı kavramlarıyla dolaylı olarak da atasözlerinde yer almıştır. Göz insanın sevgi, mutluluk, üzüntü ve korku duygularının anlaşılabilceği bir organdır. Bu nedenle bu duyguların ifadesinde de bu organ adı atasözlerinde yer almıştır. Bu tespit Agiş’in (2007) daha önce yaptığı çalışmasında elde ettiği bulgularla benzerlik göstermektedir.

Kalp organı Türkçede gönül/yürek kavramlarıyla da ifade edilmektedir. İncelenen atasözlerinde kalp, gönül, yürek sözcüklerinin birbirlerinin yerine kullanıldığı tespit edilmiştir. Kalp bütün duyguların oluştuğu, geliştiği ve var olmaya devam ettiği organ olarak simgeleşmiş durumdadır. Ancak incelenen atasözleriyle ilgili genel bulgu kalp/yürek/gönül organ adlarının aşk duygusunun anlatımında kullanıldığı yönündedir. Gürkan’ın (2017) çalışmasında dile getirdiği “...insanın gönlü de bütün güzelliklerin, duyguların kaynağı olarak kutsaldır. Bu noktada eserde (Kıyas-ı Enbiya) sevgi, aşk, mutluluk, iyilik gibi duygular her zaman gönül sözcüğüyle ilişkilendirilmiştir” ifadesi elde ettiğimiz bulgularla örtüşmektedir.

Bazı duygular, duygunun sebep olduğu biyolojik durumlardan dolayı (kan basıncının artması vb.) yüzde bazı değişimlere (yüzün kızarması, surat ifadesinin değişimi) neden olabilmektedir. Bu nedenle de kişi içinde bulunduğu duygu durumunu ifade etmese bile yüzünden anlaşılabilir. İncelenen atasözlerinde elde edilen genel bulgulara göre utanç duygusunun anlatıldığı bütün atasözlerinde yüz organı yer almaktadır. Yüz organı utanç duygusuyla doğrudan ilişkilidir. Bu duyguyu yaşayan kişinin hem mecaz hem de gerçek anlamda yüzü kızarır. Agiş (2007) çalışmasında bu durumu kan basıncının artması veya azalması insanın yüzünde renk değişikliklerine sebep olur ve bunun duyguların anlaşılmasını kolaylaştırdığı ifade etmektedir. Utanç bu

vasıtaıyla yüze yansıyan duygulardan biridir. Bununla beraber yüz organ adı dürüstlük duygusunun anlatımında da kullanılmıştır.

Hirik (2017), çalışmasında atasözlerinde yer alan olumlu ve olumsuz duygu değerleriyle ilgili “Atasözleri farklı tecrübelerin ürünüdür. Aynı toplum içerisinde olsa bile toplumun bireyleri yaşadığı bir tecrübeyi farklı yollarla ifade edebilmektedir. Bunun neticesinde de aynı durum için adeta birbiri ile çelişen atasözleri ortaya çıkabilmektedir” ifadelerine yer vermiştir. Çalışmamızda incelenen atasözlerindeki duyguların çağrışımıyla ilgili elde edilen genel bulgulara göre duygu konulu atasözlerinde olumsuz çağrışım yapan atasözlerinin sayısı oldukça fazladır. Atasözleri edinilen deneyimler sonucunda öğüt vermek yol göstermek amacıyla söylenmiş sözlerdir. Öğüt verilirken kişiye belli şartları yerine getirmezse veya söylenilenleri aynı şekilde uygulamazsa bu durumun sebep olacağı olumsuzluklar bildirilir. Bu bağlamda atasözlerinin taşıdığı bu özellik dolayısıyla olumsuz ifadelerle çokça yer verilir ve bu da beraberinde olumsuz duyguları getirir. Duygusal çağrışımı olumlu olan atasözleri genel olarak aşk, cömertlik, dürüstlük gibi olumlu duygularla ilgili söylenen atasözlerinde bulunmaktadır.

Araştırma kapsamında incelenen atasözlerinde elde edilen bir diğer genel bulgu bu atasözlerinde somut kavramların soyut kavramlara oranla kullanımının çok fazla düzeyde olduğudur. Duygu konulu atasözlerinde kullanılan somut kavramların büyük bir kısmını insan bedenine ait organ adlarıdır. Duygu, soyut bir kavramdır. Duyguların somutlaştırılarak ifade edilmelerinin kolaylaştırılması için insan organ adlarına ihtiyaç vardır. Bu sebeple duygu konulu atasözlerinde somut kavram sayısı oldukça fazladır. Elde edilen bu bulgu Dinçer Arslan (2017)’ in çalışmasında dile getirdiği “Türkçede organ isimleriyle kurulan deyimler oldukça fazladır. Bu yöntem, soyut olan duygu ve düşünceleri, davranışları somutlaştırmanın en pratik uygulamalarından biridir” kanısıyla benzerlik göstermektedir.

Çalışmada elde edilen genel bulguların bir diğeri incelenen duygu konulu atasözleri genel anlamda kurallı cümlelerden oluşmaktadır. Araştırma kapsamında incelenen 170 adet duygu konulu atasözünün 154 tanesi kurallı cümlelerden oluşmaktadır. Bu oran oldukça yüksektir. Bu bağlamda Tuğluk’un (2018), “Atasözlerinde Cümle Türleri” adlı çalışmasında belirttiği “Atasözlerinin büyük bir kısmı düz kurallı cümlelerden oluşmaktadır” kanısı elde ettiğimiz bulgularla örtüşmektedir. Kurallı cümlelerden oluşan atasözlerinde cümle vurgusu genel olarak

yüklemden önceki kelime ve kelime gruplarındadır. Devrik cümlelerle oluşturulan atasözleri (14), de bulgulanmıştır. Bu atasözlerinde yüklem genel olarak cümlelerin ortasında yer almaktadır. Devrik cümleyle oluşturulan atasözlerinin vurgusu genel anlamda fiilden sonra gelen kelime ya da kelime gruplarında bulunmaktadır. Hem kurallı hem de devrik cümlelerden oluşan atasözlerinin genel anlamda fiil cümleleri olduğu tespit edilmiştir. Sıralı bir şekilde söylenmiş devrik yapıları atasözlerinde de eylemlerin fiil kökenli oldukları tespit edilen bulgulardandır. Devrik yapıları atasözlerinde söz sanatlarına, kafiye uyumuna ve ses benzerliklerine önem verilmiştir.

Duygu konulu atasözlerinin cümle türü hususundaki elde edilen genel bulgu birleşik cümle türüyle oluşturulan atasözlerinin sayıca (74) fazla olduğudur. Bu cümleler genel anlamda temel cümlelerin yanında yardımcı cümlelerin de yer almasıyla oluşturulmuştur. Bununla beraber ki bağlacı ve şart ilgisiyle oluşturulan atasözleri de bulunmaktadır. Bu atasözlerinin genelinde yardımcı cümlede duygu, temel cümlede duygunun ilişkilendirildiği organ adı yer almaktadır.

Atasözlerinin genel özelliklerinde az sözle çok şey anlatma kuralı vardır. Atasözlerinde düşünceler sözü uzatmadan yalın ve özlü bir şekilde ifade bulmaktadır. Bu sebeple basit yapı ile oluşturulan atasözleri de sayıca (44) fazladır. Daha önce yapılmış olan çalışmalarda da (Tuğluk, 2018), bu yargıyı destekleyici bulgular bulunmaktadır. Tuğluk çalışmasında; atasözlerinin basit yapıda oluşturulmasını dilde az çaba kuralıyla bağlantılı olduğunu ve bu kuralın atasözlerinde dilde söylenişi kolaylaştırmak amacıyla uygulandığını ifade etmektedir.

Duygu konulu atasözlerinin azımsanmayacak bir kısmı da (43) sıralı cümle türüyle oluşturulmuştur. Bu atasözlerinde bağımsız sıralı cümlelerle beraber öznesi ya da yüklemi ortak olan sıralı cümleler de bulunmaktadır. Ancak çoğunluğu özne veya yüklemi ortak olan cümleler oluşturmaktadır.

Duygu konulu atasözlerinde duygusal sıfatlar bakımından elde edilen genel bulgularda en çok uyarıcı/uyaran (13) sıfat kategorisinde söylenmiş atasözleri tespit edilmiştir. Atasözleri kişilerin tecrübeleri sonucu söyledikleri özlü ve öğüt verici sözlerdir. Atasözlerinin öğüt verici nitelikte olmaları onlara uyarıcı duygusal sıfatını da vermektedir. Atasözleri genel anlamda yaşanan bir olumsuzluktan sonra oluşturulmuş sözlerdir. Bu nedenle de çileli (12), sıkıntılı (10) atasözlerinin en çok çağrıştırdığı duygusal sıfatlardandır. Bu sonuç atasözleriyle ilgili karamsar bir algı oluşturmaktadır.

Araştırmada elde edilen genel bulgulardan bir diğeri duygu konulu atasözlerinin büyük bir kısmı etken çatılı fiillerle oluşturulmuştur. Duygu konulu atasözlerinde özne yani eylemi yapan ve eylemden etkilenen bellidir. Atasözlerinde özne cümle içerisinde yer alabilirken fiil üzerinde de gizli özne olarak karşımıza çıkmaktadır. Etken çatı işi yaparı belirtmesi açısından aynı zamanda netlik de bildirir. Bu nedenle atasözlerinin etken çatılarla oluşturulmuş olması onlara netlik özelliğı de kazandırmıştır. Atasözlerinin edilgenlik özelliklerinin ön planda olduğı cümlelerde edilgen çatılı fiillerle oluşturulmuştur.

Duygu konulu atasözlerinin cümle vurgusu üzerine yapılan incelemede vurgunun genel olarak nesne (96) üzerinde olduğı tespit edilmiştir. Cümlede vurgu anlatılmak ve dikkat çekilmek istenen unsurun üzerine yapılmaktadır. Kurallı yapıda oluşturulan cümlelerde vurgu genel anlamda yüklemden önceki kelime veya kelime gruplarında yapılmaktadır. Atasözlerinin büyük bir bölümü kurallı cümlelerden oluşmaktadır. Türkçenin cümle öğeleri bakımından söz dizim kuralı özne/nesne-tümleç/yüklem biçiminde olması dolayısıyla atasözlerinde en çok vurgulanan öğe olarak nesne karşımıza çıkmaktadır. Vurgunun nesne üzerinde olduğı cümlelerde yüklem fiil kökenlidir.

Nesneden sonra atasözlerinde özne (38) en çok vurgulanan öğedir. Bazı atasözlerinde işi gerçekleştiren kişi durumu kavratmak ve anlatımı güçlendirmek amacıyla özel bir vurgulamaya ihtiyaç duymaktadır. Örneğın; “Aşığın gözü kördür/ kör olur” , “Âşık âlemi kör, dört yanını duvar sanır” bu atasözlerinde özne vurgulanmıştır. Tümleç de atasözlerinde vurgu yapılan öğe olarak sayıca (35) azımsanmayacak düzeydedir. Yine kurallı cümlelerdeki söz dizimi kuralına bağılı olarak yüklemden önce tümleç öğesinin bulunması bu duruma etkindir. Tümleçler cümlede belirtilen eylemi birçok yönden tanımlayıp tamamlayan yardımcı öğelerdir. Bu öğeler atasözlerinde vurgulanan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öneriler

1. Araştırma esnasında insan bedeniyle ilişkili deyimlerin de sayıca fazla olduğı görüldüğü üzere aynı konulu bir araştırma deyimler üzerinde de gerçekleştirilebilir.
2. Yüklemi soru kökenli olan ve soru-cevap formunda olan atasözleri de kişinin düşünmeye sevk etmesi veya düşünce dünyasında değişiklikler oluşturması

açısından edimbilimin yansıma alanlarıyla uyum sağlamaktadır. Bu bağlamda soru yüklü ve soru-cevap şeklinde olan atasözleri ile ilgili edimbilimsel bir araştırma yapılabilir.

3. Bu araştırmada belli bir kaynakta bulunan insan bedeniyle ilişkili duygu konulu atasözleri taranmış ve incelemeye alınmıştır. Farklı bir atasözleri sözlüğünden de yararlanılarak bu araştırmanın kapsamını genişletecek şekilde araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Acaroğlu, T. (1992). *Türk atasözleri*. İstanbul: İletişim.
- Agiş, F. D. Aile bireylerine değinen Yahudi İspanyolcası ve Türkçe deyim ve atasözlerinin karşılaştırması: göçün kültüre etkisi. *Current Research in Social Sciences*, 3(1).
- Akın, A. (2008). Doğudan batıdan: bir kültür ögesi olan “Türk Atasözleri” nin “Yönetim Paradigmaları” açısından incelenmesi, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(2), 1-29.
- Akpınar, M. (2010). *Deyim ve atasözlerinin yabancılara Türkçe öğretiminde kullanımı üzerine bir araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aksan, D. (1991). *Sözcük bilim: dilbilim ve dilbilgisi konuşmaları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (1996). *Türkçenin sözvarlığı: Türk dilinin sözcükbilimiyle ilgili gözlemler, saptamalar*. Ankara: Engin Yayın Dağıtım Organizasyonu.
- Aksan, D. (2003). Kültür ve bilim dili olarak Türkçe. B. Yıldız (Ed.). *Dil, kültür ve çağdaşlaşma kitabı içinde* (s. 51-59). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Aksoy, Ö.A. (1988). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü I-II*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Aksoy, Ö.A. (1993). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Aksoy, Ö.A. (1996). *Bölge ağızlarından derlemeler I*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Aksoy, Ö. A. (2017). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü (1. cilt)*. İstanbul: İnkılâp.
- Akşehirli, S. (2011). Söz edimleri kuramı açısından kurgusal anlatı metinlerinde söz aktarımı. *Turkish Studies*, 6(2), 143-162.
- Akün, Ö. F. (1949). Atalar sözüne dair. *Şadırvan Dergisi*, 2(28): 12-13.
- Albayrak, N. (2009). *Türkiye Türkçesinde atasözleri*. İstanbul: Kapı.
- Altuğ, T. (2008). *Dile gelen felsefe*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Altheide, D. (1996). Process of document analysis. D. Altheide (Edt.) *Qualitative media analysis*. Thousand Oaks: Sage Pub. Vol.38.
- Artun, E. (2004). *Türk halk edebiyatına Giriş*. İstanbul: Karahan Kitabevi.

- Arslan, S. D. (2017). Nev'î Divanı'nda atasözleri, deyimler ve bunların kullanımı üzerine. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3(2), 253-277.
- Austin J.L. (1962). *How to do things with words* University Press, *Oxford*. 67-108.
- Austin, J. L (2009). *Söylemek ve yapmak*. (çev: R. Levent Aysever). İstanbul: Metis Yayınları.
- Ayvaz, G. (2013). Sözcükler, söz öbekleri, deyimler ve atasözleri' nin çevirisi ve çeviri eylemine etkisi. *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, 211-221.
- Banguoğlu, T. (1995). *Türkçenin grameri*. 4. bs. Ankara: TDK Yay, 474-476.
- Baş, B. (2002). Türkçe temel dil becerilerinin öğretiminde atasözlerinin kullanımı, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 60-68.
- Başgöz, İ. (1998). Halkın atasözlerini tarifi veya atasözleri üzerine söylenmiş atasözleri. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 14, 113-121.
- Batur, Z. Gölcü, İ. (2013). Kutadgu Bilig'de anlatımı güçlendiren materyaller: İkna etme teknikleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 169-202.
- Beğenmez, N.M. (2013). *Atasözlerinde günlük hayat*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Bekiroğlu, O. (2014). Türkçe atasözlerinde iletişim olgusunun izleri ve sosyo-kültürel çıkarımları, *Millî Folklor*, 26 (103), 80-97.
- Beyzadeoğlu, S. A. (2002 Mayıs). Şinasi'nin Durûb-ı Emsâli Osmaniye'sinde yer alan 122 Fransız atasözü ve deyim. *Türk Kültürü Dergisi*, 46 (2), 299-309.
- Beyzadeoğlu, S. (2003). (haz.) *Şinasi- durub-u emsal-i Osmaniye*. Ankara: MEB.
- Bilgin, M., & Amasyalı, M. F. (2017). Türkçe için ardışık şartlı rastgele alanlarla bağlılık ayrıştırma. *Journal of the Faculty of Engineering and Architecture of Gazi University*, 32(2), 385-392.
- Boratav, P.N. (2003). *Yüz soruda Türk halk edebiyatı* (11. Baskı), İstanbul: K Kitaplığı.
- Burdurlu, İ.Z. (1967). *İncelemeler: Atasözlerimizin cümle yapısı II*. Türk Folklor Araştırmaları, 19(217), 4559-4562.
- Caferoğlu, A. (1994). *Türk dili tarihi*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Cevizci, A. (2011). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.

- Chomsky, N (1957). Syntactic Structures, *Mouton and Co., S-Gravenhage*, 1957: 59-60.
- Crystal, D. (1992a). An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages, *Oxford, Blackwell Publisher*.
- Çelikkaya, T. ve Esen, Z. (2017). Değerler eğitiminde atasözü, deyim ve özdeyişlerin sosyal bilgiler programındaki yeri. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(9):35-56
- Corbin, J. & Strauss, A. (2008). Basics of qualitative research: *Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage.
- Çoban, S.B. (2010). Sözlü gelenekten sözün geleneksizliğine: Atasözü ve reklam. *Millî Folklor*, 22(88), 22-27.
- Çobanoğlu, Ö. (2003). *Türk dünyası edebiyat tarihi*. C. 3, 151-201, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk dünyası ortak atasözleri sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Çotuksöken, Y. (1983). *Atasözlerimiz*. İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları.
- Demir, G. K. (2016). Atasözleri ve deyimlerde kan kavramı. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 41, 1335.
- Demirel, Ö. (2005). Yapıca olumlu anlamca olumsuz cümleler hakkında bir değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 34(34), 43-57.
- Dik, T. (2010). Atasözlerinde dil dünya inancı. *Millî Folklor*, 22(88), 28-32.
- Duru, M. Ö. (2008). *Türk dilinde edilgen çatı (tarihi-karşılaştırmalı bir durum çalışması)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Duruhan K ve İlhan B. (2004). Eğitim-öğretimle ilgili bazı atasözü ve deyimlerimizin öğrenme-öğretme süreci bakımından irdelenmesi. *Millî Eğitim Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 164:119-125.
- Duymaz, R. (2005). (haz.) *Ahmet Vefik Paşa- Atalar sözü müntehabat-ı durub-ı emsal*. İstanbul: Gökkuş.

- Elçin, Ş. (1969). Türk dilinde atalar sözü, *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*,1(2), 170-181.
- Elçin, Ş. (1986). *Halk edebiyatına giriş*. Ankara: Bakanlık.
- Elçin, Ş. (1993). *Halk edebiyatına giriş*. Ankara: Akçağ.
- Ercilasun, A. B. (2004), *Türk dili tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (2002). *Üniversiteler için Türk dili*. İstanbul: Bayrak Basım.
- Erginer, G. (2010). *Atasözlerinde sosyal hayat*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Esin, B. (2015). Dil eğitiminde bir araç olarak atasözü. *Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Dergisi*, 605-628.
- Fidan, D. (2017). Söz edimi kuramına genel bir bakış ve eğitim ortamlarında kullanımı: Diksiyon Dersleri İçin Bir Etkinlik Denemesi. *Electronic Turkish Studies*, 12(25).
- Fidancı, M. (1996). Sıralı Cümle. *Türk Dili*, 534, 1315-1324.
- Geray, H. (2006). *Toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş iletişim alanından örneklerle*. Ankara: Siyasal.
- Gölpınarlı, A. (1977). *Tasavvuf tan dilimize geçen deyimler ve atasözleri*. İstanbul: İnkılap Kitabevi
- Gönen, S. (2006). *Batı Türklerinin manzum atasözleri üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Gönen, S. (2011). *Batı Türklerinin manzum atasözleri*. Konya: Kömen.
- Gözaydın, N. (1998). Türk dünyası atasözleri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6, 708-719.
- Gözler, H.F. (1982). *Türk atasözleri üzerinde bir araştırma, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, II. Cilt Halk Edebiyatı, 177-200, Ankara.
- Gözler, H. F. ve Gözler M. Z. (1982). *Açıklamalı Türk atasözleri sözlüğü*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri.

- Günay, N. (2014). Modality Semantic Fields of-(I/A) r Morpheme in Turkish Language. *International Journal of Language Academy*, 2(4), 529-545.
- Gürkan, D. Ö. Kısas-ı Enbiya'da "gönül" sözcüğüyle kurulan deyimlerin organ adları temelinde çağrışımsal anlamı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, (26), 223-238.
- Gürsu, U. (2009). *Kazak Türkçesindeki ve Türkiye Türkçesindeki atasözlerinin karşılaştırmalı biçimde incelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Güvenç, B. (2002). *Kültürün ABC'si* (2. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hacızade, Naile, (2012), *Duyguların dili*. Konya: Çizgi Yayınevi.
- Hacker, P. M. S (1997) *Insight and Illusion, Themes in the Philosophy of Wittgenstein*, Bristol, England, Thoemmes Press.
- Halion, KJ (1989). *Deconstruction and Speech Act Theory: A Defence of the Distinction between Normal and Parasitic Speech Acts*, 1989: 23
- Hare, RM (2004). *Sorting Out Ethics*, Oxford University Press.
- Hatiboğlu, V. (1972). *Türkçenin sözdizimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Helvacı, S. (2013). *Eski Anadolu Türkçesinde soru cümlelerinin edimbilimsel işlevleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hengirmen, M. (1983). *Pend-nâme*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- Hirik, E. (2018). Söz edimleri kuramı bağlamında atasözleri-deyimlerde toplum/topluluk adları ve duygu değerleri. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11(24), 158-177.
- Hofmann, S. G., Carpenter, J. K., & Curtiss, J. (2016). Interpersonal emotion regulation questionnaire (IERQ): Scale development and psychometric characteristics. *Cognitive Therapy and Research*, 40(3), 341-356.
- İçel, H. (2014). Niğde atasözlerinde metafor ve kullanımı. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 36, 75-83.

- Illie, C. (1994) Identification and Interpretation of rhetorical questions. C. Illie (Ed.) *What else can I tell you? A Pragmatic Study of English Rhetorical Questions as Discursive and Argumentative Acts*. Stockholm.
- İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, S. (2011). *Dilbilim sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Kasapoglu, A. (2003). Kur'an'a göre vicdanın kaynağı ve işlevleri. *Journal of Academic Studies*, 5(18).
- Karahan, Leyla, (1999), *Türkçede söz sizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (2010). *Türkçede söz dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Katz, JJ (1966). *The Philosophy of Language*, New York and London: Harper & Row.
- Kılıç, V. (2009). *Anlambilime giriş*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Kıran, Z.ve Kıran, A. (2006). *Dilbilime giriş*. Ankara. Seçkin Yayınları.
- Kocaman, A. (2009). “*Dilbilim Söylemi*”. Söylem Üzerine (s. 1-11).Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Koç, Z. H. (2015). *Vicdan ahlakı ve teolojik temelleri*. Doctoral dissertation, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Köknel, Ö. (1997). *Kaygıdan kişiliğe mutluluk*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kramer, S. N. (1957). *İlk ata sözleri* (Çev. S. Eyuboğlu). İstanbul: Yeni Ufuklar.
- Kurgan, Ş. (1988). *Tarih boyunca Türk atasözleri*, III. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri / 7-9 Mayıs 1987 Eskişehir: 239-243.
- Kut, G. (1986). *Atasözleri ve deyimlere ait manzum ve minyatürlü yazma bir eser*. Topkapı Sarayı Müzesi Yıllığı, 1(1), 73-112.
- Leech, G.N. (1983). *Principles of Pragmatics*. London: Longman.
- Levinson, C. S. (1992). *Pragmatics*, Cambridge, *Cambridge University Press*, 1992: 236.
- Lugg, A. (2000). *Wittgenstein's Investigations*, (A Guide and Interpretation), London, Routledge.
- MEB. (2005). *İlköğretim Türkçe Öğretim Programı ve Kılavuzu (1-5. Sınıflar)*, Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi.

- MEB. (2006). *İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı*, Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi.
- MEB. (2009). *İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (1- 5. Sınıflar)*, Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi.
- Yurtbaşı, M. (2012). *Sınıflandırılmış atasözleri sözlüğü*. (10. Baskı). İstanbul: Excellence Publishing.
- Mutlu, Erol. *İletişim sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2004.
- Onan, B. (2011). *Türk atasözlerinde dil farkındalığı ve işlevsel dil kullanımı*, Millî Folklor, 23(91), 91-100.
- Orkun, H. N. (1987). *Eski Türk yazıtları*. Ankara: TTK Yayınevi.
- Ortony, A., & Turner, T. J. (1990). What's basic about basic emotions. *Psychological review*, 97(315–331).
- Oy, A. (1972). *Tarih Boyunca Türk atasözleri*, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Özbek, E. E. (2010). İhsan Oktay Anar' ın " suskunlar" romanında cümlelerin öğeleri (Master's thesis, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Özkan, İ. (2006). *Bulgaristan Türkleri atasözleri ve ideolojik yaklaşım. 1. uluslararası Türk dünyası kültür kurultayı bildiri kitabı - 4*, İzmir: Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Yayını.
- Par, A.H. (1987). *Örnekli açıklamalı atasözleri*. Ankara: Serhat Dağıtım.
- Parlatır, İ. (2008). *Atasözleri*. Ankara: Yargı.
- Pears, DF. (1966). Wittgenstein and Austin, *British Analytical Philosophy*, Hew York: Humanities Press.
- Ryle, G. (1953a). Ordinary language. *The philosophical review*, 62(2), 167-186.
- Ryle, G (1953b). Categories in Logic and Language, (A.G.N. Flew, ed.). *Second Series*, Oxford, Basil Blackwell.
- Saeed, JI (2003). *Semantics*. Oxford, Blackwell Publishing.
- Searle, JR (1968). "Austin on Locutionary and Illocutionary", *The Philosophical Review*, 77:406-407.
- Searle J.R. (1969). *Speech Acts*, Cambridge University Press, Cambridge, Mass.

- Searle, JR (2000). *Söz Edimleri*, Çev. Levent Aysever, Ankara: Ayraç Yayınları.
- Searle, J.R. (2005). Expression and Meaning, *Cambridge University Press*, Newyork, 2005: 9.
- Sakaoğlu, S. (1999). *Dîvânü Lûgati't-Türk'teki atasözlerinin Anadolu'daki izleri*. Dîvânü Lûgati't-Türk Bilgi Şöleni Bildirileri, Ankara: Türksoy Yayınları, 36-46.
- Soykan, Ö.N. (2006). *Felsefe ve dil*. İstanbul: MVT Yayıncılık.
- Soykut, H. (1974). *Türk atlar sözü hazinesi*. İstanbul: Ülker Yayınları.
- Tuna, S. (2006). *Vygotsky ve Piaget'de düşünme/düşünce-dil ilişkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tuğluk, M. E. (2018). *17. Yüzyıl'a ait harekeli bir eser: Kâdirî Muhyiddîn'in manzum Nasihat-Nâmesi*. (İnceleme-Metin-Sözlük-Özel İsimler Dizini-Tıpkıbasım) (Doctoral dissertation, Doktora Tezi, Adıyaman Üniversitesi), Adıyaman.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe sözlük*. Ankara: TDK.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe sözlük*. Ankara: TDK.
- Türk Dil Kurumu. (2019). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK.
- Türktaş, M. M. (2018). *Gülmek kitabı*. (Ed. E. G. Naskalı). Türk atasözleri ve deyimlerinde gülme içinde (s. 13-20). İstanbul: Libra.
- Uğuzman, T. (2014). *Atasözlerine ve deyimlere yansıyan Türk halk düşüncesi*. Ankara: Nobel.
- Ünal, Ş. (2004). *Dil ve kültür*. Ankara: Nobel.
- Ünsal, G. (2010). Türkçe ve Fransızcanın sözdizimsel açıdan incelenmesi. *The Journal of The Institute of The Middle East*.
- Üstüner, A. (1998). *Karahanlıca ve Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde deyimler, atasözleri ve kısa hikâyeler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Vvedenskaya, L. A., Pavlova, L. G., Kaşayeva, Y. Y. (2003). *Russkiy yazık i kul'tura reçi: ekzamenatsionniye otveti, izd. "Feniks"*, Rostov-na Donu.
- Wittgenstein, L. (2000). *Felsefî soruşturmalar*, Çev: Haluk Barışcan, İstanbul, Metis Yayınları.

- Yemenici, A. (1995). “Söylem çözümlemesinde üç temel yaklaşım ve kültürlerarası iletişimde söylem çözümlemesinin önemi”. Dilbilim Araştırmaları. Ankara: Bizim Büro Basımevi. 152–166.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Zeyneş, İ. ve Gümüş, M. (1995). *Türkçe açıklamalı Kazak atasözleri*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Zülfikar Hamza, (1985). *Cümle yapılarından bir örnek*. Türk Dili, Sayı:398.
- Zülfikar, H. (1988). *Atasözü terimi, kaynağı ve imlası*. Türk Dili Dergisi, 438, 321-328.

EKLER

EK 1: Duygu Konusunun İnsan Bedeniyle İlişkilendirildiği Atasözlerinin Analizi

Atasözü	Konusu	Duygu çağırışı	Beden ilişkisi	İsim türü	Toplam kelime sayısı	Cümle yapısı	Cümle türü	Duygusal sıfatlar	Eylem çatısı	Vurgulanan öge
Acıkan ne yemez, acıyan ne demez?	Acı çekme	Olumsuz	Ağız-Karın	Acıkan:somut Acıyan:somut	Acıkan=1 Ne=2 Yemez=1 Acıyan=1 Demez=1	Kurallı	Sıralı	Sıkıntılı	Etken	Özne
Acıyı tatmayan tatlıyı anlayamaz.	Acı çekme	Olumsuz	Ağız	Acı=soyut/somut Tatlı=soyut/somut	Acı=1 Tat=1 Tatlı=1 Anla=1	Kurallı	Birleşik	Kaygısız	Etken	Nesne
Ağlayanın malı gülene hayır etmez.	Acı çekme	Olumsuz	Ağız	Mal=somut Hayır=soyut Ağlayan:somut Gülen:somut	Ağla=1 Mal=1 Gül=1 Hayır=1 Et=1	Kurallı	Birleşik	Sıkıntılı	Etken	Nesne
Ağrıyan başa, fiske yumruk gelir.	Acı çekme	Olumlu	Baş-El	Baş=Somut Fiske=somut Yumruk=somut	Ağrı=1 Baş=1 Fiske=1 Yumruk=1 Gel=1	Kurallı	Birleşik	Tahammülsüzlük, kaldıramazlık	Etken	Nesne
Başın sıkıntısını ayak çeker.	Acı çekme	Olumlu	Baş-Ayak	Baş=Somut Sıkıntı=soyut Ayak=Somut	Baş=1 Sıkıntı=1 Ayak=1 Çek=1	Kurallı	Basit	Sıkıntılı	Etken	Nesne
Bela gelmeyince bal yenmez.	Acı çekme	Olumsuz	Ağız	Bela=soyut Bal=somut	Bela=1 Gel=1 Bal=1 Ye=1	Kurallı	Birleşik	Teslimiyet, Sıkıntılı	Etken	Nesne
Cefa çekmeden sefa da göremezsin.	Acı çekme	Olumsuz	Göz	Cefa=soyut Sefa=soyut	Cefa=1 Çek=1 Sefa=1 Gör=1	Kurallı	Birleşik	Teslimiyet, Sıkıntılı	Etken	Nesne
Ciğer yanmayınca göz yaşarmaz.	Acı çekme	Olumsuz	Ciğer-Göz	Ciğer=somut Göz=somut	Ciğer=1 Yan=1 Göz=1 Yaşar=1	Kurallı	Birleşik	Kederli	Etken	Nesne
Cihanın kahrını çekenden sor, zehrin acısını içenden.	Acı çekme	Olumsuz	Ağız	Cihan=somut Kahr=soyut Zehir=somut	Cihan=1 Kahr=1 Çek=1 Sor=1 Zehir=1 Acı=1 İç=1	Devrik	Birleşik	Sıkıntılı, Kederli	Etken	Tümleç
Çok dertli çok konuşur.	Acı çekme	Olumsuz	Ağız	Dert=soyut	Çok=2 Dert=1 Konuş=1	Kurallı	Basit	Sıkıntılı	Etken	Özne
Gönlün pasını gözyaşı siler.	Acı çekme	Olumlu	Gönül/Kalp Göz	Gönül=somut Pas=somut Gözyaşı=somut	Gönül=1 Pas=1 Gözyaşı=1 Sil=1	Kurallı	Basit	Kederli	Etken	Nesne
Dünkü köleliğine bakma, bugünkü efendiliğine bak.	Acı çekme	Olumlu	Göz	Köle=somut Efendi=somut	Dün=1 Köle=1 Bak=2 Bugün=1 Efendi=1	Kurallı	Sıralı	Yenilenmiş, Değişmiş	Etken	Tümleç
İnleyenin dinleyeni vardır.	Acı çekme	Olumlu	Ağız Kulak	İnleyen:somut Dinleyen:somut	İnle=1 Dinle=1 Vardır=1	Kurallı	Birleşik	Umutlu	Etken	Özne
İnsanın aklı acıyan yerindedir.	Acı çekme	Olumlu	Akl/Be-yin	İnsan=somut Akl=soyut Acıyan yer:somut	İnsan=1 Akl=1 Acı=1 Yer=1	Kurallı	Birleşik	Sıkıntılı	Etken	Nesne
Kim tatmadı acıdan, anlamaz tatlıdan.	Acı çekme	Olumsuz	Dil	Acı=soyut/somut Tatlı=soyut/somut	Kim=1 Tat=1 Acı=1 Anla=1 Tatlı=1	Devrik	Birleşik	Sıkıntılı	Etken	Özne
Kol kesilirken parmak acımaz.	Acı çekme	Olumsuz	Kol Parmak	Kol=somut Parmak=somut	Kol=1 Kesil=1 Parmak=1 Acı=1	Kurallı	Birleşik	Acılı	Etken	Nesne
Öz ağlamayınca göz yaşarmaz.	Acı çekme	Olumsuz	Göz	Öz=somut Göz=somut	Öz=1 Ağla=1 Göz=1	Kurallı	Birleşik	Kederli Sıkıntılı	Etken	Nesne

					Yaşar=1					
Saç sefadın, tırnak cefadın uzar.	Acı çekme	Olumlu	Saç Tırnak	Saç=Somut Sefa=Somut Cefa=Somut Tırnak=Somut	Saç=1 Sefa=1 Tırnak=1 Cefa=1 Uza=1	Kurallı	Sıralı	Sıkıntılı	Etken	Tümleç
Ana evladı atmış, yar başında tutmuş.	Aşk	Olumlu	El	Ana=Somut Evlat=Somut Yar=Somut Baş=somut	Ana=1 Evlat=1 Yar=1 Baş=1	Kurallı	Sıralı	Sevgi dolu	Etken	Özne
Aşığa "niçin ağlarsın?" demişler, "Gülmemek için" demiş	Aşk	Olumsuz	Göz-Ağız	Aşık=somut	Aşık=1 Niçin=1 Ağla=1 De=2 Gülme=1 İçin=1	Kurallı	Sıralı	Mutsuz	Etken	Tümleç
Aşığın gözü kördür/ kör olur.	Aşk	Olumlu	Göz	Aşık=somut Göz=somut Kör=somut	Aşık=1 Göz=1 Kör=2 Ol=1	Kurallı	Basit	Şaşkın	Etken	Özne
Aşk ağlatır, dert söyler.	Aşk	Olumsuz	Göz-Ağız	Aşk=soyut Dert=soyut	Aşk=1 Ağla=1 Dert=1 Söyle=1	Kurallı	Sıralı	Mutsuz	Oldurga n	Nesne
Aşk başta karar etse akıl fırar eder	Aşk	Olumlu	Baş	Aşk=soyut Baş=somut Akıl=soyut	Aşk=1 Baş=1 Karar et=1 Akıl=1 Fırar et=1	Kurallı	Birleşik	Sersem-Şaşkın	Etken	Nesne
Aşk ile pençeleşmeye demir pazu gerek	Aşk	Olumsuz	Kol	Aşk=soyut Pençe=somut Demir=somut Pazu=somut	Aşk=1 İle=1 Pençe=1 Demir=1 Gerek=1	Kurallı	Birleşik	Çaresiz-Umutsuz	Etken	Tümleç
Aşık âlemi kör, dört yanını duvar sanır.	Aşk	Olumsuz	Göz	Aşık= somut Âlem=somut Kör=somut Dört=somut Yan=somut Duvar=somut	Aşık=1 Âlem=1 Kör=1 Dört=1 Yan=1 Duvar=1 San=1	Kurallı	Sıralı	Konsantre	Etken	Özne
Aşık ile delinin farkı, biri gülmez biri ağlamaz.	Aşk	Olumsuz	Ağız-Göz	Aşık=somut Deli=somut	Aşık =1 İle=1 Deli=1 Fark=1 Bir =2 Gül=1 Ağla=1	Kurallı	Sıralı	Sersem	Etken	Özne
Dağların dumanı gider. Amma sevdalı başın dumanı gitmez.	Aşk	Olumsuz	Baş	Dağ=somut Duman=somut Sevda=soyut Baş=somut	Dağların=1 Duman=2 Git=2 Amma=1 Sevda=1 Baş=1	Kurallı	Bağlı	Sıkıntılı-Umutsuz	Etken	Özne
Değirmen iki taştan, muhabbet iki baştan.	Aşk	Olumlu	Baş	Değirmen=somut İki=somut Taş=somut Muhabbet=soyut Baş=somut	Değirmen=1 İki=2 Taş=1 Muhabbet=1 Baş=1	Eksiltili	Basit	Arkadaşça	Etken	Özne
Gönül ferman dinlemez.	Aşk	Olumsuz	Yürek-Kalb, Kulak	Gönül=Somut Ferman=Somut	Gönül=1 Ferman=1 Dinle=1	Kurallı	Basit	İsyankâr	Etken	Özne
Gönül gönle karşıdır, sevgi iki başlıdır.	Aşk	Olumlu	Yürek-Kalp Baş	Gönül=Somut Sevgi=Somut	Gönül=2 Karşı=1 Sevgi=1 İki=1 Baş=1	Kurallı	Sıralı	Arkadaşça	Etken	Nesne
Gönül kimi severse güzel olur.	Aşk	Olumlu	Yürek-Kalb	Gönül=Somut Güzel=Somut O=Somut	Gönül=1 Kim=1 Sev=1 Güzel=1 O=1	Kurallı	Birleşik	İyimser	Etken	Nesne
Gönülden gönüle yol vardır.	Aşk	Olumlu	Yürek-Kalb	Gönül=Somut Yol=Somut	Gönül=2 Yol=1 Var=1	Kurallı	Basit	Arkadaşça	Etken	Tümleç
İki gönül bir olursa samanlık seyrân olur.	Aşk	Olumlu	Yürek-Kalb	İki=somut Gönül=soyut Bir=somut Samanlık=somut	İki=1 Gönül=1 Bir=1 Ol=2 Samanlık=1 Seyran=1	Kurallı	Birleşik	İyimser	Etken	Özne

Kalb kalbe karşıdır.	Aşk	Olumlu	Kalb	Kalb=Soyut	Kalb=2 Karşı=1	Kurallı	Basit	Arkadaşça	Etken	
Vücut kocar, gönül kocamaz.	Aşk	Olumlu	Kalb-Vücut	Vücut=Somut Kalb=soyut	Vücut=1 Koca=2 Gönül=1	Kurallı	Sıralı	Hayat dolu	Etken	Özne
Aşık ona derler ki karda gezip izini belli etmeye.	Aşk	Olumlu	Ağız, Ayak	Aşık=Somut Kar=Somut İz=Somut	Aşık=1 Der=1 Ki=1 Kar=1 Gez=1 İz=1 Belli=1 Et=1	Kurallı	Birleşik	Gizemli	Etken	Özne
Aşk başa beladır, müşkül iptiladır.	Aşk	Olumsuz	Baş	Aşk=Soyut Bela=Soyut Müşkül=Soyut İptila=Soyut	Aşk=1 Baş=1 Bela=1 Müşkül=1 İptila=1	Kurallı	Sıralı	Tutkulu	Etken	Nesne
Aşk bir demirden leblebidir, çiğneyene aşk olsun.	Aşk	Olumsuz	Ağız-Diş	Aşk=Soyut Demir=Somut Leblebi=Somut	Aşk=2 Bir=1 Demir=1 Leblebi=1 Çiğne=1 Ol=1	Kurallı	Sıralı	Sıkıntılı Cefakâr	Etken	Tümleç
Yardan geçmez, serden geçer.	Aşk	Olumlu	Baş	Yar=Somut Ser=Somut	Yar=1 Geç=2 Ser=1	Kurallı	Sıralı	Fedakâr	Etken	Tümleç
Adem oğlunun elinden uçan ile kaçan kurtulmaz.	Azim-Hırs-Kararlılık	Olumlu	El	Adem oğlu=Somut El=Somut	Adem=1 Oğlu=1 El=1 Uçan=1 İle=1 Kaçan=1 Kurtulmaz=1	Kurallı	Birleşik	Tuttuğunu koparan - Hırslı	Etken	Özne
Atılan adım geri alınmaz.	Azim-Hırs-Kararlılık	Olumsuz	Ayak	Adım=Somut	At=1 Adım=1 Geri=1 Al=1	Kurallı	Birleşik	Kararlı	Etken	Nesne
Başını kestirir sözünden dönmez.	Azim-Hırs-Kararlılık	Olumsuz	Baş-Kafa	Baş=Somut Söz=Soyut	Baş=1 Kes=1 Söz=1 Dön=1	Kurallı	Sıralı	İnatçı	Etken	Tümleç
Kişiyi adam tükürdüğünü yalamaz.	Azim-Hırs-Kararlılık	Olumlu	Ağız-Dil	Kişi=Somut	Kişi=1 Tükür=1 Yala=1	Kurallı	Birleşik	İsrarcı-Kararlı	Etken	Özne
Kör tuttuğunu elden bırakmaz.	Azim-Hırs-Kararlı	Olumsuz	Göz-El	Kör=Somut El=Somut	Kör=1 Tut=1 El=1 Bırak=1	Kurallı	Birleşik	İnatçı	Etken	Özne
Aman diyene kılıç kalkmaz.	Bağışlayıcılık	Olumlu	Ağız	Kılıç=Somut	Aman=1 De=1 Kılıç=1 Kalk=1	Kurallı	Birleşik	Affedici	Etken	Tümleç
Ayağı ile gelene ölüm olmaz.	Bağışlayıcılık	Olumlu	Ayak	Ayak=Somut Ölüm=Somut	Ayak=1 İle=1 Gel=1 Ölüm=1 Ol=1	Kurallı	Birleşik	Merhametli	Etken	Nesne
Bir başa iki yumruk vurulmaz.	Bağışlayıcılık	Olumlu	Baş-El	Baş=Somut Yumruk=Somut	Bir=1 Baş=1 İki=1 Yumruk=1 Vur=1	Kurallı	Basit	Acıyan-Vicdanlı	Edilgen	Nesne
Bir kulağını insan sağır etmeli.	Bağışlayıcılık	Olumlu	Kulak	Kulak=Somut İnsan=Somut	Bir=1 Kulak=1 İnsan=1 Sağır=1 Et=1	Kurallı	Basit	Affedicilik	Etken	Nesne
Katı yürekten merhamet umulmaz.	Bağışlayıcılık	Olumsuz	Yürek\Kalb	Yürek=Somut Merhamet=Soyut	Katı=1 Yürek=1 Merhamet=1 Um=1	Kurallı	Basit	Umutsuz	Edilgen	Tümleç
Yerdeki yüze basılmaz.	Bağışlayıcılık	Olumlu	Yüz\Çehre	Yer=Somut Yüz=Somut	Yer=1 Yüz=1 Bas=1	Kurallı	Basit	Affedici	Edilgen	Tümleç
Herkes kendi derdinden söyler.	Bencilik	Olumsuz	Ağız	Dert=Soyut	Herkes=1 Kendi=1 Dert=1 Söyle=1	Kurallı	Basit	Düşüncesiz	Etken	Özne

Karın kardeşten yakın.	Bencilik	Olumlu	Karın	Karın=Somut Kardeş=Somut	Karın=1 Kardeş=0 Yakın=1	Kurallı	Basit	Kendini düşünme	Etken	Nesne
Kaymağını yedim, ayrıranı kim içerse içsin.	Bencilik	Olumlu	Ağız	Kaymak=Somut Ayrıran=Somut	Kaymak=1 Ye=1 Ayrıran=1 Kim=1 İç=2	Kurallı	Sıralı	Düşüncesiz/ Bencil	Etken	Nesne
Oduncunun gözü omçada, dilencinin gözü çömçede.	Bencilik	Olumlu	Göz	Oduncu=Somut Göz=Somut Omça=Somut Dilenci=Somut Çömçe=Somut	Oduncu=1 Göz=2 Omça=1 Dilenci=1 Çömçe=1	Kurallı	Sıralı	Kendini düşünen	Etken	Nesne
Çingene ciğer pişirir, yemeden karnını şişirir.	Cimrilik	Olumsuz	Ağız/ Karın	Çingene=Somut Ciğer=Somut Karın=Somut	Çingene=1 Ciğer=1 Pişir=1 Ye=1 Karın=1 Şişir=1	Kurallı	Sıralı	Varyemez	Etken	Özne
Eli sıkı varlıklıların konuğu olmaktansa eli açık yoksulun konuğu olmak yeğdir.	Cimrilik	Olumlu	El	El=Somut Varlıklı=Somut Konuk=Somut Yoksul=Somut	El=2 Sıkı=1 Varlıklı=1 Konuk=2 Yoksul=1 Ol=1 Yeğ=1	Kurallı	Birleşik	Mantık Yürüten	Etken	Nesne
Hasisin dumanını yel, sofrasını el görmez.	Cimrilik	Olumsuz	Göz	Hasis=Somut Duman=Somut Yel=Somut Sofra=Somut El=Somut	Hasis=1 Duman=1 Yel=1 Sofra=1 El=1 Gör=1	Kurallı	Basit	İşini bilen	Etken	Nesne
Hasisten sadaka istemişler fetva söylemiş.	Cimrilik	Olumsuz	Ağız	Hasis=Somut Sadaka=Somut Fetva=Somut	Hasis=1 Sadaka=1 İste=1 Fetva=1 Söyle=1	Kurallı	Sıralı	Pinti, Kurnaz	Etken	Nesne
Var yemezin malını şeytanlar yer.	Cimrilik	Olumsuz	Ağız	Mal=Somut Şeytan=Somut	Var=1 Ye=2 Mal=1 Şeytan=1	Kurallı	Basit	Varyemez	Etken	Nesne
Aç doyuran aç kalmaz.	Ömertlik	Olumlu	Karın	Aç=Somut	Aç=2 Doyur=1 Kal=1	Kurallı	Birleşik	İyilik sever	Etken	Özne
“Al, ver” diyorlar, “al, verme” demiyorlar.	Ömertlik	Olumsuz	El	Al: somut Ver: somut	Al=2 Ver=2 De=2	Kurallı	Sıralı	Karşılık bekleyen	Etken	Özne
Alma vermenin kardeşidir.	Ömertlik	Olumlu	El	Kardeş=Somut	Al=1 Ver=1 Kardeş=1	Kurallı	Birleşik	Karşılık bekleyen	Etken	Nesne
Altın eli bıçak kesmez.	Ömertlik	Olumlu	El	Altın=Somut El=Somut Bıçak=Somut	Altın=1 El=1 Bıçak=1 Kes=1	Kurallı	Basit	Dokunulmaz	Etken	Nesne
Bir elin verdiğini öbür elin duymasın.	Ömertlik	Olumlu	El	El=Somut	Bir=1 El=2 Öbür=1 Duy=1	Kurallı	Birleşik	İyilik sever	Etken	Nesne
Cömerdin eli tuba ağacına, namerdin eli zakkum ağacına bağlıymış, biri “vermeyin” der, öteki “verin” dermiş.	Ömertlik	Olumlu	El	Cömert=Somut El=Somut Tuba Ağacı=Somut Namer=Somut El=Somut Zakkum Ağacı=Somut	Cömert=1 El=2 Tuba Ağacı=1 Namer=1 Zakkum Ağacı=1 Bağ=1 Biri=1 Ver=2 Der=2	Kurallı	Sıralı	Yardımsız	Etken	Nesne
Fakiri doyur da ne yapacağını düşünme.	Ömertlik	Olumlu	Karın	Fakir=Somut	Fakir=1 Doy=1 Ne=1 Yap=1 Düşün=1	Kurallı	Bağlı	Yardımsız	Etken	Nesne
Fakir eline bakarsa sen kesene bak.	Ömertlik	Olumlu	El	Fakir=Somut El=Somut Kese=Somut	Fakir=1 El=1 Bak=2 Sen=1 Kese=1	Kurallı	Birleşik	Yardımsız	Etken	Nesne
Gönülden kopan ihsanın	Ömertlik	Olumlu	Gönül/ Kalp	Gönül=Somut İhsan=Somut	Gönül=1 Kop=1	Kurallı	Birleşik	Karşılıksız yardım	Etken	Nesne

hayırlısıdır.					İhsan=1 Hayır=1					
Lokma karın doyurmaz şefkat\muhabbet artırır.	Ömertlik	Olumlu	Karın	Lokma=Somut Karın=Somut Şefkat=Somut	Lokma=1 Karın=1 Doyur=1 Şefkat=1 Arttır=1	Kurallı	Sıralı	Dostluk	Etken	Özne
Kapıdan alacaklı bakarken, pencereden sadaka verilmez.	Ömertlik	Olumsuz	Göz El	Kapı=Somut Pencere=Somut Sadaka=Somut	Kapı=1 Alacaklı=1 Bak=1 Pencere=1 Sadaka=1 Ver=1	Kurallı	Birleşik	İşini bilen	Edilgen	Nesne
Ne verirsən elinle, o gider seninle.	Ömertlik	Olumlu	El	El=Somut	Ne=1 Ver=1 El=1 O=1 Git=1 Sen=1	Devrik	Birleşik	Yardımsıver	Etken	Tümleç
Var eli titremez.	Ömertlik	Olumlu	El	El=Somut	Var=1 El=1 Titre=1	Kurallı	Basit	Açık elli	Etken	Nesne
Veren el alan elden üstündür.	Ömertlik	Olumlu	El	El=Somut	Ver=1 El=2 Al=1 Üstün=1	Kurallı	Birleşik	Yardım sever	Etken	Nesne
Veren el dert görmez.	Ömertlik	Olumlu	El	El=Somut Dert=Somut	Ver=1 El=1 Dert=1 Gör=1	Kurallı	Birleşik	Yardım Sever	Etken	Nesne
Veren eli herkes öper.	Ömertlik	Olumlu	El	El=Somut	Ver=1 El=1 Herkes=1 Öp=1	Kurallı	Birleşik	Minnet	Etken	Nesne
Verenin eli tutulmaz, amma söyleyenin dili tutulur.	Ömertlik	Olumlu	El Dil	El=Somut Dil=Somut	Ver=1 El=1 Tutul=2 Amma=1 Söyleyen=1 Dil=1	Kurallı	Bağlı	İyilik Sever	Edilgen	Nesne
Defteri temiz olanın yüzü ak olur.	Dürüstlük	Olumlu	Yüz	Defter=Somut Yüz=Somut	Defter=1 Temiz=1 Ol=2 Yüz=1 Ak=1	Kurallı	Birleşik	Çekincesiz	Etken	Nesne
Doğru gidenin başı duvara çarpmaz.	Dürüstlük	Olumlu	Baş	Baş=Somut Duvar=Somut	Doğru=1 Git=1 Baş=1 Duvar=1 Çarp=1	Kurallı	Birleşik	Çekincesiz	Etken	Nesne
Özü sözü doğru olanların alını açık yüzü paktr.	Dürüstlük	Olumlu	Alın, yüz	Söz=Somut Alın=Somut Yüz=Somut	Öz=1 Söz=1 Doğru=1 Ol=1 Alın=1 Açık=1 Yüz=1 Pak=1	Kurallı	Birleşik	Çekincesiz	Etken	Nesne
Gönlünü yüce tutan erde devlet olmaz.	Gurur	Olumsuz	Gönül/Kalp	Gönül=Somut Er=Somut Devlet=Somut	Gönül=1 Yüce=1 Tut=1 Er=1 Devlet=1 Ol=1	Kurallı	Birleşik	Kibirli	Etken	Nesne
Adamın yere bakanından, suyun yavaş akanından kork.	Güven	Olumsuz	Göz	Adam=Somut Yer=Somut Su=Somut	Adam=1 Yer=1 Bak=1 Su=1 Yavaş=1 Ak=1 Kork=1	Kurallı	Bağlı	Temkinli,Şüpheli	Etken	Tümleç
Anam babam kesem, elimi cebime soksam yesem.	Güven	Olumlu	El	Ana=Somut Baba=Somut Kese=Somut El=Somut Cep=Somut	Ana=1 Baba=1 Kese=1 El=1 Cep=1 Sok=1 Ye=1	Kurallı	Birleşik	Temkinli	Etken	Tümleç
Başını acemi berbere teslim eden, pamuğunu cebinden eksik etmesin.	Güven	Olumsuz	Baş	Baş=Somut Berber=Somut Pamuk=Somut Cep=Somut	Baş=1 Acemi=1 Berber=1 Teslim et=1 Pamuk=1 Cep=1	Kurallı	Birleşik	Tedbir	Etken	Özne

					Eksik=1 Et=1					
Başkasına güvenme, bileğine güven.	Güven	Olumlu	Bilek	Bilek=Somut	Başkası=1 Güven=2 Bilek=1	Kurallı	Sıralı	Temkinli	Etken	Tümleç
Başkasının avucundan su için kanmaz.	Güven	Olumsuz	Avuç(el)	Avuç=Somut Su=Somut	Başkası=1 Avuç=1 Su=1 İç=1 Kan=1	Kurallı	Birleşik	Tedbirli olmak	Etken	Özne
Başkasının sözünden ziyade kendi gözüne inan.	Güven	Olumlu	Göz	Söz=Somut Göz=Somut	Başkası=1 Söz=1 Ziyade=1 Kendi=1 Göz=1 İnan=1	Kurallı	Bağlı	Şüpheci, Temkinli	Etken	Tümleç
Berber berbere benzer, ama başın Allaha emanet.	Güven	Olumsuz	Baş	Berber=Somut Baş=Somut	Berber=2 Benze=1 Ama=1 Baş=1 Allah=1 Emanet=1	Devrik	Bağlı	Teslimiyetçi	Etken	Nesne
El ağzına bakan aç kalır.	Güven	Olumsuz	Ağız	El=somut Ağız=Somut	El=1 Ağız=1 Bak=1 Aç kal=1	Kurallı	Birleşik	Garantici	Etken	Özne
El ağzıyla kuş tutulmaz.	Güven	Olumsuz	Ağız	El=Somut Ağız=Somut Kuş=Somut	El=1 Ağız=1 Kuş=1 Tut=1	Kurallı	Basit	Garantici	Edilgen	Nesne
El ayrıncı ciğer soğutmaz.	Güven	Olumsuz	Ciğer	El=Somut Ayrıncı=Somut Ciğer=Somut	El=1 Ayrıncı=1 Ciğer=1 Soğut=1	Kurallı	Basit	Kendine yetmek(öz yeterlik)	Etken	Nesne
El eliyle yılan tutulur.	Güven	Olumsuz	El	El=Somut El=Somut Yılan=Somut	El=1 El=1 Yılan=1 Tut=1	Kurallı	Basit	Öz yeterlik	Etken	Nesne
Elden gelen geç gelir, onda da karının aç kalır.	Güven	Olumsuz	Karın	El=Somut Karın=Somut	El=1 Gel=2 Onda =1 Da=1 Karın=1 Aç kal=1	Kurallı	Sıralı	Öz yeterlik	Etken	Nesne
Elin ağzı ile çorba içilmez.	Güven	Olumsuz	Ağız	El=Somut Ağız=Somut Çorba=Somut	El=1 Ağız=1 Çorba=1 İç=1	Kurallı	Basit	Öz yeterlik	Edilgen	Nesne
Elin eliyle bal yiyen, yüzüne gözüne bulaştırır.	Güven	Olumsuz	El, yüz, göz	El=Somut El=Somut Bal=Somut Yüz=Somut Göz=Somut	El=1 El=1 Bal=1 Ye=1 Yüz=1 Göz=1 Bulaştır=1	Kurallı	Birleşik	Öz yeterlik	Etken	Nesne
Gözümden gözüme inanmam.	Güven	Olumsuz	Göz	Göz=Somut	Göz=2 İnan=1	Kurallı	Basit	Şüpheci	Etken	Nesne
Her gördüğünü dost sanıp gizli sırrını söyleme.	Güven	Olumsuz	Göz, ağız	Dost=Somut Sırrı=Somut	Her=1 Gör=1 Dost=1 San=1 Gizli=1 Sırrı=1 Söyle=1	Kurallı	Birleşik	Şüpheci	Etken	Nesne
Kavurga karın doyurmaz, kar susuzluk kandırmaz.	Güven	Olumsuz	Karın	Kavurga=somut Karın=Somut Kar=Somut	Kavurga=1 Karın=1 Doy=1 Kar=1 Susuzluk=1 Kandır=1	Kurallı	Sıralı	Yetmeme	Etken	Nesne
Kefilin eli cebinde gerek.	Güven	Olumsuz	El	Kefil=Somut El=somut Cep=Somut	Kefil=1 El=1 Cep=1 Gerek=	Kurallı	Basit	Zarara uğramış	Etken	Tümleç
Kör elindekini sağlam tutar.	Güven	Olumlu	El Göz	El=Somut	Kör=1 El=1 Sağlam=1 Tut=1	Kurallı	Birleşik	Temkinli	Etken	Nesne

Sana vereyim bir öğüt: ununu elinle öğüt.	Güven	Olumlu	El	Öğüt=Soyut Un=Somut El=Somut	Sana=1 Ver=1 Bir=1 Un=1 El=1 Öğüt=1	Kurallı	Sıralı	Yeterlilik	Etken	Nesne
Başa gelen başta kalmaz.	yimsirlik	Olumlu	Baş	Baş=Somut	Baş=2 Gel=1 Kal=1	Kurallı	Birleşik	Umutlu	Etken	Nesne
Belinde bir tek tabancası var, boyunu kayıştan görünmez.	Kendini peğenme	Olumsuz	Bel Boyun	Bel=Somut Tabanca=Somut Boyun=Somut Boyun=Somut Kayış=Somut	Bel=1 Bir=1 Tek=1 Tabanca=1 Var=1 Boyun=1 Kayış=1 Görün=1	Kurallı	Sıralı	Abartma	Etken	Nesne
Burnu büyük olanın aklı küçük olur.	Kendini peğenme	Olumsuz	Burun Akıl(Bey in)	Burun=Somut Akıl=Somut	Burun=1 Büyük=1 Ol=2 Akıl=1 Küçük=1	Kurallı	Birleşik	Ön yargılı	Etken	Nesne
Kavurga yer, "kavurma yedim" diye bıyığını siler.	Kendini peğenme	Olumsuz	Bıyık	Kavurga=Somut Kavurma=Somut Bıyık=Somut	Kavurga=1 Ye=2 Kavurma=1 Diye=1 Bıyık=1 Sil=1	Kurallı	Sıralı	Durumu gizleme	Etken	Nesne
Herkes başından korkar.	Korku	Olumsuz	Baş	Baş=Somut	Herkes=1 Baş=1 Kork=1	Kurallı	Basit	Tedirgin	Etken	Nesne
İnsanın korktuğu başına gelir.	Korku	Olumsuz	Baş	İnsan=Somut Baş=Somut	İnsan=1 Kork=1 Baş=1 Gel=1	Kurallı	Birleşik	Tedirgin	Etken	Nesne
İnsanın yere bakanından, hayvanın göğe bakanından kork.	Korku	Olumsuz	Göz	İnsan=Somut Yer=Somut Hayvan=Somut Gök=Somut	İnsan=1 Yer=1 Bak=2 Hayvan=1 Gök=1 Kork=1	Kurallı	Sıralı	Uyarı	Etken	Tümleç
Kalbine gelen başına gelmesin.	Korku	Olumsuz	Kalp Baş	Kalp=Somut Baş=Somut	Kalp=1 Gel=2 Baş=1	Kurallı	Birleşik	Uyarı	Etken	Tümleç
Korku başa beladır.	Korku	Olumsuz	Baş	Baş=Somut Bela=Soyut	Korku=1 Baş=1 Bela=1	Kurallı	Basit	Uyarı	Etken	Nesne
Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleterek yer.	Korku	Olumlu	Ağız	Süt=Somut Ağız=Somut Yoğurt=Somut	Süt=1 Ağız=1 Yan=1 Yoğurt=1 Üfle=1 Ye=1	Kurallı	Birleşik	Uyarı	Etken	Nesne
Adı Musa, boyu kısa, Sakalı köse olandan kendini sakın.	Korku	Olumlu	Boy, sakal	Ad=Somut Boy=Somut Sakal=Somut	Ad=1 Musa=1 Boy=1 Kısa=1 Sakal=1 Köse=1 Ol=1 Kendini=1 Sakın=1	Kurallı	Birleşik	Uyarı	Etken	Tümleç
Ağaçla kabuğun arasına parmak sokulmaz.	Merak	Olumsuz	Parmak	Ağaç=Somut Kabuk=Somut Parmak=Somut	Ağaç=1 Kabuk=1 Ara=1 Parmak=1 Sok=1	Kurallı	Basit	Uyarı	Edilgen	Nesne
Burnunu her deliğe sokma.	Merak	Olumsuz	Burun	Burun=Somut Delik=Somut	Burun=1 Her=1 Delik=1 Sok=1	Kurallı	Basit	Uyarı	Etken	Tümleç
Elin gülü ele kokmaz, alıp bağırına sokmaz.	Merak	Olumsuz	Burun, Bağır	El=Soyut Gül=Somut Bağır=Somut	El=2 Gül=1 Kok=1 Al=1 Bağır=1 Sok=1	Kurallı	Sıralı	Uyarı	Etken	Nesne
Hal soran, dert dinler.	Merak	Olumlu	Ağız, Kulak	Hal=Soyut Dert=Soyut	Hal=1 Sor=1 Dert=1 Dinle=1	Kurallı	Birleşik	Uyarı	Etken	Nesne

Her deliğe elini sokma ya yılan çıkar ya çıyan.	Merak	Olumsuz	El	Delik=Somut El=Somut Yılan=Somut Çıyan=Somut	Her=1 Delik=1 El=1 Sok=1 Ya=2 Yılan=1 Çık=1 Çıyan=1	Devrik	Bağlı	Uyarı	Etken	Nesne
Karışma devletin işine, Düşme zenginin içine, boynunu kır, bak kendi işine.	Merak	Olumsuz	Boyun	Devlet=Somut İş=Somut Zengin=Somut Boyun=Somut	Karışma=1 Devlet=1 İş=2 Zengin=1 İç=1 Boyun=1 Kır=1 Bak=1 Kendi=1	Devrik	Sıralı	Uyarı	Etken	Tümleç
Üzümlünü ye bağını sorma.	Merak	Olumsuz	Ye-/ağız	Üzüm=Somut Bağ=Somut	Üzüm=1 Ye=1 Bağ=1 Sor=1	Kurallı	Sıralı	Uyarı	Etken	Nesne
Başkasının işine göz koyacağına kendi işine göz koy.	Merak	Olumsuz	Göz	İş=Somut Göz=Somut	Başkası=1 İş=2 Göz=2 Koy=2 Kendi=1	Kurallı	Basit	Uyarı	Etken	Nesne
Aç ölmez gözü kararır.	Keder/ Üzüntü	Olumsuz	Göz	Aç=Somut Göz=Somut	Aç=1 Öl=1 Göz=1 Karar=1	Kurallı	Basit	Yetersizlik	Etken	Özne
Ağaran baş, ağlayan göz gizlenmez.	Keder/ Üzüntü	Olumsuz	Baş Göz	Baş=Somut Göz=Somut	Ağar=1 Baş=1 Ağla=1 Göz=1 Gizle=1	Kurallı	Birleşik	Yetersizlik	Edilgen	Özne
Ağladım başaramadım, güldüm günüm geçirdim.	Keder/ Üzüntü	Olumsuz	Ağla- /Göz Gül- /Ağız	Gün=Somut	Ağla=1 Başar=1 Gül=1 Gün=1 Geçir=1	Kurallı	Sıralı	Vurdumduy mazlık	Etken	Özne
Ağlayanın bir derdi var, gülenin beş.	Keder/ Üzüntü	Olumsuz	Ağla- /Göz	Dert=Soyut	Ağla=1 Bir=1 Dert=1 Var=1 Gül=1 Beş=1	Devrik	Sıralı	Yetersizlik	Etken	Özne
Ağrısız baş mezarda gerek/olur.	Keder/ Üzüntü	Olumsuz	Baş	Baş=Somut Mezar=Somut	Ağrı=1 Baş=1 Mezar=1 Gerek=1	Kurallı	Basit	Çile	Etken	Özne
Dağ başında duman, insan başında yaman eksik olmaz.	Keder/ Üzüntü	Olumsuz	Baş	Dağ=Somut Baş=Somut Duman=Somut İnsan=Somut	Dağ=1 Baş=2 Duman=1 İnsan=1 Yaman=1 Eksik=1 Ol=1	Kurallı	Sıralı	Çile	Etken	Nesne
Dertsiz baş terkide olsa gerek.	Keder/ Üzüntü	Olumsuz	Baş	Dert=Soyut Baş=Somut Terki=Somut	Dert=1 Baş=1 Terki=1 Ol=1 Gerek=1	Kurallı	Basit	Çile	Etken	Özne
Dil ağrıyan dişe girer.	Keder/ Üzüntü	Olumsuz	Dil, Diş	Dil=Somut Diş=Somut	Dil=1 Ağrı=1 Diş=1 Gir=1	Kurallı	Birleşik	Çile	Etken	Tümleç
Dünyada tasasız baş, bostan korkuluğunda bulunur.	Keder/ Üzüntü	Olumsuz	Baş	Dünya=Somut Tasa=Soyut Baş=Somut Bostan=Somut Korkuluk=Somut	Dünya=1 Tasa=1 Baş=1 Bostan=1 Korkuluk=1 Bulun=1	Kurallı	Basit	Çile	Etken	Tümleç
Gamlı yürek ölmese de dirilmez.	Keder/ Üzüntü	Olumsuz	Yürek	Gam=Soyut Yürek=Somut	Gamlı=1 Yürek=1 Öl=1 De=1 Diril=1	Kurallı	Bağlı	Çile	Etken	Özne
Her başın bin derdi var, değirmencinin ki su.	Keder/ Üzüntü	Olumsuz	Baş	Baş=Somut Dert=Soyut Değirmenci=Somut Su=Somut	Her=1 Baş=1 Bin=1 Dert=1 Var=1	Devrik	Sıralı	Çile	Etken	Özne

					Değirmenci=1 Su=1					
Koyununu kurda kaptıran çobanın ağzını bıçak açmaz.	Keder/Üzüntü	Olumsuz	Ağız	Koyun=Somut Kurt=Somut Çoban=Somut Ağız=Somut Bıçak=Somut	Koyun=1 Kurt=1 Kaptır=1 Çoban=1 Ağız=1 Bıçak=1 Aç=1	Kurallı	Birleşik	Çile	Etken	Nesne
Yürek yanmasa göz yaşarmaz.	Keder/Üzüntü	Olumsuz	Yürek Göz	Yürek=Somut Göz=Somut	Yürek=1 Yan=1 Göz=1 Yaşar=1	Kurallı	Birleşik	Çile	Etken	Nesne
Ağlayan gözden, dövünen dizden olur.	Keder/Üzüntü	Olumsuz	Göz Diz	Göz=Somut Diz=Somut	Ağla=1 Göz=1 Dövün=1 Diz=1 Ol=1	Kurallı	Birleşik	Çile	Etken	Tümleç
Ağlayanın malı gülene hayır etmez.	Keder/Üzüntü	Olumsuz	Göz Ağız	Mal=Somut Hayır=Somut	Ağla=1 Mal=1 Gül=1 Hayır=1 Et=1	Kurallı	Birleşik	Çile	Etken	Nesne
Ağrımayan baş yastık istemez.	Keder/Üzüntü	Olumsuz	Baş	Baş=Somut Yastık=Somut	Ağrı=1 Baş=1 Yastık=1 İste=1	Kurallı	Birleşik	Çile	Etken	Nesne
Ağrısız baş balkabağına benzer.	Keder/Üzüntü	Olumsuz	Baş	Baş=Somut Balkabağı=Somut	Ağrısız=1 Baş=1 Balkabağı=1 Benze=1	Kurallı	Basit	Tasasız	Etken	Tümleç
Baş yazıyı, diş sızıyı görse gerektir.	Keder/Üzüntü	Olumlu	Baş Diş	Baş=Somut Diş=Somut Sız=Somut	Baş=1 Yazı=1 Diş=1 Sız=Somut Gör=1 Gerek=1	Kurallı	Sıralı	Mecburiyet	Etken	Nesne
Allah sağ eli sol ele muhtaç etmesin.	Minnettarlık	Olumsuz	El	Allah=Somut El=Somut	Allah=1 Sağ=1 El=2 Sol=1 Muhtaç=1 Et=1	Kurallı	Basit	Mecburiyet	Etken	Tümleç
Beş parmağımı mum diye yaktım, yine yaranamadım.	Minnettarlık	Olumsuz	Parmak	Parmak=Somut Mum=Somut	Beş=1 Parmak=1 Mum=1 Diye=1 Yak=1 Yine=1 De=1 Yaranamadım=1	Kurallı	Sıralı	Dışlanmışlık	Etken	Nesne
El uzatılan yere dil uzatılmaz.	Minnettarlık	Olumsuz	El Dil	El=somut Yer=Somut Dil=Somut	El=1 Uzat=2 Yer=1 Dil=1	Kurallı	Birleşik	Kıymet bilen	Edilgen	Tümleç
Her taamın lezzeti tuzdan çıkar, tuz ekmek bilmeyen akıbet gözden çıkar.	Minnettarlık	Olumsuz	Göz	Lezzet=Somut Tuz=Somut Akıbet=Somut Göz=Somut	Her=1 Taam=1 Lezzet=1 Tuz=2 Çık=2 Ek=1 Bil=1 Akıbet=1 Göz=1	Kurallı	Sıralı	Kıymet bilmek	Etken	Tümleç
İçme namert elinden su, ab-ı hayat olsa da.	Minnettarlık	Olumsuz	El Ağız (dolaylı)	Namert=Somut El=Somut Su=Somut Ab-ı hayat=Somut	İç=1 Namert=1 El=1 Su=1 Ab-ı hayat=1 Olsa=1 Da=1	Devrik	Birleşik	Minnetsizlik	Etken	Nesne
Karnın doymayınca çok şükür deme.	Minnettarlık	Olumsuz	Karın	Karın=Somut	Karın=1 Doy=1 Çok=1 Şükür=1 De=1	Kurallı	Birleşik	Temkinli olmak	Etken	Nesne
Ne sakala minnet, ne bıyığa.	Minnettarlık	Olumsuz	Sakal Bıyık	Sakal=Somut Minnet=Somut Bıyık=Somut	Ne=2 Sakal=1 Minnet=1 Bıyık=1	Devrik	Bağlı	Kendine yetme	Etken	Tümleç
Gülmek her hastalığın	Mutluluk	Olumlu	Ağız (dolaylı)	Hastalık=Somut Deva=Somut	Gül=1 Her=1	Kurallı	Birleşik	Mutluluk	Etken	Nesne

devasıdır.					Hastalık=1 Deva=1					
Körün istediği bir göz, Allah verdi iki göz.	Mutluluk	Olumlu	Göz	Kör=Somut Göz=Somut Allah=Soyut	Kör=1 İste=1 Bir=1 Göz=2 Allah=1 Ver=1 İki=1	Devrik	Birleşik	Mutluluk	Etken	Özne
Meyhanecinin yüzünü bayram topu güldürür.	Mutluluk	Olumlu	Yüz Ağız (dolaylı)	Meyhaneci=Somut Yüz=somut Bayram=Somut Top=Somut	Meyhaneci=1 Yüz=1 Bayram=1 Top=1 Gül=1	Kurallı	Basit	Mutluluk	Etken	Nesne
Ayıp arayan göz hüner görmez.	Nefret	Olumsuz	Göz	Ayıp=Soyut Göz=Somut Hüner=Soyut	Ayıp=1 Ara=1 Göz=1 Hüner=1 Gör=1	Kurallı	Birleşik	Açık arama	Etken	Nesne
Çingene ele kızmış, kendi çocuğunun ağzını paylamış.	Öfke	Olumsuz	Ağız	Çingene=Somut El=Somut Çocuk=Somut Ağız=Somut	Çingene=1 El=1 Kız=1 Kendi=1 Çocuk=1 Ağız=1 Payla=1	Kurallı	Sıralı	Gücü yetmemek	Etken	Nesne
Öfke gelir göz kararır, öfke gider yüz kızarır.	Öfke	Olumsuz	Göz Yüz	Öfke=somut Göz=somut Yüz=Somut	Öfke=2 Gel=1 Göz=1 Karar=1 Git=1 Yüz=1 Kızır=1	Kurallı	Sıralı	Temkinli olma	Etken	Nesne
Karısını döven, kafasını döver; öküzünü döven kesesini döver.	Öfke	Olumsuz	Kafa, baş	Karı=Somut Kafa=Somut Öküz=Somut Kese=Somut	Karı=1 Döv=4 Kafa=1 Öküz=1 Kese=1	Kurallı	Sıralı	Pişmanlık	Etken	Nesne
Sakal başı çeviren el nedamet olurmuş.	Pişmanlık	Olumsuz	Sakal Baş El	Sakal=Somut Baş=Somut El=Somut Nedamet=Soyut	Sakal=1 Baş=1 Çevir=1 El=1 Nedamet=1 Ol=1	Kurallı	Birleşik	Pişmanlık	Etken	Nesne
Yüz karası gözyaşıyla yıkanır.	Pişmanlık	Olumsuz	Yüz	Yüz karası=somut Gözyaşı=Somut	Yüz=1 Kara=1 Gözyaşı=1 Yıkan=1	Kurallı	Basit	Pişmanlık	Etken	Tümleç
Bekle gözlerim bekle, ne gelen var ne giden.	Umut	Olumsuz	Göz	Göz=Somut	Bekle=2 Göz=1 Ne=2 Gel=1 Var=1 Git=1	Devrik	Sıralı	Tükenmişlik	Etken	Özne
Çıkmadık candan ümit kesilmez.	Umut	Olumlu	Can (beden)	Can=Somut Ümit=Soyut	Çık=1 Can=1 Ümit=1 Kes=1	Kurallı	Birleşik	Ümitli	Edilgen	Nesne
Rüya ile hülya olmasa züğürtlerin canı çıkar.	Umut	Olumsuz	Can (beden)	Rüya=Soyut Hülya=Soyut Züğürt=Somut	Rüya=1 İle=1 Hülya=1 Ol=1 Züğürt=1 Can=1 Çık=1	Kurallı	Basit		Etken	Nesne
Ağız yemese yüz utanmaz.	Utanç	Olumsuz	Ağız Yüz	Ağız=Somut Yüz=Somut	Ağız=1 Ye=1 Yüz=1 Utan=1	Kurallı	Birleşik	Pişmanlık	Etken	Nesne
Alemin maskarası, dostların yüz karası.	Utanç	Olumsuz	Yüz	Alem=Somut Maskara=Soyut Dost=Somut Yüz=Somut	Alem=1 Maskara=1 Dost=1 Yüz=1 Kara=1	Eksiltili	Basit	Utanma	Etken	Özne
Dilencinin yüzü kara, torbası doludur.	Utanç	Olumsuz	Yüz	Dilenci=Somut Yüz=Somut Kara=Somut Torba=Somut	Dilenci=1 Yüz=1 Kara=1 Torba=1 Dolu=1	Kurallı	Basit	Utanma	Etken	Nesne

İs karası çıkar, yüz karası çıkmaz.	Utanç	Olumsuz	Yüz	İs=Somut Kara=Somut Yüz=Somut	İs=1 Kara=2 Çık=2 Yüz=1	Kurallı	Sıralı	Utanma	Etken	Nesne
Kulağı duymayanın yüzü kızarmaz.	Utanç	Olumsuz	Kulak Yüz	Kulak=Somut Yüz=Somut	Kulak=1 Duy=-1 Yüz=1 Kızır=-1	Kurallı	Birleşik	Utanma	Etken	Nesne
Yalan yüz kızartır.	Utanç	Olumsuz	Yüz	Yalan=Soyut Yüz=Somut	Yalan=1 Yüz=1 Kızır=-1	Kurallı	Basit	Utanma	Etken	Nesne
Yüz yüzden utanır.	Utanç	Olumsuz	Yüz	Yüz=Somut	Yüz=2 Utan=-1	Kurallı	Basit	Utanma	Etken	Nesne
Yüz yüze bakmaya yer bırak.	Utanç	Olumsuz	Yüz	Yüz=Somut Yer=Somut	Yüz=2 Bak=-1 Yer=1 Bırak=-1	Kurallı	Birleşik	Utanma	Etken	Tümleç
Acı soğan yiyen ağzının kokusundan belli olur.	Vicdan	Olumsuz	Ağız	Acı=Somut Soğan=Somut Ağız=Somut Koku=Somut	Acı=1 Soğan=1 Ye=-1 Ağız=1 Koku=1 Belli=1 Ol=-1	Kurallı	Birleşik	Sonucuna katlanma	Etken	Tümleç
Çiğ yemedim ki karnım ağrısın.	Vicdan	Olumsuz	Karın	Çiğ=Somut Karın=Somut	Çiğ=1 Ye=-1 ki=1 Karın=1 Ağrı=-1	Devrik	Birleşik	Sonucuna katlanma	Etken	Tümleç
Hesabı temiz olanın yüzü ak olur.	Vicdan	Olumlu	Yüz	Hesap=Somut/soyut Yüz=Somut	Hesap=1 Temiz=1 Ol=-2 Yüz=1 Ak=1	Kurallı	Birleşik	Sonucuna katlanma	Etken	Nesne
Kalbin şahitliği yüz şahitliğinden kıymetlidir.	Vicdan	Olumlu	Kalp Yüz	Kalp=Somut Şahit=Somut Yüz=Somut	Kalp=1 Şahit=2 Yüz=1 Kıymetli=1	Kuralı	Basit	İyi niyet	Etken	Nesne
Yüz kalbin aynasıdır.	Vicdan	Olumlu	Yüz Kalp	Yüz=Somut Kalp=Somut Ayna=Somut	Yüz=1 Kalp=1 Ayna=1	Kurallı	Basit	Yansıma	Etken	Özne
Sarımsak yemedim ki ağzım koksun.	Vicdan	Olumsuz	Ağız	Sarımsak=Somut Ağız=Somut Koku=Somut	Sarımsak=1 Ye=-1 Ki=1 Ağız=1 Kok=-1	Devrik	Birleşik	Sonucuna katlanma	Etken	Tümleç